

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ & ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΜΟΝΑΔΩΝ**

Διπλωματική Εργασία

**ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ ΚΑΙ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΩΝ.
ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: 1^ο Δ.Ι.Ε.Κ. ΛΑΡΙΣΑΣ**

της

ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΚΑΒΑΛΑΡΗ

Επιβλέπων Καθηγητής
Γεώργιος Κοκκίνης

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του μεταπτυχιακού διπλώματος
ειδίκευσης στη διοίκηση & οργάνωση εκπαιδευτικών μονάδων

Θεσσαλονίκη, Φεβρουάριος 2021

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία καλύπτεται στο σύνολό της νομικά από δημόσια άδεια πνευματικών δικαιωμάτων Creative Commons:

Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή

Μπορείτε να:

- Μοιραστείτε: αντιγράψτε και αναδιανέμετε το παρόν υλικό με κάθε μέσο και τρόπο
- Προσαρμόστε: αναμείξτε, τροποποιήστε και δημιουργήστε πάνω στο παρόν υλικό

Υπό τους ακόλουθους όρους:

- Αναφορά Δημιουργού: Θα πρέπει να καταχωρίσετε αναφορά στο δημιουργό, με σύνδεσμο της άδειας, και με αναφορά αν έχουν γίνει αλλαγές. Μπορείτε να το κάνετε αυτό με οποιονδήποτε εύλογο τρόπο, αλλά όχι με τρόπο που να υπονοεί ότι ο δημιουργός αποδέχεται το έργο σας ή τη χρήση που εσείς κάνετε.
- Μη Εμπορική Χρήση: Δε μπορείτε να χρησιμοποιήσετε το υλικό για εμπορικούς σκοπούς.
- Παρόμοια Διανομή: Αν αναμείξετε, τροποποιήσετε, ή δημιουργήσετε πάνω στο παρόν υλικό, πρέπει να διανείμετε τις δικές σας συνεισφορές υπό την ίδια άδεια CreativeCommonsόπως και το πρωτότυπο.

Αναλυτικές πληροφορίες νομικού κώδικα στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode>

Υπεύθυνη Δήλωση

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις που προβλέπονται από τον Κανονισμό Σπουδών του Μεταπτυχιακού Προγράμματος στη Διοίκηση & Οργάνωση Εκπαιδευτικών Μονάδων του Διεθνούς Πανεπιστημίου Ελλάδος, δηλώνω υπεύθυνα ότι:

- Η παρούσα Διπλωματική Εργασία αποτελεί έργο αποκλειστικά δικής μου δημιουργίας, έρευνας, μελέτης και συγγραφής.
- Για τη συγγραφή της Διπλωματικής μου Εργασίας δεν χρησιμοποίησα ολόκληρο ή μέρος έργου άλλου δημιουργού ή τις ιδέες και αντιλήψεις άλλου δημιουργού χωρίς να γίνεται σαφής αναφορά στην πηγή προέλευσης(βιβλίο, άρθρο από επιστημονικό περιοδικό, ιστοσελίδα κλπ.).

Θεσσαλονίκη, 24/02/2021

Η Δηλούσα: Καλλιόπη Καβαλάρη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η επικοινωνία του εκπαιδευτή με τον εκπαιδευόμενο, είναι ένα ζήτημα ιδιαζόντως σημαντικό στην εκπαίδευση. Στόχος της παρούσας διπλωματικής είναι η διερεύνηση του βαθμού επικοινωνίας που υπάρχει μεταξύ εκπαιδευτών και ηλικιακά ενήλικων εκπαιδευόμενων κατά τη διαδικασία της μάθησης. Αναλυτικότερα, επικεντρώνεται στη διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευόμενων του 1^{ου} Δ.Ι.Ε.Κ. που αποτελούν και το δείγμα της έρευνά μας, σχετικά με τις ενεργητικές διδακτικές και επικοινωνιακές προσεγγίσεις που εφαρμόζονται στην εκπαίδευση ενήλικων και αν αυτή η διαφοροποίηση της διδασκαλίας, προωθεί την επικοινωνία και συμβάλλει στην αποτελεσματικότητα της εκπαιδευτικής διεργασίας.

Σκοπός μας, είναι να αναδείξουμε την ανάγκη ύπαρξης ενσυναισθητικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων σε κάθε μαθησιακή διεργασία από τους εκπαιδευτές. Ειδικότερα, τις αδιάλειπτες προσπάθειες που θα πρέπει να καταβάλλουν, επιδιώκοντας στην καλλιέργεια χρήσιμων μεθοδολογικών προσεγγίσεων που θα βοηθούν, τόσο στην ανάπτυξη αμφίδρομων σχέσεων συνεργασίας και εμπιστοσύνης, όσο και στην ανάπτυξη αποτελεσματικής επικοινωνίας ανάμεσα σε εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενους.

Ως ερευνητικό εργαλείο χρησιμοποιήσαμε το ερωτηματολόγιο. Το δείγμα της ποσοτικής μας έρευνας αποτέλεσαν εκατόν δεκαοχτώ (118) ενήλικες εκπαιδευόμενοι, σπουδαστές του 1^{ου} Δ.Ι.Ε.Κ. Λάρισας που φοιτούν στο Γ' εξάμηνο. Η έρευνα μας πραγματοποιήθηκε από 18/12/2020 έως 25/01/2021. Μετά την ολοκλήρωση της ερευνητικής διαδικασίας έγινε η ανάλυση των δεδομένων μας, με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS 25 και το πρόγραμμα Microsoft Excel. Από την ανάλυση προέκυψαν πολλά και ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Διαμορφώθηκε έντονα η άποψη, ότι η επικοινωνία αποτελεί πολύ σημαντικό ζήτημα για την εκπαιδευτική διεργασία και ότι ο διαμεσολαβητικός ρόλος και οι επικοινωνιακές προσεγγίσεις των εκπαιδευτών, είναι ικανές να επηρεάσουν καθολικά την ποιότητά της.

ABSTRACT

The ability of communication /Communication between instructor and trainee consists an issue of great importance in education system. The target of this dissertation is to look at the communication level between instructors/educators and adults who are learners, during learning process. More specifically, the research focuses on the evaluation of 1st-DIEK students' views ,which is an indicating factor/sample of the investigation, on active learning/teaching and communication approaches used during adult education and on if this differentiation of teaching helps communication and contributes to education process effectiveness.

Our aim is to point out the need of mindful and communicative existent skills on every learning process by the instructors. In particular, we want to underline the continuous efforts that should be made, in order to develop useful methods and approaches that can be helpful both in the in the development of two-way cooperation and trust, and in the development of effective communication between trainers and trainees.

We used the questionnaire as the main investigation tool. The representative sample of this quantitative investigation was consisted of one hundred eighteen (118) under learning adults, students of third semester of the 1st DIEK of Larissa. The research took place during the period 18/12/2020 to 25/01/2021. After the completion of the investigation process our data were analysed by SPSS 25 and Microsoft Excel programs. Many interesting results came out by this analysis. The view that strongly expressed was that communication is a very important issue concerning the educational process and that the intermediating role that educators have and the communication approaches they use, are able to affect the education quality universally.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ABSTRACT.....	5
ΠΙΝΑΚΕΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΙΣΗ	10
1.1. Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ	12
1.1.1. Ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων	12
1.1.2. Οι Διδακτικές δεξιότητες εκπαιδευτή ενηλίκων	14
1.1.3. Η επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτή ενηλίκων	16
1.2. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΩΝ	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	21
2.1 ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	22
2.2 ΜΟΡΦΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ –ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ	
2.2.1. Η λεκτική επικοινωνία	24
2.2.1.1. Μέσα μεταφοράς λεκτικών συμβόλων	24
2.2.1.2 Μορφές λεκτικής επικοινωνίας	25
2.2.1.3. Προϋποθέσεις ομαλής λεκτικής επικοινωνίας	27
2.2.2 Μη λεκτική επικοινωνία	28
2.2.2.1. Τα μη λεκτικά κανάλια και σήματα επικοινωνίας	29
2.3. ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	36
2.4. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ	37
2.5 Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΣΧΕΣΗ, ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗ	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	
3.1 Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα	41
3.2. Επιλογή του θέματος της έρευνας	41
3.3. Πληθυσμός - δείγμα έρευνας	42
3.4. Συλλογή δεδομένων	43
3.5. Μέθοδος συλλογής δεδομένων	44
3.6. Η δομή του ερωτηματολογίου	45
3.7. Περιορισμοί-προβλήματα της έρευνας	46
3.8. Προσπάθειες για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της έρευνας	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ	
4.1. Ανάλυση δεδομένων	48
4.2. Περιγραφική στατιστική	48
4.2.1. Προσωπικά στοιχεία	49
4.2.2. Φοίτηση των εκπαιδευόμενων	52
4.2.3. Εκπαίδευση και κατάρτιση	55
4.2.4. Επικοινωνία με τους εκπαιδευτές	63
4.3 Επαγωγική στατιστική	81
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	85
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	88
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	91

ΠΙΝΑΚΕΣ / ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Πίνακας 1	Γράφημα 1	49
Πίνακας 2,	Γράφημα 2	50
Πίνακας 3,	Γράφημα 3	51
Πίνακας 4,	Γράφημα 4	52
Πίνακας 5,	Γράφημα 5	53
Πίνακας 6,	Γράφημα 6	54
Πίνακας 7,	Γράφημα 7	55
Πίνακας 8,	Γράφημα 8	56
Πίνακας 9,	Γράφημα 9	57
Πίνακας 10,	Γράφημα 10	58
Πίνακας 11,	Γράφημα 11	59
Πίνακας 12,	Γράφημα 12	60
Πίνακας 13,	Γράφημα 13	61
Πίνακας 14,	Γράφημα 14	62
Πίνακας 15,	Γράφημα 15	63
Πίνακας 16,	Γράφημα 16	64
Πίνακας 17,	Γράφημα 17	65
Πίνακας 18,	Γράφημα 18	66
Πίνακας 19,	Γράφημα 19	67
Πίνακας 20,	Γράφημα 20	68
Πίνακας 21,	Γράφημα 21	69
Πίνακας 22,	Γράφημα 22	70
Πίνακας 23,	Γράφημα 23	71
Πίνακας 24,	Γράφημα 24	72
Πίνακας 25,	Γράφημα 25	73
Πίνακας 26,	Γράφημα 26	74
Πίνακας 27,	Γράφημα 27	75
Πίνακας 28,	Γράφημα 28	76
Πίνακας 29,	Γράφημα 29	77
Πίνακας 30,	Γράφημα 30	78
Πίνακας 31,	Γράφημα 31	79
Πίνακας 32,	Γράφημα 32	80
Πίνακας 33		82
Πίνακας 34		83
Πίνακας 35		84

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος, Διοίκηση και Οργάνωση Εκπαιδευτικών μονάδων. Αδιαμφισβήτητα, ο χώρος της εκπαίδευσης είναι ένας χώρος πλούσιος σε θέματα για να επεξεργαστεί κάποιος και αποτελεί ανεξάντλητη πηγή ερεθισμάτων.

Η επικοινωνία εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων, αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Η επικοινωνία, αυτή η διαδικασία μετάδοσης πληροφοριών, επαφής και αλληλλοεπηρασμού, από τον εκπαιδευτή στον εκπαιδευόμενο είναι σημαίνουσας σημασίας. Η επικοινωνιακή αυτή σχέση εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενου, μπορεί να καλλιεργηθεί και να αξιοποιηθεί με κατάλληλες τεχνικές και εν τέλει ο εκπαιδευτής να καταφέρει, να ενισχύσει, να τροποποιήσει και να αλλάξει, όχι μόνο τη διδακτική του συμπεριφορά, αλλά και τις παιδαγωγικές του θέσεις. Δεδομένου ότι οι ηλικιακά ενήλικες εκπαιδευόμενοι έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ο εκπαιδευτής θα πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη του τις θεωρίες της εκπαίδευσης ενηλίκων.

Η εργασία διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο θεωρητικό μέρος, που περιέχει το πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο κεφάλαιο και στο ερευνητικό μέρος, που περιέχει το τέταρτο κεφάλαιο, ως ακολούθως.

Στο πρώτο κεφάλαιο, αναλύεται το μέλημα της εκπαίδευσης ενηλίκων, ο ρόλος και οι συνθήκες που πρέπει να διαμορφώνει ο εκπαιδευτής σαν επαγγελματίας μέσα από τις οποίες οι εκπαιδευόμενοι αντλούν γνώσεις και εμπειρίες και το προφίλ και τα χαρακτηριστικά των ενηλίκων εκπαιδευόμενων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζουμε και αναλύουμε τις μορφές επικοινωνίας, το ρόλο των εκπαιδευτών στην επίτευξη της επικοινωνίας και τη σημαίνουσα σημασία της στη μαθησιακή διαδικασία.

Στο τρίτο κεφάλαιο, περιγράφουμε τη μεθοδολογία της έρευνάς μας. Αρχικά αναλύεται ο σκοπός, τα ερευνητικά ερωτήματα και οι λόγοι επιλογής του θέματος της έρευνάς μας. Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε τον πληθυσμό που αποτελεί το δείγμα μας, τον τρόπο συλλογής δεδομένων, το ερευνητικό εργαλείο, τη μέθοδο συλλογής δεδομένων και τη δομή του. Τέλος, αναφερόμαστε στους περιορισμούς-προβλήματα που υπήρξαν κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας και στις προσπάθειές μας για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, γίνεται η αναλυτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας σε πίνακες και γραφήματα και η διατύπωση των συμπερασμάτων που προέκυψαν από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε, σε συνδυασμό με το θεωρητικό μέρος της μελέτης μας και τα ερευνητικά ερωτήματα. Τέλος, παρατίθενται, η βιβλιογραφία που μας βοήθησε για τη συγγραφή της μελέτης μας και στο παράρτημα, το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την επίτευξη του σκοπού μας, το ερωτηματολόγιο.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Εκπαίδευση και μάθηση, είναι δύο έννοιες αλληλένδετες, που πρέπει να αποσαφηνιστούν. Η μάθηση, αναφέρεται αμεσότερα στον εκπαιδευόμενο καθώς μαθαίνει στατικά αυτά που του προσφέρονται στη διάρκεια της εκπαίδευσής του.

Η εκπαίδευση ωστόσο, αναφέρεται και στον εκπαιδευτή, καθώς βοηθά τον εκπαιδευόμενο να αποκτήσει γνώσεις και να μάθει, όχι παθητικά, αλλά με την ενεργή συμμετοχή του. Μια αναπτυσσόμενη δεξιότητα στο πλαίσιο της τυπικής εκπαίδευσης τα τελευταία χρόνια, είναι το να μάθουν οι εκπαιδευόμενοι, «πώς να μαθαίνουν». Είναι μια δεξιότητα, που θα τους δώσει περισσότερες ευκαιρίες να εξελιχθούν ατομικά και κοινωνικά, και περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης. (Συμβούλιο της Ευρώπης 2004)

Η μάθηση συμβάλλει σημαντικά σε αρκετές αλλαγές της συμπεριφοράς του ατόμου. Αλλαγές που εντοπίζονται στο πεδίο των γνώσεων, των δεξιοτήτων και των στάσεων του καθενός. Η μάθηση, είναι μια διαδικασία συνεχής και δια βίου και στόχοι της είναι η εκ νέου εκπαίδευση σε συνεχώς εξελισσόμενα άτομα, και η καλλιέργεια δεξιοτήτων σε άτομα που επιθυμούν να επιμορφωθούν προκειμένου να εξελιχθούν, ή να αλλάξουν επάγγελμα. (Bigge & Shermis, 1990)

Σύμφωνα με τον Jarvis, 2005 μάθηση θεωρούμε τη διεργασία της αλλαγής της εμπειρίας και της εξέλιξης, σε αξίες, γνώσεις, δεξιότητες και συναισθήματα που συγκεντρώνουμε και μέσα από τα οποία διαμορφωνόμαστε καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας. Αυτή η αλλαγή σύμφωνα με την παραπάνω προσέγγιση, εφόσον προέρχεται από μια διαδικασία μετασχηματισμού της εμπειρίας και της πράξης δεν είναι άκαρπη, καθώς, αλλάζει σημαντικά τη συμπεριφορά του ατόμου.

Η εκπαίδευση από την άλλη, προσφέρεται με συστηματικό και μεθοδευμένο τρόπο. Είναι στενά συνδεδεμένη με την ύπαρξη οργανωμένων φορέων που την υλοποιούν. Για να επιτευχθεί αυτό, απαιτούνται καλά σχεδιασμένα προγράμματα με ανθρωπιστικό περιεχόμενο, από οργανωμένους φορείς που παρέχουν μάθηση και που διευκολύνουν τους εκπαιδευόμενους, να μαθαίνουν, να κατανοούν την πραγματικότητα και να συμμετέχουν με επίγνωση στην εκπαιδευτική διαδικασία. (Jarvis, 2004).

Σύμφωνα με τον Κόκκο, 2007, η έννοια της μάθησης είναι πιο γενική από αυτή της εκπαίδευσης «Η εκπαίδευση εμπεριέχει πάντοτε μάθηση, όμως η μάθηση, αποτελεί μια έννοια ευρύτερη της εκπαίδευσης, διότι, όλες οι μορφές μάθησης δεν έχουν εκπαιδευτικό χαρακτήρα».

Ένα διακριτό επιστημονικό κλάδο της εκπαίδευσης ο οποίος αναγνωρίζεται ως ξεχωριστός μετά τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, αποτελεί πλέον η εκπαίδευση ενηλίκων. Ο ορισμός της εκπαίδευσης ενηλίκων δημιουργείται στα μέσα της δεκαετίας του 1990, όπου η εκπαίδευση και η μάθηση ορίζονται ευρύτερα, ως δια βίου διαδικασία.. Σύμφωνα με τον Κόκκο η εκπαίδευση ενηλίκων «σηματοδοτεί το οργανωμένο μέρος της δια βίου μάθησης που αφορά ενήλικους» (Κόκκος, 2005).

Κατά την UNESCO, όπως είναι εμφανές και στον ορισμό της, η εκπαίδευση ενηλίκων ανήκει στη δια βίου εκπαίδευση και μάθηση. Δεν αποτελεί βέβαια, ένα αυτοτελές πεδίο, αλλά μια υποκατηγορία της δια βίου μάθησης. Η εκπαίδευση ενηλίκων προσφέρει τη δυνατότητα σε όποιον επιθυμεί να επιστρέψει στην εκπαιδευτική διαδικασία με σκοπό την κάλυψη κάποιων ελλείψεών του, ή για την επανεξέταση και τη διόρθωση ίσως, κάποιων λανθασμένων επιλογών του. (UNESCO 1976) Οι Βεργίδης & Καραλής, 2004 από την άλλη υποστηρίζουν, ότι η εκπαίδευση ενηλίκων είναι περισσότερο οριοθετημένη ως έννοια, σε σχέση με τη δια βίου μάθηση. Η εκπαίδευση ενηλίκων, αφορά μια εκπαιδευτική διαδικασία σχεδιασμένη από κάποιο εκπαιδευτικό φορέα με σκοπό, να δώσει τη δυνατότητα σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες, να διαμορφώσουν στάσεις και συμπεριφορές, ώστε να διευρύνουν τον ορίζοντα της σκέψης τους και να μπορούν να ανταποκριθούν στις σύγχρονες απαιτήσεις. Η εκπαίδευση ενηλίκων επομένως, καλύπτει σπουδές, που δεν έγιναν και βελτιώνει το πολιτισμικό επίπεδο και τους όρους διαβίωσης του ατόμου και της κοινωνίας. (Rogers,1999)

Τα τελευταία χρόνια η εκπαίδευση ενηλίκων γνώρισε μεγάλη άνθιση. Η επέκταση του πεδίου αυτού οφείλεται κυρίως στις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές εξελίξεις που προέκυψαν. Τις δραστηριότητες αυτές υποστηρίζει και χρηματοδοτεί η Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα όργανά της συνειδητοποίησαν την τελευταία εικοσαετία την ανάγκη για την εκπαίδευση των ενηλίκων και την ενσωμάτωσαν στις πολιτικές τους. (Κόκκος, Α. 2005)

Η εκπαίδευση ενηλίκων διαφέρει από τις επιστήμες που ασχολούνται κυρίως με παιδιά και έφηβους, καθώς προσεγγίζει ενήλικες. Τον κυρίαρχο ρόλο σε αυτή την

εκπαιδευτική διαδικασία τον έχει ο εκπαιδευτής, ο οποίος με κατάλληλες τεχνικές, που η καθεμιά έχει τη δομή της, τους κανόνες εφαρμογής της και το σκοπό της, για τις οποίες θα αναφερθούμε στη συνέχεια, κατορθώνει και ανταποκρίνεται στο ρόλο αυτό. Σκοπός της διδασκαλίας του κάθε εκπαιδευτή δεν πρέπει να είναι μόνο η πρόκληση κινήτρων μάθησης στους εκπαιδευόμενους, αλλά και η διαμόρφωση και επιβίωση αυτών των κινήτρων. Δεν πρέπει ποτέ να θεωρεί δεδομένα τα κίνητρα των σπουδαστών, αλλά πρέπει ο ίδιος να προσπαθεί να τα καλλιεργεί και να τα δραστηριοποιεί. (Κόκκος, Α.1999).

1.1. Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

Ο εκπαιδευτής που διδάσκει σε ενήλικες, είναι το άτομο που παίζει καθοριστικό και κεντρικό ρόλο στη διαδικασία μετάδοσης των γνώσεων. Η εκπαίδευση ενηλίκων, είναι ένα πεδίο δράσης με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και με πολυποικίλα αντικείμενα ενασχόλησης. Ένα πεδίο στο οποίο απαραίτητα πρέπει να υπάρχει μια αλληλεπίδραση εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων. Εφόσον οι εκπαιδευόμενοι έρχονται αποφασισμένοι να συμμετέχουν και να γνωρίσουν τη γνώση, οι εκπαιδευτές είναι αναγκασμένοι να αλλάζουν και να προσαρμόζονται σύμφωνα με τις συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες που αντιμετωπίζουν. Προκειμένου όμως, ο εκπαιδευτής να ανταπεξέλθει σε αυτόν τον πολυσύνθετο ρόλο του, πρέπει να διαθέτει εκτός από τα απαιτούμενα τυπικά προσόντα και ουσιαστικά. (Βεργίδης & Κόκκος, 2014). Σύμφωνα με το Rogers, 1999, ο εκπαιδευτής είναι αυτός που πρέπει να βρίσκει και να θέτει τα όρια μέσα στα οποία θα κινούνται οι εκπαιδευόμενοι. Η μάθηση στην εκπαίδευση ενηλίκων είναι μια πολυσύνθετη διεργασία που σε όλα της τα στάδια απαιτείται συνεχή προτροπή του εκπαιδευτή, ώστε να επιτυγχάνεται η ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων. (Κόκκος, 2005).

Η ικανότητα του εκπαιδευτή να ανταποκριθεί στο ρόλο του είναι ένας παράγοντας που επηρεάζει θετικά ή αρνητικά τις προσδοκίες των εκπαιδευόμενων. Επιπλέον βαρύνουσας σημασίας είναι, ο τρόπος με τον οποίο ο εκπαιδευτής θα εκπαιδεύσει τους ενήλικες. (Jarvis,2004)

1.1.1 Ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων

Ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων είναι πολυσύνθετος και απαιτητικός. Ο Freire αναφέρει, ότι ο πρώτιστος ρόλος του εκπαιδευτή είναι να μάθει στους

εκπαιδευόμενους πως να συμμετέχουν στη μεταλαμπάδευση των γνώσεων. Να είναι ικανός κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας να δημιουργεί κατάλληλες συνθήκες, ώστε ο εκπαιδευόμενος να αισθάνεται κομμάτι αυτής. Να καταφέρνει να δημιουργεί μια δημοκρατική ατμόσφαιρα, συνέπειας και όχι υποτονικότητας, όπου ο εκπαιδευτής είναι ταυτόχρονα, ηγέτης και αυτός που συνεχίζει να μαθαίνει, αλληλοεπιδρώντας με τους σπουδαστές. Να αναπτύσσει στους εκπαιδευόμενους αίσθημα εμπιστοσύνης στις δυνατότητές τους, ώστε να ανακαλύπτουν συνθήκες της δικής τους πραγματικότητας. (Freire, 1977) Κατά το Freire η αιχμή του δόρατος για τον εκπαιδευτή είναι ο διάλογος. Ο διάλογος βοηθά τον εκπαιδευτή να δραστηριοποιήσει τους εκπαιδευόμενους, προσφέροντάς τους ερεθίσματα για προβληματισμό. Ανοίγει νέους δρόμους στη σκέψη τους και να τους απεγκλωβίζει από την παθητικότητα και τη συνήθεια, δραστηριοποιώντας έτσι την κριτική τους σκέψη. (Freire & Shor, 2011)

Ο Mezirow, 2007, ο οποίος διατύπωσε τη θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης ενισχύει την ενεργοποίηση των εκπαιδευομένων στην εκπαιδευτική διαδικασία και τους φέρνει στο κέντρο αυτής. Αναφέρει, ότι οι εκπαιδευτές ενηλίκων είναι πολιτισμικοί ακτιβιστές και ποτέ ουδέτεροι. Κατά το Mezirow ο ρόλος του γίνεται πολυσύνθετος, καθώς πρέπει να διευρύνει τους κανόνες, τις κοινωνικές πρακτικές και την ελεύθερη συμμετοχή στο διάλογο. Ο εκπαιδευτής θα πρέπει να μετατρέπεται σε συνεργατικό μανθάνοντα και την εξουσία του να τη μεταβιβάζει στην εκπαιδευόμενη ομάδα. Να είναι υποστηρικτής απέναντι στους εκπαιδευόμενους, καθώς, ο ρόλος του μέσα από τον κριτικό στοχασμό είναι να αντιμετωπίζει τις τυχόν δυσλειτουργικές παραδοχές τους. Να εμπνυχώνει συνεχώς τους εκπαιδευόμενους, διευκολύνοντάς τους να συνεχίσουν να είναι περισσότερο κριτικοί απέναντι στις μέχρι τότε παραδοχές τους, ώστε να ανακαλύψουν τις συνθήκες της δικής τους πραγματικότητας. Με τον τρόπο αυτό τους υποβάλλει σε μια διαδικασία κριτικής αντιμετώπισης των πραγμάτων. (Mezirow, 2007)

Ο Knowles ήταν από τους πρώτους που έθεσε ξεκάθαρα τα όρια μέσα στα οποία πρέπει να κινείται ο εκπαιδευτής ενηλίκων. Ο M. Knowles (1913-1997) εισήγαγε τη θεωρία της ανδραγωγικής, η τέχνη να εκπαιδεύεις ενήλικες. Η πεποίθησή του, ότι πρέπει να υπάρχει διάκριση μεταξύ της σχολικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης ενηλίκων λόγω των διαφορών που έχουν, τον έκανε να προχωρήσει στην περιγραφή δύο πεδίων. Το πεδίο της σχολικής εκπαίδευσης, το ονόμασε παιδαγωγική, ενώ το πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων, ανδραγωγική. Σύμφωνα με

την οπτική του, η εκπαίδευση ενηλίκων πρέπει να είναι ελεύθερη και να κατευθύνεται από τις ανάγκες των εκπαιδευόμενων. Σκοπός της εκπαίδευσης, πρέπει να είναι η απόκτηση ικανότητας «μαθαίνω πώς να μαθαίνω» και όχι η πληροφόρηση και η μετάδοση της γνώσης. Τάσσεται υπέρ της αυτοκατευθυνόμενης μάθησης. Κατά την άποψή του, ο εκπαιδευτής πρέπει να ενορχηστρώνει και να συντονίζει την εκπαιδευτική διαδικασία, χωρίς να κατευθύνει δεσμευτικά τους εκπαιδευόμενους. Να είναι ευέλικτος και ευπροσάρμοστος στις ανάγκες και στις προϋποθέσεις των εκπαιδευόμενων. Η αποστολή του είναι, μέσα από την ενεργή συμμετοχή των σπουδαστών, να καλλιεργήσει την αυτενέργεια και την αυτονομία τους και σταδιακά να τους αποδεσμεύσει από τη δική του εξάρτηση. (Knowles, Holton & Swanson, 1998)

Ο Javris 2004 δίνει ιδιαίτερη προσοχή στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο, στο οποίο ζει ο ενήλικας και πιστεύει ότι αυτό αποτελεί και το σημείο αναφοράς του. Η θεωρία του επικεντρώνεται στον άνθρωπο που αλλάζει μαθαίνοντας. Σύμφωνα με το Javris ο εκπαιδευτής δεν πρέπει να έχει παθητικό ρόλο. Υποστηρίζει, ότι μια διαδικασία μάθησης αποτελεί και η ίδια η ζωή, η οποία αναπτύσσεται σε ένα κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον που είναι ποικιλόμορφο και πολύπλοκο (Javris, 1987). Κατά τον Javris, ο εκπαιδευτής είναι αυτός που πρέπει να προσφέρει τα ερεθίσματα που βοηθούν τους εκπαιδευόμενους, να αρχίσουν να στοχάζονται κριτικά και να αναπροσαρμόζονται δημιουργικά στην πραγματικότητα. Αυτό που βοηθά έναν εκπαιδευτή να κατανοεί καλύτερα τους εκπαιδευόμενους και να ενισχύει την αυτενέργειά τους, χωρίς να υπονομεύει την αξιοπρέπειά τους, είναι η κατοχή κατάλληλων κοινωνικών δεξιοτήτων. Συνεπώς, ο ιδανικός εκπαιδευτής σε όλες τις φάσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας, πρέπει να αφήνει πάντα χώρο στον εκπαιδευόμενο, διότι σύμφωνα με Javris, ποτέ το κύρος δε χαρίζεται σε έναν εκπαιδευτή λόγω της θέσης του, αλλά κερδίζεται από τη στάση και τη συμπεριφορά του. (Javris, 2005)

1.1.2 Οι Διδακτικές δεξιότητες εκπαιδευτή ενηλίκων

Η σημαντικότητα του τρόπου πως θα διδάξουμε έχει τονιστεί από την αρχαιότητα. Η «μαιευτική μέθοδος» του Σωκράτη στηρίζεται στην εύστοχη ερώτηση του εκπαιδευτή προς το σπουδαστή. Διαχρονική, λοιπόν, η αξία του δασκάλου, ο οποίος αποτελεί τον κύριο μοχλό της διδασκαλίας. Είναι αυτός που καθορίζει τη

μεθοδολογία που θα ακολουθήσει, που σχεδιάζει και οργανώνει τη μαθησιακή διαδικασία, που αξιολογεί και τροποποιεί τις ενέργειές του. Όλη αυτή την ανατροφοδότηση ο εκπαιδευτής την αντλεί από τους εκπαιδευόμενους. Αυτούς έχει ως σημείο εκκίνησης και αναφοράς και αυτοί είναι οι τελικοί αποδέκτες της διδακτικής του συμπεριφοράς. Είναι προφανές λοιπόν, ότι υπάρχει μια ισχυρή δυναμική, μια αλληλεπίδραση, ένας σημαντικός διάυλος επικοινωνίας ανάμεσα στα δύο μέρη. Οφείλει να είναι κατάλληλα εκπαιδευμένος, ώστε να αναπτύξει αυτή τη δυναμική σχέση, η οποία θα επιφέρει και τα ουσιαστικά εκπαιδευτικά οφέλη. Ειδικότερα, ο εκπαιδευτής που διδάσκει σε ηλικιακά ενήλικα άτομα, είναι απαραίτητο να γνωρίζει καλά διδακτικές δεξιότητες, δηλαδή διαδικασίες που επιφέρουν τέλεια, γρήγορη και ακριβή εκτέλεση μιας δραστηριότητας, ώστε να είναι πιο εποικοδομητικός. Οι διδακτικές δεξιότητες είναι μορφές συμπεριφοράς που κρίνονται απαραίτητες, ώστε ο εκπαιδευτής να είναι αποτελεσματικός στο σύνθετο έργο της διδασκαλίας, που στόχο έχει να διευκολύνει τη μάθηση των σπουδαστών. Η διδακτική ικανότητα του εκπαιδευτή βέβαια, αποτελεί ένα πιο ευρύ και ευέλικτο φάσμα συμπεριφοράς που σχετίζεται άμεσα με την προσωπικότητα, τις στάσεις, τις διαθέσεις, τις αξίες, την νοητική και συναισθηματική καλλιέργεια, κ.ά. Κάθε διδακτική δεξιότητα ενέχει τρεις διαστάσεις: α) τη γνωστική, δηλαδή ο εκπαιδευόμενος να κατανοεί κάθε φορά το περιεχόμενο της δεξιότητας, β) τη συναισθηματική, δηλαδή να είναι πεπεισμένος ότι είναι σημαντικό να κατέχει τη συγκεκριμένη δεξιότητα και γ) τη διάσταση της εκτέλεσης, δηλαδή της ανάπτυξης και βελτίωσης της δεξιότητας. (Βρεττός, Ι., 2010) Δεδομένου ότι η διδασκαλία είναι μια σύνθετη και πολυδιάστατη λειτουργία εμπεριέχει πλήθος δεξιοτήτων, οι οποίες είναι δύσκολο να καταγραφούν με λεπτομέρεια. Μία από τις επικρατέστερες ταξινομίες είναι αυτή του Stanford Center for Research and Development in Teaching, η οποία κατατάσσει τις διδακτικές δεξιότητες σε πέντε κατηγορίες: (Βρεττός, Ι., 2010)

- 1) Δεξιότητες σχεδιασμού της διδασκαλίας
- 2) Δεξιότητες προσφοράς του περιεχομένου
- 3) Δεξιότητες επικοινωνίας
- 4) Δεξιότητες αξιολόγησης
- 5) Δεξιότητες οργάνωσης

Συνεπώς, οι διδακτικές δεξιότητες αποκτώνται κυρίως με την άσκηση. Έτσι, εντοπίζονται και απομονώνονται βασικές διδακτικές δεξιότητες, οι οποίες έχουν

διαφορετικό βαθμό απλότητας ή συνθετότητας. Η διακύμανση αυτή εξαρτάται από το αντικείμενο της διδασκαλίας, την ηλικία και το γνωστικό επίπεδο των εκπαιδευόμενων. Επιπροσθέτως, κάτι ακόμη που βοηθά τον εκπαιδευτή να κάνει τη διδασκαλία του πιο παραστατική, είναι η χρήση διαφόρων εποπτικών μέσων διδασκαλίας, τα οποία πρέπει να χρησιμοποιεί με φειδώ, ευελιξία και εναλλακτικότητα. Για να καταφέρει όμως ο εκπαιδευτής να προσελκύει το ενδιαφέρον των σπουδαστών περισσότερο, θα πρέπει τα διατιθέμενα εποπτικά μέσα διδασκαλίας να χρησιμοποιούνται, και, από τους σπουδαστές. (Κόκκος, 1998)

1.1.3 Η επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτή ενηλίκων

Σύμφωνα με τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Μπολόνια, της Λισαβόνας (1999, 2000) και των Συνόδων της Ε.Ε. που ακολούθησαν, η εκπαίδευση πρέπει να αποτελέσει τη βάση πάνω στην οποία η Ε.Ε. θα στηρίξει τον στρατηγικό της σχεδιασμό, ώστε να καταστεί σε παγκόσμιο επίπεδο «η πιο ανταγωνιστική και δυναμική οικονομία που βασίζεται στη γνώση». Ένας από τους βασικούς στόχους του στρατηγικού αυτού σχεδίου είναι η επαγγελματική ανάπτυξη μέσω της δια βίου μάθησης, δεδομένου ότι οι ανάγκες διαφοροποιούνται, όχι μόνον από εκπαιδευτικό σε εκπαιδευτικό αλλά και όσον αφορά στον ίδιο τον εκπαιδευτικό στα διάφορα στάδια της καριέρας του.

Επιπλέον, βασικό στοιχείο της εκπαιδευτικής πράξης αποτελεί η πεποίθηση ότι η ποιότητα της εκπαίδευσης που παρέχει ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα εξαρτάται εν πολλοίς από την ποιότητα των εκπαιδευτικών. Ως βασικός συντελεστής λοιπόν της ποιότητας της εκπαίδευσης ο εκπαιδευτικός καλείται να διαδραματίσει το ρόλο ενός καλού «επαγγελματία». Είναι γεγονός, ότι η δυσυπόστατη φύση της διδασκαλίας, ως επιστήμη και ως τέχνη, οδηγεί στην καλλιέργεια όχι μόνο της παιδαγωγικής γνώσης, αλλά και των διδακτικών τεχνικών και δεξιοτήτων που οφείλει να κατέχει ο εκπαιδευτής. Η επάρκεια των παραπάνω στοιχείων συνιστά ένα σημαντικό μέρος του επαγγελματικού «εξοπλισμού» του. (Παπαναούμ, 2003)

Τη δεκαετία του 1980 ο επαγγελματισμός των εκπαιδευτικών συνδέθηκε άμεσα με την διασφάλιση της ποιότητας του εκπαιδευτικού έργου. Ιδιαίτερα σημαντικές ιδιότητες για την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών αποτελούν η διαίσθηση, η ενόραση και ο στοχασμός. Η συνεχής επαγγελματική ανάπτυξη μέσω της διά βίου μάθησης και συνεχιζόμενης εκπαίδευσης βοηθούν τους

εκπαιδευτικούς να ανταπεξέρχονται επιτυχώς στις συνεχείς απαιτήσεις του έργου τους. Όσο επιτυχής κι αν είναι η αρχική εκπαίδευση δεν αρκεί να καλύψει τις σύγχρονες εκπαιδευτικές ανάγκες που προκύπτουν από τις μεταβαλλόμενες συνθήκες εργασίας. Παράλληλα, η ανάγκη αυτή για εξέλιξη θεμελιώνεται από τις θεωρίες μάθησης ενηλίκων που φέρνουν στο προσκήνιο την εξελικτική διαδικασία ανάπτυξης των ατόμων. (Παπαναούμ, 2003)

Σύμφωνα με τους L. Darling – Hammond & M. McLaughlin, 1996 «οι αλλαγές στα προγράμματα και τη μεθόδευση της επαγγελματικής ανάπτυξης απαιτούν νέες πολιτικές, που ευνοούν νέες δομές και θεσμικές ρυθμίσεις για τη μάθηση των εκπαιδευτών, καθώς και στρατηγική αποτίμηση των πολιτικών που ισχύουν, με βάση τη συμβατότητα τους με ένα όραμα για τη μάθηση εκπαιδευτών και σπουδαστών, καθώς και για μια επαγγελματική ανάπτυξη ως δια βίου, διερευνητική, συνεργατική δραστηριότητα.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού διέρχεται από ένα μεταβατικό στάδιο, γίνεται πολυσχιδής και συνδέεται με την αποτελεσματικότητα της διδακτικής πράξης, των μεθοδολογικών προσεγγίσεων, των αναλυτικών προγραμμάτων, των διαχειριστικών και οργανωτικών διαδικασιών και του υποστηρικτικού υλικού. Το επάγγελμά του υπόκειται σε ριζικές αλλαγές και επομένως ο εκπαιδευτής καλείται να αναπτύξει ειδικές δεξιότητες, «κλειδιά», που θα τον καταστήσουν «ειδικό επαγγελματία δάσκαλο», σύμβουλο και διαμεσολαβητή του πνεύματος της δια βίου μάθησης.

Πιο συγκεκριμένα, στον εκπαιδευτικό χώρο η επαγγελματική ανάπτυξη, ένας όρος με ευρύτητα και πολυσημία, χρησιμοποιείται συχνά για να περιγράψει κάθε δραστηριότητα ή διαδικασία που αποσκοπεί στη βελτίωση του εκπαιδευτικού έργου μέσω της διαρκούς απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων, στάσεων και αντιλήψεων του εκπαιδευτικού που αφορούν, τόσο τη διδακτική πράξη, όσο και το σύνθετο επαγγελματικό του ρόλο με τις κοινωνικές του προεκτάσεις και συνέπειες. Στη διαδικασία αυτή συνυπολογίζονται και συμμετέχουν το σύνολο των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του δασκάλου, όπου περιλαμβάνονται οι σκέψεις, οι αντιλήψεις, οι ερμηνείες, οι πεποιθήσεις και οι αξίες που επιδρούν και διαμορφώνουν την πρακτική του. (King, 1999).

Για πολλούς μελετητές η επαγγελματική και η προσωπική ανάπτυξη δεν είναι εύκολο να διαχωριστούν, αλλά συμβαδίζουν και αλληλοπροσδιορίζονται,

δηλώνοντας, έτσι τη διττή διάσταση της επαγγελματικής ανάπτυξης. (Ματσαγγούρας, 1995).

Σύμφωνα με τον Taylor οι επιμορφωτικές διαδικασίες είναι αποτελεσματικές όταν ο εκπαιδευτικός ταυτίζει την επαγγελματική και την ατομική του ανάπτυξη, έχει ενεργή και υπεύθυνη συμμετοχή και θεωρήσει την επιμόρφωση προσωπική του υπόθεση. (Taylor, 1980)

Ο εκπαιδευτής, επομένως, καλείται να καλλιεργήσει μαθησιακές διεργασίες που θα τον «εξοπλίσουν» ώστε να αντιμετωπίσει άμεσα και αποτελεσματικά τα προβλήματα που αντιμετωπίζει καθημερινά. Από τα παραπάνω καθίσταται κατανοητή η ευρύτητα και η πολυσημία της επαγγελματικής ανάπτυξης η οποία περιλαμβάνει το σύνολο των τυπικών και άτυπων μαθησιακών εμπειριών που αποκτά σε όλη τη διάρκεια της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας. Πρόκειται, δηλαδή, για το σύνολο των συστηματικών δραστηριοτήτων εκπαίδευσης και κατάρτισης καθώς και των δραστηριοτήτων της μη κατευθυντικής εμπειρικής μάθησης στο χώρο εργασίας. (Παπαναούμ, 2003, Hall, 2003).

Το επάγγελμα έχει, τώρα, τα εξής προσδιοριστικά στοιχεία: (α) είναι κοινωνικό έργο, (β) προϋποθέτει ειδική βασική επαγγελματική εκπαίδευση, (γ) προϋποθέτει ένα βαθμό αυτονομίας στην άσκηση του έργου, (δ) στηρίζεται σε ένα corpus εσωτερικής γνώσης και (ε) απαιτεί συνεχή ενημέρωση και επιμόρφωση (Μαυρογιώργος, 2003, Ξωχέλλης, 1991).

Είναι προφανές ότι η επαγγελματική βελτίωση δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά στην προσωπική εμπειρία και το ένστικτο που αποκομίζει ο εκπαιδευτής από την προϋπηρεσία του. Με την επιμόρφωση ο εκπαιδευτής μπορεί από τη μια να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά δυσλειτουργίες που συμβαίνουν στην καθημερινή εκπαιδευτική πράξη και από την άλλη να αξιολογεί κριτικά την εργασία του και να δραστηριοποιείται για την επαγγελματική του πληρότητα. (Javris, 1983, Eraut, 1994)

1.2. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΩΝ

Λέγοντας ενήλικος αυτόματα παραπέμπουμε σε ένα στάδιο της ανθρώπινης ζωής που ακολουθεί μετά την παιδική και εφηβική ηλικία. Οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία είναι διαφορετικά από αυτά των ανηλίκων. Σύμφωνα με τον Κόκκο, 2005, μια μαθησιακή διεργασία που απευθύνεται σε ενηλίκους είναι αποτελεσματική μάθηση όταν στο σχεδιασμό των

προγραμμάτων αυτών λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ενήλικων. Ειδικότερα τα χαρακτηριστικά αυτά είναι:

- Έρχονται στην εκπαίδευση εθελοντικά έχοντας συγκεκριμένους στόχους και υποκινούμενοι κατά κύριο λόγο από εσωτερικά κίνητρα μάθησης.
- Έχουν επαγγελματικούς στόχους, ενδιαφέρονται για την προσωπική τους ανάπτυξη ή την απόκτηση κοινωνικού κύρους.
- Εισέρχονται στην εκπαιδευτική διαδικασία έχοντας ένα ευρύ φάσμα εμπειριών. Είναι επομένως σημαντικό να αξιοποιούνται οι εμπειρίες και οι γνώσεις που ήδη διαθέτουν, με έμφαση στη βιωματική μάθηση. (Jarvis, 2004)

Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι λοιπόν, φέρνουν μαζί τους δικές τους εμπειρίες, ανάγκες, αντιλήψεις εννοιών, αυτοπεποίθηση, αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμηση στη μαθησιακή κατάσταση. Όταν δεν απειλείται το εγώ τους μαθαίνουν με τον καλύτερο τρόπο. Είναι πιθανόν να μαθαίνουν με διαφορετικές ταχύτητες, γιατί έχουν αναπτυγμένους δικούς του τρόπους μάθησης και επιθυμούν την ενεργή συμμετοχή τους στην μαθησιακή διαδικασία (Jarvis, 2004)

Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι όμως, δεν έχουν όλοι τον ίδιο τρόπο μάθησης, καθώς ο καθένας είναι διαφορετικός, μαθαίνει με διαφορετικό τρόπο και διαφορετικούς ρυθμούς. Κάποιοι είναι αυτοκατευθυνόμενοι και ενεργητικοί, κάποια άλλοι όμως αποδέχονται παθητικά τις πληροφορίες που τους δίνονται. Υπάρχουν βέβαια και κάποιοι που αρχικά είναι άκαμπτοι στην προσέγγιση της μάθησης, όταν όμως στην πορεία ανακαλύψουν μια ευδόκιμη μέθοδο προσέγγισης, αλλάζουν και προσπαθούν σε κάθε περίπτωση να την εφαρμόσουν. Ο κάθε ενήλικος μαθαίνει με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του, τις ικανότητες και τις εμπειρίες του και για το λόγο αυτό, έχει απαιτήσεις από τον εκπαιδευτή. (Jarvis, 2004)

Σύμφωνα και με τον Rogers, οι ενήλικες έχουν τάση για ενεργητική συμμετοχή, επιδιώκουν το διάλογο, αμφισβητούν πολλές φορές το περιεχόμενο ενός προγράμματος και αντιπροτείνουν άλλα θέματα και μεθόδους. Όταν αντιμετωπίζουν εμπόδια στη μάθηση, προβάλλουν αντιστάσεις, διακατέχονται από αρνητισμό και εμφανίζουν τάσεις εγκατάλειψης. Κάθε φορά που δυσκολεύονται από εσωτερικά εμπόδια να υιοθετήσουν διαφορετικές στάσεις και αξίες, αναπτύσσουν μηχανισμούς άμυνας. Επίσης, είναι συνειδητοποιημένοι, έχουν την τάση για αυτοπροσδιορισμό, συχνά επιδιώκουν να αναλάβουν υπεύθυνο ρόλο στη

εκπαιδευτική διαδικασία που εμπλέκονται και επιθυμούν να αποσαφηνίζονται οι εκπαιδευτικοί στόχοι. (Rogers,1998)

Ο κάθε εκπαιδευόμενος, αναπτύσσει δικό του τρόπο μάθησης που τον βοηθά να μαθαίνει καλύτερα. Για το λόγο αυτό, κατά το σχεδιασμό ενός προγράμματος για να εφαρμοστούν τεχνικές που βελτιώνουν και βοηθούν την ατομική και τη συλλογική μαθησιακή διεργασία, θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη, οι τρόποι μάθησης των εκπαιδευόμενων (Κόκκος, 1999)

Στην εκπαίδευση ενηλίκων λόγω της ενηλικιότητας των εκπαιδευόμενων πρέπει να υιοθετούνται εκπαιδευτικές τεχνικές που δίνουν την ευκαιρία στους εκπαιδευόμενους να αυτενεργούν και ελεύθερα όπως εκείνοι κρίνουν να εφαρμόζουν και να κατανοούν το περιεχόμενο της διδασκαλίας. Με άλλα λόγια οι εκπαιδευόμενοι θα πρέπει να έρχονται πιο κοντά στη διδακτέα ύλη ώστε να καταφέρουν να κατακτήσουν το γνωστικό αντικείμενο και στην πορεία να είναι ελεύθεροι να το χρησιμοποιήσουν μόνοι τους. Η εκπαίδευση ενηλίκων αγκαλιάζει δύο επιδιώξεις, τόσο την ανεξαρτησία των εκπαιδευομένων, όσο και την πειθαρχημένη δράση τους. Σε κάθε περίπτωση όμως, όλες οι δράσεις της εκπαίδευσης ενηλίκων είναι απαραίτητο να στοχεύουν στην ενεργή συμμετοχή και τον αυτοπροσδιορισμό τους (Rogers, 1999).

Από τα παραπάνω χαρακτηριστικά των ενηλίκων προκύπτουν οι βασικές αρχές εκπαίδευσης ενηλίκων. Η πρώτη αρχή διατείνεται, ότι οι διδακτικές προσεγγίσεις που επιλέγονται, πρέπει να διέπονται από κλίμα συνεργασίας, διαλόγου, αλληλεπίδρασης και αλληλοσεβασμού. Σύμφωνα με τη δεύτερη αρχή, είναι ανάγκη να διασφαλίζεται ενεργητική συμμετοχή και αξιοποίηση των εμπειριών των εκπαιδευομένων. Αυτό προκύπτει από τη χρησιμοποίηση ενεργητικών διδακτικών προσεγγίσεων. Τέλος, η τρίτη αρχή στοιχειοθετείται από το γεγονός ότι οι ενήλικες μαθαίνουν πράττοντας, (Κόκκος, χ.χ3)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η επικοινωνία αποτελεί μια πολύπλοκη δραστηριότητα ζωτικής σημασίας. Ταυτίζεται με την ανθρώπινη ύπαρξη και είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής μας ζωής. Όλοι μας αφιερώνουμε μεγάλο μέρος από τη ζωή τους για την ανταλλαγή πληροφοριών, ιδεών, συναισθημάτων. Αυτή η ποιότητα των επικοινωνιακών μας συναλλαγών, επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την προσωπική και κοινωνική ζωή μας. Η επικοινωνία είναι η βάση για την ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων και χωρίς αυτή η ζωή για τον άνθρωπο θα ήταν πολύ δύσκολη. (Δημητρόπουλος & Κουλούρη, 2003)

Ποικίλουν οι ορισμοί που έχουν δοθεί για την επικοινωνία και οι οποίοι δε διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Αναφέρουμε μερικούς ενδεικτικά παρακάτω.

Κατά τον Κόκκο επικοινωνία είναι η ανταλλαγή μηνυμάτων ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα άτομα, η οποία ολοκληρώνεται με τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους. (Κόκκος, 1998)

Ο Κουτούζης επίσης, καθορίζει και αυτός την επικοινωνία ως μια αμφίδρομη διαδικασία, μέσω της οποίας δύο ή περισσότερα άτομα κατανοούνται ανταλλάσσοντας λεκτικά και μη λεκτικά σύμβολα μεταξύ τους. (Κουτούζης, 1999).

Ο Naylor υποστηρίζει, ότι είναι η ανταλλαγή ιδεών και πληροφοριών μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων μέσω κωδικοποιημένων μηνυμάτων. (Naylor, 1999)

Ο Σαΐτης την ορίζει ως μια διαδικασία μέσω της οποίας μεταδίδονται σκέψεις και άλλες πληροφορίες από ένα άτομο σε κάποιο άλλο (Σαΐτης, 2007)

Ο Lasswell διατύπωσε τα 5W (Who, What, Whom, Which, What) αντίστοιχα (λέει «ποιος», «τι», «από ποιο», «σε ποιον», «με ποιο αποτέλεσμα»), βασικά ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν για να περιγράψουμε μια επικοινωνιακή πράξη Lasswell, Harold (1948). Αναμφισβήτητα, η αλληλεπίδραση και η επικοινωνία ενός ανθρώπου με άλλους τον βοηθούν να εξελιχθεί και να αναπτυχτεί διανοητικά. Τον ενισχύουν να ανταλλάσσει γνώμες, να εκφράζει συναισθήματα, προβληματισμούς και να αναπτύσσεται σε γλωσσικό επίπεδο. Με την συστηματική καλλιέργεια της γλώσσας και της σκέψης, αναπτύσσεται και καλλιεργείται αντίστοιχα και ο ανθρώπινος νους. (Αθανασίου, 1993).

2.1. ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ο άνθρωπος είναι κοινωνικός. Δε μπορεί να περάσει τη ζωή του στη μοναξιά και την απομάκρυνση, για το λόγο αυτό, επικοινωνεί με άλλους ανθρώπους και μοιράζεται μαζί τους κοινά γνωρίσματα, που ικανοποιούν κοινά προβλήματα και κοινούς στόχους. Η διαδικασία της επικοινωνίας χρειάζεται την ύπαρξη δύο ατόμων τουλάχιστον. Για να λειτουργήσει όμως ως διαδικασία βασικό παράγοντα αποτελεί το γενικότερο πλαίσιο που συντελείται, το περιβάλλον. Άλλο βασικό στοιχείο αποτελεί ο αποστολέας του μηνύματος, ο ονομαζόμενος, πομπός. Ο πομπός, είναι το άτομο που δημιουργεί ένα μήνυμα και το στέλνει σε ένα άλλο, το δέκτη. Δέκτης, είναι το άτομο που λαμβάνει τα μηνύματα που στέλνει ο πομπός. Ένα επίσης απαραίτητο στοιχείο στη διεξαγωγή της επικοινωνίας αποτελούν τα μηνύματα (οπτικά, ακουστικά κ.ά). που για να γίνουν κατανοητά απαιτούν πολλές φορές τη συμμετοχή όλων των αισθήσεών μας. Το τελευταίο σημαντικό στοιχείο λειτουργίας, είναι ο τρόπος επικοινωνίας. Δηλαδή, ο τρόπος που χρησιμοποιεί ο πομπός για να στείλει το μήνυμα στο δέκτη και αντίστροφα (πομπός-δέκτης, δέκτης-πομπός) (Αθανασίου, 1993)

Ο Γάλλος ψυχοπαιδαγωγικός Lobrot Michael (1993) διακρίνει στο φαινόμενο της επικοινωνίας δύο διεργασίες λειτουργίας. Την εκπομπή που χωρίζεται, σε πρωτογενή και δευτερογενή και τη λήψη. Στην πρωτογενή εκπομπή, έγκειται ο πομπός να εκπέμπει και να αποστέλλει αμέσως μηνύματα προς το δέκτη. Στη δευτερογενή όμως, μέσω της εκπομπής γίνεται ιδιοποίηση του μηνύματος. Ο πομπός είναι και ο δέκτης του μηνύματός του. Ο πομπός κάνει το μήνυμα που εκπέμπει πιο οικείο. Δηλαδή, το κωδικοποιεί, το επεξεργάζεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και στη συνέχεια το αποστέλλει. Ο κάθε αποδέκτης με τη σειρά το αποκωδικοποιεί και με βάση τις δικές του αντιλήψεις το ερμηνεύει.

Η διεργασία αποστολής-λήψης μηνυμάτων για να γίνει, προϋποθέτει άριστη συνεργασία, δέκτη και πομπού. Ο δέκτης πρέπει να κάνει αποδεκτά τα μηνύματα που λαμβάνει από τον πομπό, και να τα επεξεργάζεται. Για να μπορεί όμως να προσλάβει και να οικειοποιηθεί το κάθε μήνυμα, πρέπει να είναι σε ετοιμότητα και να αποφεύγει καθετί που αποσπά την προσοχή του (Μπακιριτζής, 2002)

Σύμφωνα με τον Clappitt, 2005, για να είναι αποτελεσματική μια επικοινωνία, στη διαδικασία της πρέπει να υφίσταται μια συνεχής εναλλαγή ρόλων μεταξύ πομπού και δέκτη και διαρκής ανατροφοδότησή τους, με την προσπάθεια να γίνει λεπτομερειακή λήψη και να μην παρερμηνευτεί ή διαστρεβλωθεί το κάθε μήνυμα.

Η διαδικασία της επικοινωνίας είναι κυκλική, με την έννοια ότι η απόκριση του δέκτη είναι επικοινωνία προς τον πομπό. Αυτόματα ο δέκτης γίνεται πομπός και ο πομπός δέκτης. Οι ρόλοι εναλλάσσονται και υπάρχει επαναπληροφόρηση. Είναι σημαντικό λοιπόν μεταξύ δύο ατόμων, ο αποδέκτης (δέκτης) να ερμηνεύει το μήνυμα του αποστολέα (πομπού) σωστά, για να υπάρχει αποτελεσματική επικοινωνία (Δημοπούλου-Λαγωνίκα, 2011).

Κατά το Verderber, 1998, θεμελιακό παράγοντα κωδικοποίησης-αποκωδικοποίησης αποτελεί το περιβάλλον που πραγματοποιείται η επικοινωνία. Παράγοντες όπως, ο τόπος, η κακή διαρρύθμιση του χώρου, η μη φωτεινότητα, εξωτερικοί και πιθανοί εσωτερικοί θόρυβοι την επηρεάζουν αρνητικά. Στην περίπτωση μας το περιβάλλον είναι οι αίθουσες διδασκαλίας που πραγματοποιούνται τα μαθήματα. Είναι πολύ βοηθητικό οι εκπαιδευτικοί χώροι να διαμορφώνονται κατάλληλα, καθώς η σωστή διαρρύθμιση του χώρου, επηρεάζει την ψυχολογία των σπουδαστών, διευκολύνει την ενεργή συμμετοχή τους, προωθεί τη μάθηση και βοηθά στην αποτελεσματική αλληλεπίδραση όλων όσων συμμετέχουν.

Σύμφωνα με το Μπακιρτζή 2003, σε αυτή τη βασική ανθρώπινη λειτουργία, την επικοινωνία, αναγνωρίζονται τρεις διαστάσεις που συνυπάρχουν, ή λειτουργούν συμπληρωματικά ανάλογα με την κάθε περίπτωση της ανθρώπινης επικοινωνίας:

- *Την αποκεντρική.* Αφορά τον πομπό που προκειμένου να διατυπώσει και να μεταφέρει αποτελεσματικά το μήνυμα, το επεξεργάζεται, το μετασχηματίζει και το προσαρμόζει κατάλληλα με το δικό του τρόπο.
- *Την αλλοκεντρική.* Έχει σχέση με το δέκτη που δέχεται το μήνυμα. Στο σημείο αυτό, η προσοχή συγκεντρώνεται στην ικανοποίηση των αναγκών του δέκτη, του οποίου το ενδιαφέρον δεν είναι δεδομένο, αλλά αποκτάται βαθμιαία μέσα από αδιάλειπτη προσπάθεια για επικοινωνία.
- *Την ομοκεντρική.* Αφορά τη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον πομπό και το δέκτη με τη συζήτηση και με σκοπό τη δημιουργία προοπτικών για αλληλοκατανόηση, συνεργασία και αμοιβαία ανταλλαγή μηνυμάτων για την καλλιέργεια και την εξέλιξη της σχέσης αυτής.

2.2. ΜΟΡΦΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ –ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ

2.2.1. Η ΛΕΚΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η ανθρώπινη επικοινωνία τελείται συγχρόνως πάνω σε δύο επίπεδα, στο τι λέμε και πώς το λέμε. Ο ρόλος της γλώσσας και του σώματος για την προσέλκυση της προσοχής και του ενδιαφέροντος των σπουδαστών, συμβάλλουν σημαντικά, τόσο στη μάθηση, όσο και στον καθορισμό διαφόρων συμπεριφορών. Αναμφισβήτητα, τόσο η λεκτική, όσο και η μη λεκτική συμπεριφορά του εκπαιδευτή παίζουν σημαίνοντα ρόλο στην ανάπτυξη θετικού επικοινωνιακού κλίματος στην ομάδα μάθησης. Η μια συμπληρώνει την άλλη, καθώς, οι λεκτικές διατυπώσεις συνοδευόμενες από τα ανάλογα λεκτικά σήματα, οδηγούν στη γνησιότερη και αποτελεσματικότερη επικοινωνία με τους εκπαιδευόμενους.

Λέγοντας λεκτική επικοινωνία εννοούμε την επικοινωνία μας μέσω του γλωσσικού κώδικα. Η γλώσσα μας είναι βασικό μέσο ανταλλαγής μηνυμάτων, καθώς, μέσω του γραπτού ή του προφορικού λόγου μεταδίδονται με τη βοήθεια των λέξεων και των φράσεων, οι σκέψεις και τα συναισθήματά μας. Επικοινωνία χωρίς το γραπτό ή τον προφορικό λόγο δεν μπορεί να υπάρχει, αφού η ανθρώπινη επικοινωνία στο σύνολό της είναι λεκτική. (Κόκκος,1998)

Ο γραπτός και ο προφορικός λόγος, θεωρούνται ως οι πολυπλοκότερες μορφές επικοινωνίας και είναι τα μέσα έκφρασης του ανθρώπου, που τον διαφοροποιούν από άλλους ζώντες οργανισμούς. (Αρβανίτη-Πρεβεζάνου,2006).

2.2.1.1 Μέσα μεταφοράς λεκτικών συμβόλων

Η μεταφορά των λεκτικών συμβόλων της λεκτικής επικοινωνίας γίνεται μέσω της προφορικής ή γραπτής ομιλίας μας.

Α. Η προφορική ομιλία, πραγματοποιείται ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα πρόσωπο δια ζώσης, μέσω τηλεδιασκέψεων, μέσω τηλεφώνου και μέσω της ομιλίας μας. (Παυλάκης, 2013). Είναι ο καταλληλότερος τρόπος μετάδοσης των καθημερινών μας μηνυμάτων. Διακρίνεται από την ταχύτητα, την αμεσότητα και την ευκολία και ανάλογα με την περίσταση τροποποιούμε τα λεγόμενά μας. Λόγω της αμεσότητάς της έχουμε τη δυνατότητα να παρακολουθούμε τόσο τις αντιδράσεις, όσο και τις διαθέσεις του δέκτη, αν θα ανταποκριθεί. Να αναφέρουμε επιπλέον ότι η προφορική επικοινωνία συνοδεύεται πάντοτε και από μη λεκτικά σήματα.(Κανάκης, 1989)

Β. Η γραπτή ομιλία, πραγματοποιείται μέσω διαδικτύου, με ηλεκτρονικά μηνύματα, με σημειώματα κι επιστολές. (Παυλάκης, 2013). Είναι ο πιο επίσημος τρόπος μετάδοσης μηνυμάτων. Στη γραπτή επικοινωνία, σε σχέση με την προφορική, υπάρχει περισσότερος χρόνος για διατύπωση, προετοιμασία και διόρθωση μηνυμάτων.(Κανάκης, 1989)

2.2.1.2 Μορφές λεκτικής επικοινωνίας

Κατά τη διάρκεια της μαθησιακής πράξης οι πιο συνηθισμένες μορφές της λεκτικής επικοινωνίας είναι, ο μονόλογος, οι λεκτικές παρωθητικές τεχνικές και ο διάλογος.

Α) Ο μονόλογος, είναι μια παλιά παιδαγωγική μέθοδο, που χρησιμοποιούνταν ως διδακτική τεχνική στο παρελθόν. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο εκπαιδευτής θεωρούνταν η αυθεντία, ο φορέας γνώσεων και πληροφοριών, που με μονολογική διδασκαλία προσπαθούσε να τις μεταδώσει στους εκπαιδευόμενους. Υπήρχε μια μονόδρομη επικοινωνία, μια διαδικασία ροής από τον εκπαιδευτή στον εκπαιδευόμενο. Ήταν ένας τρόπος επικοινωνίας που δεν άφηνε περιθώρια στους εκπαιδευόμενους να δραστηριοποιηθούν δημιουργικά και να συμμετέχουν στη μαθησιακή διαδικασία. Μετέτρεπε τον εκπαιδευόμενο σε παθητικό δέκτη γνώσεων, τις οποίες ήταν υποχρεωμένος να συγκρατεί και να αφομοιώνει χωρίς αντίδραση. (Γκότοβος, 1985). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η διδασκαλία δεν είναι ευέλικτη, διότι το επίκεντρο της διδακτικής διαδικασίας είναι ο εκπαιδευτής, ενώ ο εκπαιδευόμενος μετατρέπεται σε παθητικό δέκτη. Εναλλαγή ρόλων μεταξύ πομπού και δέκτη δεν υπάρχει, καθώς ο εκπαιδευτής εκφράζει την άποψή του και ο εκπαιδευόμενος αποδέχεται παθητικά τις πληροφορίες που του μεταφέρει ο εκπαιδευτής του. Δεν υπάρχει η δυνατότητα ανάπτυξης ενός δημιουργικού διαλόγου μεταξύ τους και ελεύθερη διατύπωση αποριών. Δε λειτουργεί ο μηχανισμός ανατροφοδότησης και ο εκπαιδευτής δεν μπορεί να γνωρίζει αν γίνεται κατανοητός στους εκπαιδευόμενους. Συμπερασματικά, η μονολογική διδακτική δεν αποτελεί το κατάλληλο μέσο για την προώθηση της γνώσης, καθώς κουράζει τους σπουδαστές με αποτέλεσμα να μην παρακολουθούν τον εκπαιδευτή. Επίσης, δεν τους βοηθά να αναπτύξουν την κριτική σκέψη τους και την αντιληπτική τους ικανότητα. Ο μονόλογος είναι ένα αναποτελεσματικό μέσο μάθησης και επικοινωνίας και λόγω των μειονεκτημάτων του, οι σύγχρονες

διδασκτικές μέθοδοι αμφισβητούν την αποτελεσματικότητα της χρήσης του. (Κανάκης, 1989, Ματσαγκούρας, 1997).

B) Οι λεκτικές παρωθητικές τεχνικές, αποσκοπούν στην παρακίνηση του μαθησιακού ενδιαφέροντος των εκπαιδευομένων με σκοπό την ενεργή συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία και είναι:

- *Η ερώτηση*, χρησιμοποιείται κυρίως για την ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος των εκπαιδευομένων. Θεωρείται βασικό εργαλείο διερεύνησης κάποιου θέματος. Αποτελεί κίνητρο αναζήτησης, προβληματισμού και μάθησης. Είναι ένα μέσο που βοηθά στην εναλλαγή των ρόλων πομπού και δέκτη, καθώς οι ερωτήσεις δεν υποβάλλονται μόνο από τον εκπαιδευτή στους εκπαιδευόμενους, αλλά και αντιστρόφως. Είναι ένας κατάλληλος τρόπος επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης ανάμεσα στον εκπαιδευτή και τον εκπαιδευόμενο. (Θεοφίλιδη, 1994).
- *Η επιδοκιμασία και η ενθάρρυνση*, είναι δύο βασικοί τρόποι παρώθησης και διευκόλυνσης της απορρόφησης γνώσεων. Η επιδοκιμασία των σπουδαστών επαινώντας τους, ασκεί θετική επίδραση από πολλές πλευρές. Ενισχύει την αυτοπεποίθηση τους, ενθαρρύνει και τους παρακινεί, να συνεχίσουν έχοντας εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και να προσπαθούν για συνεχή βελτίωση. (Αραβάνης, 1997)
- *Η επίπληξη και η αποδοκιμασία*, είναι τεχνικές με μειωμένη αποτελεσματικότητα. Η επανειλημμένη χρήση τους προκαλεί στους εκπαιδευόμενους αρνητικές συναισθηματικές αντιδράσεις, όπως, μείωση της εμπιστοσύνης στον εαυτό τους και της αποδοτικότητάς τους και άρνηση για συνεργασία. (Γκότοβος, 1997)
- *Η επανάληψη και ο σχολιασμός*, εδώ ο εκπαιδευτής διαδραματίζει ρόλο διαμεσολαβητή στη μαθησιακή διαδικασία, επαναλαμβάνοντας τις γνώμες των εκπαιδευομένων, με σκοπό να σχολιαστούν, να συζητηθούν οι απόψεις τους και να αναπτυχτεί ένας εποικοδομητικός διάλογος, όχι μόνο μεταξύ των σπουδαστών, αλλά και με τον ίδιο. (Καραγεωργά-Ευσταθίου, 1985)
- *Απαίτηση και οδηγίες*, είναι μια τεχνική που συνήθως, δεν εφαρμόζεται σε ενήλικες εκπαιδευόμενους. Η παραπάνω τεχνική είναι τις περισσότερες φορές αναποτελεσματική, διότι δεν αφήνει περιθώρια στον εκπαιδευόμενο

να προσπαθήσει μόνος του, ώστε να καταφέρει να επεξεργαστεί ένα θέμα χωρίς τη βοήθεια του δασκάλου. (Καραγεωργά-Ευσταθίου, 1985)

- *Η Κριτική*, είναι μια λειτουργία που βοηθά στην ενεργοποίηση της αντίληψης και στο σωστό τρόπο σκέψης. Η κριτική επεξεργασία των δεδομένων, ώστε να ανακαλυφθούν τυχόν παραλήψεις, ασάφειες και να γίνουν επαναδιατυπώσεις, οδηγεί σε λογικά συμπεράσματα (Κανάκης, 1989)
- *Η Βοήθεια*, ωφελεί στην ολοκλήρωση των σκέψεων κάποιου στην περίπτωση που δυσκολεύεται να βρει απαντήσεις στα ερωτήματά του. Πολλές φορές απαιτείται η διατύπωση των δεδομένων σε μια πιο απλοποιημένη μορφή, ώστε να γίνονται ευκολότερα κατανοητά από όλους.

Γ) Ο διάλογος, ως τεχνική προσέγγισης της γνώσης έχει πολλαπλή λειτουργικότητα. Αποτελεί την πιο σύγχρονη μορφή επικοινωνίας στην εκπαιδευτική διαδικασία και βοηθά στην αρμονική και αποτελεσματική συνεργασία εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενου. Μέσω του διαλόγου ανταλλάσσονται σκέψεις, γνώμες, προβληματισμοί. Οι εκπαιδευόμενοι, μαθαίνουν να σέβονται και να δέχονται τις απόψεις των μελών της ομάδας τους και να συνυπάρχουν ομαλά. Ο διάλογος αποτελεί μια ιδανική διδακτική μέθοδο, που εξασφαλίζει ένα ομαδοσυνεργατικό πνεύμα, αρκεί να υπάρχει, αυτενέργεια, ισοτιμία και ο ρόλος του εκπαιδευτή να περιορίζεται στο ρόλο του συντονιστή της συζήτησης. (Ματσαγγούρας, 1997, Κανάκης, 1987)

Τη σπουδαιότητα του διαλόγου για την επίτευξη της επικοινωνίας τονίζει και ο Freire υποστηρίζοντας, πως η επικοινωνία είναι ένα κυρίαρχο εκπαιδευτικό μέσο και η αξία της αποδεικνύεται στη διδασκαλία. Ο σωστός εκπαιδευτής για την προώθηση της επικοινωνίας ανάμεσα στον ίδιο και τα μέλη της ομάδας του, καταργεί το μονόλογο και εισάγει το δημιουργικό διάλογο. (Freire, 1974, 2006)

2.2.1.3. Προϋποθέσεις ομαλής λεκτικής επικοινωνία

Η επικοινωνία ανάμεσα στον εκπαιδευτή και το σπουδαστή κατά τη διάρκεια της διδακτικής πράξης, για να είναι ομαλή και αποτελεσματική, πρέπει να καλύπτει τις περισσότερες από τις παρακάτω προϋποθέσεις:

- *Οι επικοινωνιακές δεξιότητες*. Οι εμπλεκόμενοι στη μαθησιακής διαδικασίας, για να βοηθήσουν τη μετάδοση των μηνυμάτων τους πρέπει να κάνουν χρήση διαφόρων επικοινωνιακών δεξιοτήτων, με σκοπό την

ανάπτυξη αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών της ομάδας τους και την ύπαρξη μιας αποτελεσματικής διαπροσωπικής επικοινωνίας.

- *Ικανοποιητικό γνωστικό επίπεδο.* Τα επικοινωνούντα μέρη πρέπει να διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις, ώστε να μπορούν να κατανοούν και να ανταποκρίνονται στα λεγόμενα των εκπαιδευτών οι οποίοι λαμβάνοντας υπόψη τις ικανότητες και τις αδυναμίες των εκπαιδευομένων, πρέπει να προσαρμόζουν το περιεχόμενο της διδασκαλίας στα μέτρα τους.
- *Διάθεση και από τις δύο πλευρές για επικοινωνία.* Η επικοινωνία όπως προαναφέραμε είναι δυαδική υπόθεση, απαραίτητη προϋπόθεση για την ανταλλαγή απόψεων, απαιτείται η συνεργασία πομπού και δέκτη.
- *Ευνοϊκές εξωτερικές συνθήκες.* Οι χώροι διεξαγωγής της επικοινωνιακής διαδικασίας, να πληρούν παραμέτρους οπτικής και ακουστικής άνεσης.
- *Η λειτουργία του μηχανισμού ανατροφοδότησης.* Συνίσταται ο πομπός, να ελέγχει τη συμπεριφορά και τις αντιδράσεις του δέκτη, να κάνει το μήνυμα πιο οικείο και να το προσαρμόσει σύμφωνα με τις απαιτήσεις του.
- *Ισότιμη συμπεριφορά του διδάσκοντα,* Ο διδάσκοντας να μη κάνει διακρίσεις κατά τη μαθησιακή διεργασία, να συνεργάζεται με όλα τα μέλη της ομάδας του και να δίνει σε όλους το δικαίωμα να συμμετέχουν ενεργά.
- *Συντονισμός της εκπαιδευτικής πράξης.* Ο εκπαιδευτής να είναι συντονιστής της εκπαιδευτικής πράξης και να επεμβαίνει μόνο για διορθώσεις. Να ενισχύει και να επιδιώκει στη συμμετοχή όλων των σπουδαστών και να αποφεύγει τη μονολογική διδασκαλία. (Αθανασίου, 1993)

2.2.2 ΜΗ ΛΕΚΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Με τον όρο μη λεκτική συμπεριφορά εννοούμε την εκδήλωση του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου μέσω του σώματος. Η εξωτερίκευση αυτή επιτυγχάνεται με τους μορφασμούς του προσώπου, της έκφρασης, της στάσης του σώματος, των κινήσεων, του βλέμματος, της έντασης και του ύφους της φωνής, καθώς και της εξωτερικής μας εμφάνισης. (Σταμάτης, 2005)

Η μη λεκτική επικοινωνία πραγματοποιείται με πολλούς τρόπους πλην του γραπτού λόγου. Η μη λεκτική συμπεριφορά είναι η πιο αυθόρμητη. Συχνά μεταφέρει συναισθήματα που κρύβονται πίσω από τις λέξεις. Το μήνυμα μεταφέρεται χωρίς χρήση λόγου αλλά μέσω των εκφράσεων του προσώπου ή των κινήσεων των μελών του σώματός μας. Τα συναισθήματά μας μεταφέρονται μέσω

των κινήσεών μας και επηρεάζουν συνήθως τον αποδέκτη, περισσότερο από το λόγο. (Παυλάκης, 2013)

Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας ποικίλουν οι τρόποι με τους οποίους, ο εκπαιδευτής μπορεί να αποστείλει μη λεκτικά μηνύματα στους εκπαιδευόμενους. Οι τρόποι αυτοί ταξινομούνται σύμφωνα με τις σωματικές κινήσεις και τα παράγωγα. Η μη λεκτική συμπεριφορά λοιπόν, έχει δύο πτυχές. Τη φωνητική πτυχή (τα παραγλωσσικά φαινόμενα) δηλαδή, ο τόνος της φωνής και η σιωπή και τη μη φωνητική (οτιδήποτε γίνεται αντιληπτό οπτικά) δηλαδή, οι εκφράσεις του προσώπου και οι κινήσεις του σώματος. (Κοντάκος & Πολεμικός, 2000)

Η μη λεκτική συμπεριφορά του εκπαιδευτή παίζει καθοριστικό ρόλο στη μαθησιακή διδασκαλία γιατί ο εκπαιδευτής μέσω αυτής μπορεί να προσδιορίσει και να επηρεάσει τη σχέση του εκπαιδευόμενου τόσο με τον ίδιο, όσο και με το αντικείμενο διδασκαλίας. (Αθανασίου, 1993)

2.2.2.1. Τα μη λεκτικά κανάλια και Σήματα επικοινωνίας

Κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας οι άνθρωποι μεταφέρουν τις ιδέες τους και τα συναισθήματά τους, όχι μόνο με λόγια, αλλά και με εκφράσεις, χειρονομίες και φωνήματα. Αυτό ο τρόπος επικοινωνίας αποτελεί πολλές φορές και μέρος της κουλτούρας του κάθε λαού. Είναι μια μορφή μη λεκτικής επικοινωνίας και ονομάζεται ``γλώσσα του σώματος``. Στη γλώσσα του σώματος περιλαμβάνονται συνειδητές και ασυνείδητες στάσεις και κινήσεις του σώματος, οι διάφορες εκφράσεις του προσώπου, η οπτική επαφή, η εξωτερική εμφάνιση, τα χαρακτηριστικά της φωνής, ακόμη και η σιωπή του εκπαιδευτή. (Βρεττός, 2014)

Ακολουθεί μια περιγραφή κάθε μη λεκτικού καναλιού χωριστά, καθώς και των μη λεκτικών σημάτων που αυτό εκπέμπει. (Προκοπάκη, Π.,1990).

➤ Η έκφραση και οι μορφοασμοί του προσώπου

Συναισθήματα θετικά και αρνητικά και η έντασή τους αποτυπώνονται με μεγάλη ευκρίνεια στο πρόσωπό μας. Στο πρόσωπο ενός ανθρώπου μπορεί να διακρίνουμε ακόμη και σημεία του χαρακτήρα του. Πολλά μηνύματα αποστέλλονται μέσω των εκφράσεων του προσώπου. Όταν αλλάζουν οι εκφράσεις αλλάζει αντίστοιχα και η συμπεριφορά αυτών που επικοινωνούν. Από την έκφραση του προσώπου δεν εκπέμπονται μόνο συναισθήματα, αλλά μεταφέρονται και πληροφορίες. Πολλές φορές οι εκφράσεις αντικαθιστούν λέξεις και φράσεις. Το ευδιάθετο πρόσωπο του

εκπαιδευτή εκπέμπει θετική ενέργεια και παραπέμπει σε άτομο που απολαμβάνει και επιθυμεί την επικοινωνία. Με το χαμόγελο εξωτερικεύουμε θετικά συναισθήματα, που προωθούν την επαφή και τη συνεργασία. Η οικειότητα και η θέρμη που διαχέεται με το χαμόγελο αποτελούν θετική ενίσχυση για κάθε προσπάθεια και επηρεάζουν ευμενώς τη μάθηση. Σε αρκετές περιπτώσεις είναι αυτό που παρακινεί τον εκπαιδευόμενο να συμμετέχει, να δραστηριοποιεί τη σκέψη του και να κατανοεί το περιεχόμενο της διδασκαλίας. Στην επικοινωνία εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενου το αβίαστο χαμόγελο είναι αυτό που βοηθά, σε αντίθεση με το προσποιητό. Το σκυθρωπό πρόσωπο και η άσχημη διάθεση του εκπαιδευτή επίσης είναι σήματα που λειτουργούν αρνητικά στην επικοινωνία τους. Ένας χαμογελαστός εκπαιδευτής δημιουργεί πάντα ένα θερμό κλίμα συνεργασίας και κινεί το ενδιαφέρον συμμετοχής. Οι θερμοί και ευχάριστοι εκπαιδευτές, είναι και περισσότερο αποτελεσματικοί. (Βρεττός, 1994)

➤ **Οπτική επαφή - Βλέμμα**

Τα πιο εκφραστικά σημεία στο πρόσωπό μας ως προς τη μετάδοση μηνυμάτων είναι τα μάτια μας, καθώς αποτελούν το κανάλι της εσωτερικής επικοινωνίας των ανθρώπων. Η οπτική επαφή βοηθά στη συγκέντρωση πληροφοριών. Μέσω αυτής αποθηκεύονται τα μη λεκτικά σήματα άλλων. Σημαντικό ρόλο στην επικοινωνία παίζουν εξίσου, η κατεύθυνση και το αμοιβαίο βλέμμα, αλλά και η κίνηση του ματιού. Η πρώτη γνωριμία εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενου επιχειρείται μέσω της οπτικής επαφής. Είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί μέσω αυτής γίνεται η πρώτη προσέγγιση του εκπαιδευτή και δοκιμάζεται αν υπάρχει η δυνατότητα επικοινωνίας του με τους εκπαιδευόμενους. Είναι μεγάλο κατόρθωμα για τον εκπαιδευτή, αν κατά την έναρξη της διδασκαλίας καταφέρνει να συγκεντρώνει τα βλέμματα των εκπαιδευομένων του. Το βλέμμα του εκπαιδευτή όμως, για να έχει θετικά αποτελέσματα, δεν πρέπει να είναι έντονο, επίμονο, παρατεταμένο, διότι μπορεί να ερμηνευτεί και ως απειλή. Ασφαλώς ο εκπαιδευτής, πρέπει να κοιτάζει στα μάτια τους εκπαιδευόμενους και με διάφορους μορφασμούς του προσώπου του να προσπαθεί υπομονετικά να τους προσεγγίσει και να αποσπάσει την προσοχή τους στο περιεχόμενο της

διδασκαλίας του. Βέβαια, η κατεύθυνση του βλέμματος είναι μια δεξιότητα την οποία ο εκπαιδευτής πολλές φορές αδυνατεί να αξιοποιήσει. Σε περίπτωση που συμβαίνει αυτό, θα πρέπει να ασκηθεί σε αυτή και να την αναπτύξει σταδιακά, γιατί «τα μάτια μιλούν». (Παπαδάκη-Μιχαηλίδη, 1995, 2002)

➤ **Οι κινήσεις των χεριών και του σώματος**

Τα χέρια αποτελούν για τους ανθρώπους κάθε ηλικίας βασικό όργανο επιβίωσης, δημιουργίας και διάνοησης. Μπορούν να εκπέμπουν ποικίλα σήματα, παίρνοντας διάφορες θέσεις και κάνοντας πολλούς συνδυασμούς. Οι χειρονομίες μπορούν να εξωτερικεύσουν συναισθήματα, αλλά να εκφράσουν ακόμη και συγκεκριμένα συναισθηματικά στάδια. Πολλές φορές σε ορισμένες περιπτώσεις μπορούν και να αντικαταστήσουν, ακόμη και τη λεκτική διατύπωση. Οι κινήσεις που κάνουμε με τα χέρια μας διακρίνονται, σε αυτές που συνοδεύουν την ομιλία και σε αυτές που κατευθύνουν τη συμπεριφορά. Οι κινήσεις που συνοδεύουν την ομιλία, περιγράφουν, επιδεικνύουν, δίνουν το ρυθμό μιας ενέργειας. Οι κινήσεις που κατευθύνουν τη συμπεριφορά είναι ανεξάρτητες από εκείνες της ομιλίας. Και αυτό γιατί, μέσω αυτών των κινήσεων το κάθε άτομο εξωτερικεύει την ψυχική του αναστάτωση, την επιθετικότητα, την ανασφάλειά του. Ο εκπαιδευτής πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι οι κινήσεις του σώματος στη λεκτική διατύπωση, επαναλαμβάνουν, συμπληρώνουν και διευρύνουν το λεκτικό περιεχόμενο. Για να καταφέρει να ενθουσιάσει τους σπουδαστές, καθώς και να τους μιλήσει με ενθουσιασμό για κάτι, θα πρέπει να συνδυάσει τα λεγόμενά του με την κατάλληλη κίνηση κάποιων μελών του σώματός του και κυρίως των χεριών και του κεφαλιού. Οι ενθουσιώδεις κινήσεις του εκπαιδευτή προκαλούν τη συμπάθεια των σπουδαστών, ενισχύουν τη διάθεσή τους για συνεργασία και δραστηριοποιούν τα κίνητρα μάθησης. Οι κινήσεις των χεριών εκδηλώνουν την ενεργητικότητα του εκπαιδευτή, καθώς και τη διάθεσή του για συνεργασία. (Βρεττός, 2010)

Πολλές φορές, ο εκπαιδευτής λόγω της ανασφάλειας που τον διακατέχει, καταφεύγει σε κινήσεις που τον απομακρύνουν από τον εκπαιδευόμενο και που δημιουργούν στο σπουδαστή αρνητικά συναισθήματα για τη μάθηση. Οι κινήσεις αυτές που εξωτερικεύουν στάση απορριπτική, που διακόπτουν

και δεν προωθούν την επικοινωνία, καλό είναι να αποφεύγονται. Ο εκπαιδευτής πρέπει να προλαβαίνει αυτές τις κινήσεις, και να προσπαθεί διαρκώς μέσω της άσκησης, για την αντιμετώπιση και το μετριασμό τους. (Σαμαράκη, 2008).

➤ **Οι κινήσεις και οι στάσεις του σώματος**

Βασική μορφή μη λεκτικής έκφρασης αποτελούν οι κινήσεις του σώματος. Αυθεντικότερη πηγή πληροφοριών διαπιστώθηκε ύστερα από έρευνες ότι αποτελούν οι κινήσεις και η στάση του σώματος. Οι εκφράσεις του προσώπου ελέγχονται, οι κινήσεις και οι στάσεις του σώματος όμως αποτελούν μορφές μη λεκτικής συμπεριφοράς που έχουν συγκεκριμένο νόημα. Η κίνηση του σώματος δείχνει συχνά το βαθμό οικειότητας, συμπάθειας ή αντιπάθειας που υπάρχει μεταξύ των ανθρώπων. Με τον τρόπο αυτό αντλούνται στοιχεία για την συναισθηματική κατάσταση του ομιλητή. Ο εκπαιδευτής με τις κινήσεις του σώματος κινεί το ενδιαφέρον των εκπαιδευομένων και μονοπωλεί την προσοχή τους. Τα πολλαπλά μηνύματα που εκπέμπουν οι στάσεις του σώματος, των χεριών, των ποδιών και του κεφαλιού εύκολα τα αντιλαμβάνονται οι εκπαιδευόμενοι και ανάλογα διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους. Με τον τρόπο αυτό ενθαρρύνονται οι θετικές αντιδράσεις των σπουδαστών, αποτρέπονται οι αρνητικές και διευκολύνεται η διδασκαλία. Με την κινησιολογία μεταφέρονται σημαντικές πληροφορίες. Ο περιορισμός των κινήσεων μπορεί να επηρεάσει αρνητικά ακόμη και τη λεκτική συμπεριφορά του ατόμου. (Pease, A. & B., 2006).

Οι εκπαιδευτές πρέπει να προβαίνουν σε κινήσεις που να αναδεικνύουν τις προθέσεις τους και τα συναισθήματά τους. Οι νευρικές, απότομες και αντιφατικές κινήσεις, όπως, συνεχής και βεβιασμένος βηματισμός του εκπαιδευτή στο χώρο διδασκαλίας, η κακή στάση του σώματός του που εμποδίζει την οπτική επαφή, προκαλούν τους εκπαιδευόμενους να συγκεντρώνουν την προσοχή τους στις κινήσεις του και όχι στο περιεχόμενο της διδασκαλίας. Οι κινήσεις του σώματος ωστόσο, αποτελούν ένα αντικειμενικό επικοινωνιακό κριτήριο και ο εκπαιδευτής πρέπει να συνειδητοποιήσει την απαραίτητη εκδήλωση αυτών, δεδομένου

ότι, με βάση αυτές τις κινήσεις, διακρίνεται ως άτομο με αυτοέλεγχο και αυτοπεποίθηση. (Παπαδάκη-Μιχαηλίδη, 2002)

➤ **Η εξωτερική εμφάνιση -Το χιούμορ εκπαιδευτή**

Η επιθυμία κάθε ανθρώπου είναι να δημιουργεί θετικές εντυπώσεις γύρω του. Αυτή η προβαλλόμενη θετική εικόνα επηρεάζεται από δύο παράγοντες. Από τη φυσική έλξη την οποία αποπνέει και από την ενδυμασία. Η καλή εξωτερική εμφάνιση τις περισσότερες φορές διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο σε όλες τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Διαμηνύει προθέσεις, εκφράζει συναισθήματα, προκαταλήψεις και στερεότυπα. Είναι πολύ φυσικό λοιπόν, το κάθε άτομο ανάλογα με την κατάσταση των πραγμάτων και τα θέλω του να δίνει ιδιαίτερη προσοχή στην εμφάνιση του. Η εμφάνιση ύστερα από έρευνες διαπιστώθηκε ότι φανερώνει πολλά χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς μας. Για το λόγο αυτό ο εκπαιδευτής δεν μπορεί να εμφανίζεται με οποιαδήποτε μορφή αμφίεσης. Η ευπρεπής εμφάνιση έχει θετική επίδραση στην επικοινωνιακή του έκφραση. (Παπαδάκη - Μιχαηλίδη, 2008).

Θετικότερες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη θερμού συναισθηματικού κλίματος στην ομάδα μάθησης δημιουργεί το χιούμορ του εκπαιδευτή. Ο εκπαιδευτής που διαθέτει χιούμορ, όσο πεισμένος από την καθημερινότητα και αν είναι, καταφέρνει και κατευνάζει την εξωτερική του έκφραση. Το χιούμορ βέβαια για να εκτιμηθεί θετικά δεν πρέπει να είναι, ούτε επιθετικό, ούτε σαρκαστικό. Οι εκπαιδευόμενοι εκτιμούν θετικά το χιούμορ όταν προέρχεται από εκπαιδευτές που έχουν καλές προθέσεις και θετική στάση απέναντί τους. Σε αυτή την περίπτωση και μόνο δρα ευεργετικά, καθώς, βελτιώνει τις επιδόσεις του εκπαιδευόμενου, βοηθά στην αποβολή του άγχους του και γενικότερα προωθεί τη συνεργασία και την επικοινωνία. (Βρεττός, 2014)

➤ **Η φωνή του εκπαιδευτή**

Οι εκπαιδευτές συχνά χρησιμοποιούν τη φωνή τους για να ενισχύσουν τα αποτελέσματα των διδακτικών τους μεθόδων. Χαρακτηριστικά όπως ο ρυθμός της φωνής, η ένταση και το ύψος, διαπιστώθηκε ότι επηρεάζουν τις στάσεις και τις διαθέσεις του ακροατή. Έχει αποδειχτεί ότι το κάθε ακουστικό ερέθισμα του καλλιεργεί διαφορετικά συναισθήματα. Ο αργός ρυθμός της φωνής προκαλεί τις περισσότερες φορές ανία και απέχθεια από τη διδασκαλία

ενώ η γρήγορη και ευχάριστη φωνή αναπτύσσει διαφορετικά συναισθήματα. Ο εκπαιδευτής κατά τη διδασκαλία για να είναι αποτελεσματικός ώστε να επιτυγχάνει μια ομαλή επικοινωνία με τους εκπαιδευόμενους θα πρέπει να προσέξει κάποια χαρακτηριστικά της φωνής του όπως: (Βρεττός 2010)

- **Το ρυθμό της φωνής**, που είναι ένα χαρακτηριστικό που συνδέεται με την ικανότητα κάποιου να διατυπώνει τις σκέψεις του και να προσφέρει τις γνώσεις του. Ο γρήγορος ρυθμός διατηρεί μεν το ενδιαφέρον των σπουδαστών, αλλά όταν όμως γίνεται υπερβολικός, τότε προδίδει την ανασφάλεια και το άγχος του εκπαιδευτή. Στη συγκριμένη περίπτωση, ο εκπαιδευτής λόγω της νευρικότητάς τους μιλάει συνέχεια χωρίς να δίνει το λόγο στους εκπαιδευόμενους και χωρίς να τους αφήνει περιθώρια ερωτήσεων. Ο αργός ρυθμός της φωνής του από την άλλη, βοηθά τον εκπαιδευτή, σε περιπτώσεις που θέλει να τονίσει στους σπουδαστές κάτι σημαντικό που πρέπει να θυμούνται. Όπως προκύπτει από έρευνες, για καταφέρνει ο εκπαιδευτής να διατηρεί ζωντανό το ενδιαφέρον των σπουδαστών, πρέπει να προσπαθεί να βρίσκεται σε σημεία της αίθουσας, όπου όλοι θα έχουν καλή ακουστική και οπτική επαφή. Να προσπαθεί η φωνή του να μην είναι μονότονη, αλλά να ποικίλλει, καθώς, η εναλλαγή της φωνής βοηθά αρκετά στην αύξηση της συμμετοχής των εκπαιδευόμενων.
- **Την ένταση της φωνής**, η σιγανή φωνή πολλές φορές προδίδει ανασφάλεια, είτε γιατί δε γνωρίζει καλά το περιεχόμενο του μαθήματος, είτε γιατί δεν είναι σίγουρος για τα λεγόμενά του. Αυτά, έχουν ως αποτέλεσμα να μη γίνεται κατανοητός από τους εκπαιδευόμενους και να τους κουράζει. Σε αντίθεση η δυνατή ομιλία του εκπαιδευτή όχι μόνο τονώνει το ενδιαφέρον των σπουδαστών, αλλά βοηθά και τον ίδιο να ξεπεράσει τυχόν ανασφάλειές του. Όπως προαναφέραμε καλό είναι για τον εκπαιδευτή, όταν αναφέρεται σε κάτι σημαντικό, να το περιγράφει με πιο αργό ρυθμό και με δυνατή φωνή. (Πολεμικός, Ν. & Α. Κοντάκος, 2002)

- **Το ύψος της φωνής**, αποτελεί ένα ακουστικό ερέθισμα επίσης σημαντικό κατά τη διδασκαλία. Τα θετικότερα συναισθήματα προκαλεί η βαθιά φωνή του εκπαιδευτή σε σχέση με την ψιλή και αδύναμη. Η βαθιά φωνή συνοδευόμενη από τις κινήσεις του σώματος και τις εκφράσεις και τους μορφασμούς του προσώπου επηρεάζουν αρκετά τη στάση και τις διαθέσεις των σπουδαστών. (Αναγνωστόπουλος, 2005)

➤ **Η σιωπή του εκπαιδευτή.**

Η σιωπή του εκπαιδευτή γίνεται συνειδητά και αποβλέπει στην επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών. Δε δηλώνει έλλειψη επικοινωνίας με τους εκπαιδευόμενους, αλλά βοηθά τον εκπαιδευτή στην αντιμετώπιση προβλημάτων που δημιουργούνται στην αίθουσα διδασκαλίας, όπως οι εντάσεις, που προκαλούν ένα ψυχρό περιβάλλον μάθησης. Ορισμένες φορές μάλιστα, η διακοπή της ομιλίας του εκπαιδευτή, γίνεται με σκοπό να τραβήξει την προσοχή των σπουδαστών, αλλά και για να καταφέρει να δραστηριοποιήσει τη σκέψη τους. (Καψάλης-Βρεττός, 2010).

Στη μαθησιακή διαδικασία μέσα από τις λεκτικές και μη λεκτικές εκφράσεις του εκπαιδευτή, οι σπουδαστές μπορούν και καταλαβαίνουν, ακόμη και την ψυχολογική κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Τόσο η λεκτική όσο και η μη λεκτική επικοινωνία λόγω της άμεση ανατροφοδότησης που παρέχουν, καθίστανται αποτελεσματικές. (Αναγνωστοπούλου, 2005, Πασιαρδής, 2004).

Παρότι, η λεκτική αποτελεί την πιο συνειδητή μορφή επικοινωνίας, δυστυχώς, μόνο το 7% των εννοιών που καταλαβαίνουμε οφείλονται σε σήματα λεκτικά, , το 38% στο τόνο και το χρώμα της φωνής και το υπόλοιπο 65% των εννοιών οφείλεται σε μη λεκτικά σήματα. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω ποσοστά, κατατάσσουμε τη μη λεκτική βασικότερη από τη λεκτική. Σύμφωνα με όσα περιγράψαμε και οι δύο μορφές επικοινωνίας αποτελούν ένα άρρηκτο σύνολο, καθώς η μία συμπληρώνει την άλλη. Στην επίτευξη μιας αποτελεσματικής επικοινωνίας βοηθά η συμπληρωματικότητα των λεκτικών και μη λεκτικών μηνυμάτων. (Dubrin, 1998). Είναι αδύνατο λοιπόν, σε μια συνομιλία να μπορούν να διαχωριστούν οι λέξεις από τους ήχους, τις κινήσεις ή τις στάσεις των μελών του σώματός μας. (Κόκκος, 1998).

2.3. ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η ικανότητα χρήσης των επικοινωνιακών δεξιοτήτων από τα επικοινωνούντα μέρη, βοηθούν να αναπτυχθεί μια εποικοδομητική διαπροσωπική επικοινωνία. Οι βασικότερες από αυτές είναι:

- **Οι ανοιχτές- κλειστές ερωτήσεις** βοηθούν το σπουδαστή να εκφράσει ελεύθερα τις σκέψεις του και τα συναισθήματά του και να διαμοιραστεί διάφορες πληροφορίες. Επίσης, δίνουν την ευκαιρία στον ερωτώμενο να εκφραστεί ελεύθερα από την αρχή μιας συζήτησης και να καταλάβει από την αρχή, ότι υπάρχει ενδιαφέρον να ακουστούν τα λεγόμενά του. Σε αντίθεση με τις ανοιχτές, οι κλειστές ερωτήσεις χρησιμεύουν μόνο όταν αναζητούμε αναγνωριστικές πληροφορίες.(π.χ. όνομα, καταγωγή, κ.ά.)
- **Η προσεκτική ακρόαση**, είναι η ικανότητα που βοηθάει να παρακολουθούμε με προσοχή τον ομιλητή και είναι μια αρκετά βασική δεξιότητα. Αποτελείται από τέσσερις διαστάσεις: α) Προσήλωση στον ομιλητή μέσω του βλέμματος. β) Ένταση της φωνής που υποδηλώνει αν όντως παρακολουθούμε τον ομιλητή. γ) Παρακολούθηση του ομιλητή χωρίς διακοπές. δ) Κινήσεις του σώματος που προδίδουν αν είμαστε έτοιμοι ή όχι να ακούσουμε τον ομιλητή. (Smith, V.,1995).
- **Η ενεργητική ακρόαση**, αποτελεί έναν επίσης βασικό άξονα επικοινωνιακής δεξιότητας. Η ενεργητική ακρόαση, είναι η επόμενη φάση της προσεκτικής ακρόασης. Είναι η κατανόηση όλων όσων έχουμε ακούσει από τον εκάστοτε ομιλητή. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να έχει γίνει επιτυχής μετάδοση του μηνύματος για να προσελκύσει τον ακροατή, ώστε να ανταποκριθεί θετικά και να το αποκωδικοποιήσει. Η ενεργητική ακρόαση απαιτεί λεκτική προφορική αλληλεπίδραση με τον ομιλητή και βασίζεται αποκλειστικά στη θετική ανταπόκριση του παραλήπτη. Περιλαμβάνει πολλά στοιχεία λεκτικής και μη λεκτικής επικοινωνίας και χωρίς αυτά, δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί. (Verderber, 1998), (Δημοπούλου-Λαγωνίκα 2011)

Απαραίτητη προϋπόθεση ώστε να λειτουργήσει σωστά η κάθε επικοινωνιακή διαδικασία, είναι η απομάκρυνση οποιουδήποτε εμποδίου, όπως: αντιλήψεις, στερεότυπα, προκαταλήψεις, κ.ά, που μπορούν να τη διαστρεβλώσουν ή να την εμποδίσουν. Τα εμπόδια αυτά βέβαια, αν και δεν μπορεί να αποκλειστούν

απόλυτα, μπορούν όμως να περιοριστούν, με τη βοήθεια κατάλληλων επικοινωνιακών δεξιοτήτων. (Hargie, O. & Marshall, P. 1995).

2.4. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ

Οι εκπαιδευτικές τεχνικές είναι η επιλογή ενός συγκεκριμένου τρόπου εργασίας του εκπαιδευτή και η επιλογή κάποιων μεθοδολογικών προσεγγίσεων σε πρακτικό επίπεδο με στόχο την ενεργοποίηση των σπουδαστών. Τέτοιες τεχνικές είναι:

- **Εισήγηση παρουσίαση.** Είναι τεχνική που ενδείκνυται συνήθως, όταν η ύλη διδασκαλίας είναι τελείως ξένη προς τους εκπαιδευόμενους, και ο εκπαιδευτής προσπαθεί με την παρουσίαση να δημιουργήσει ισχυρές εντυπώσεις και να κινητοποιήσει συναισθήματα και βιώματα. (Τσιμπουκλή & Φίλλιπς, 2010)
- **Καταιγισμός ιδεών.** Είναι η ελεύθερη και αυθόρμητη έκφραση απόψεων, η ελεύθερη διατύπωση των σκέψεων των εκπαιδευομένων, που τη στιγμή της διατύπωσης δεν τους ασκείται κριτική. Ο εκπαιδευτής, σημειώνει στον πίνακα τις σκέψεις τους, τις ταξινομεί σε κατηγορίες και αργότερα τους καλεί τις εξηγήσουν. Με την τεχνική αυτή δημιουργεί μια συζήτηση με ερωτήσεις και απαντήσεις και οδηγεί την ομάδα του στο σχολιασμό των σκέψεων που προκύπτουν και τέλος, στη σύνθεση των απόψεών τους. Βασική προϋπόθεση όμως αυτής της τεχνικής, είναι να μην πλατειάζει ο καταιγισμός ιδεών, ώστε να καταλήγει σε έκθεση ιδεών. (Courau, 2000).
- **Θέση ερωτήσεων.** Η χρήση ερωτήσεων βοηθά στη δραστηριοποίηση της σκέψης μας και αποτελεί ένα από τα στοιχεία της καλής διδασκαλίας. Ο πρώτος που χρησιμοποίησε την τέχνη των ερωτήσεων με πολύ δημιουργικό τρόπο ήταν ο Σωκράτης. (Γιοκαρίνης, 1988)
- **Εργασία σε ομάδες.** Η ομάδα των εκπαιδευομένων χωρίζεται σε μικρότερες ομάδες, έως πέντε μέλη, με τυχαία και μικτή σύνθεση από άποψη γνώσεων, φύλου, ηλικίας. Υπάρχουν και ορισμένες περιπτώσεις που οι ομάδες δημιουργούνται ανάλογα με κάποιες προϋποθέσεις όταν οι συνθήκες το απαιτούν. Κατά κανόνα όμως, τη διαδικασία της μάθησης βοηθούν περισσότερο οι μικτές ομάδες. Ο εκπαιδευτής δείχνοντας εμπιστοσύνη στους εκπαιδευόμενους, τους βοηθά με τον τρόπο του, να αναλάβουν πρωτοβουλίες. Ενισχύει την ενεργητική τους συμμετοχή,

αναπτύσσει την επικοινωνία και την αμοιβαιότητα μεταξύ τους και προωθεί τον μετασχηματισμό των απόψεων. (Douglas, T., 1997)

- **Μελέτη περίπτωσης.** Επιλέγεται μια περίπτωση προς μελέτη και ζητείται από τους εκπαιδευόμενους να τη διερευνήσουν να προτείνουν λύσεις, απαντώντας σε κάποια τιθέμενα ερωτήματα. Βοηθά τους εκπαιδευόμενους να ασκηθούν στην επεξεργασία, στη διερεύνηση, και στην άσκηση κριτικής. (Τσιμπουκλή, 2012, & Φίλιπς, 2006)
- **Συζήτηση στην ολομέλεια.** Πρόκειται για εξέταση ενός θέματος σε βάθος, με τρόπο συστηματικό. Σκοπός της είναι οι εκπαιδευόμενοι να εμπλακούν ενεργητικά και να οδηγηθούν σε προβληματισμό, αξιοποιώντας τις γνώσεις τους και τις εμπειρίες τους. (Courau, 2000.)
- **Παιχνίδι ρόλων και προσομοίωση.** Οι εκπαιδευόμενοι υποδύονται ρόλους ώστε να βιώσουν και να κατανοήσουν καλύτερα μια κατάσταση. Αναλύουν συγκρουσιακές καταστάσεις που αναφέρονται σε στάσεις ικανότητες, συμπεριφορά και επικοινωνία. (Βρεττός, Ι., & Λαζαράκου, Ελ., 2011).

Ο επαγγελματισμός του εκπαιδευτή, η γνώση του αντικειμένου πρακτικά και θεωρητικά και η ικανότητα να διαχειρίζεται σωστά τη συμπεριφορά του στη διαδικασία της εκπαιδευτικής πράξης, του επιτρέπουν να διδάξει με δημιουργικότητα, ευελιξία, αυτοπεποίθηση, αποτελεσματικότητα και του εξασφαλίζουν τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία ενός θετικού συναισθηματικού περιβάλλοντος μάθησης.

2.5 Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΣΧΕΣΗ, ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗ

Η επικοινωνία που αναπτύσσετε σε ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα, τα τελευταία χρόνια καθιερώθηκε με τον όρο «εκπαιδευτική επικοινωνία». Ο εκπαιδευτής οφείλει να αναπτύσσει μια ποιοτική επικοινωνιακή σχέση με τους εκπαιδευόμενους. Η ανάπτυξη αμοιβαίων διαπροσωπικών σχέσεων, σεβασμού, εκτίμησης και συνεργασίας οδηγούν στη βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η επικοινωνία αυτή, διακρίνεται σε τρία πεδία:

- **Την παιδαγωγική,** η οποία ασχολείται με καθετί που συντελεί ουσιαστικά στην βελτίωση ή τη μείωση της επικοινωνίας των μαθητών.

- **Την αναπτυξιακή επικοινωνία**, που επικεντρώνεται στις επικοινωνιακές δεξιότητες του κάθε ατόμου οι οποίες συντελούν θετικά στην ανάπτυξη του.
- **Τη διδακτική επικοινωνία**, που εστιάζει στην επικοινωνιακή αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτών και την επικοινωνιακή τους κατάρτιση. Επικεντρώνεται επίσης, στους τρόπους, στις αρχές, και στις μεθόδους επικοινωνίας που αξιοποιούν στη διδακτική πράξη. Η άριστη γνώση του αντικειμένου διδασκαλίας και ο τρόπος παρουσίασης του αντικειμένου τους στους εκπαιδευόμενους, με ελκυστικό, κατανοητό τρόπο και σωστή χρήση λόγου, μέσω λεκτικών και μη λεκτικών σημάτων, δημιουργούν ένα κλίμα θετικό, που ευνοεί την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας. Συνεπώς, η αποτελεσματική διδασκαλία είναι προϊόν της επικοινωνίας. (Σταμάτης, 2013).

Η επικοινωνιακή συμπεριφορά του εκπαιδευτή στην εκπαιδευτική πράξη δημιουργεί μια επικοινωνιακή δυναμική που βοηθά στην ανάπτυξη των κινήτρων του διαλόγου και της ανάπτυξης καλών σχέσεων των σπουδαστών με το διδακτικό υλικό. Σύμφωνα με το Σταμάτη οι εκπαιδευτές ανάλογα με τα επικοινωνιακά χαρακτηριστικά τους μπορούν να ενταχθούν σε τρεις επικοινωνιακούς τύπους:

- *Επικοινωνιακός*, είναι ο προσιτός, ευδιάθετος και διακριτικός εκπαιδευτής. Αυτός που δημιουργεί ένα ζεστό κλίμα στην αίθουσα διδασκαλίας, που προωθεί συνεργασία, δημιουργικότητα τη συμμετοχική διάθεση των απολαμβάνει με ευχαρίστηση την αποδοχή των εκπαιδευομένων.
- *Μη επικοινωνιακός* είναι ο εκπαιδευτής που αποφεύγει τον εποικοδομητικό διάλογο, δεν είναι και τόσο ομιλητικός και δεν επιδιώκει την επικοινωνιακή αλληλεπίδραση. Αυτή η απωθητικότητα του χαρακτήρα του δεν βοηθά τις διαπροσωπικές του σχέσεις.
- *Κατά περίπτωση επικοινωνιακός* είναι εκείνος που επικοινωνεί επιλεκτικά με όποιον και όποτε θέλει ο ίδιος. Από συμφέρον δημιουργεί δημόσιες σχέσεις και προσπαθεί πάντα η εξωτερική του εικόνα να είναι άριστη και ανάλογα με την κάθε περίπτωση προσαρμόζει τις επικοινωνιακές του ικανότητες.

Αναμφίβολα, ο επικοινωνιακά υπεροπτικός εκπαιδευτής έχει οριακές επικοινωνιακές σχέσεις σε αντίθεση με κάποιο συνάδελφό του καλοδιάθετο,

ειλικρινή διακριτικό, πρόθυμο και ευχάριστο, που διαμορφώνει ένα υγιές επικοινωνιακό πλαίσιο κατά τη διδακτική διαδικασία. Λαμβάνοντας υπόψη όσα έχουμε σχολιάσει, γίνεται σαφές ότι η επικοινωνιακή αποτελεσματικότητα του κάθε εκπαιδευτή εξαρτάται από τη διάθεση για βελτίωση, το χαρακτήρα του, την επικοινωνιακή του κατάρτιση. Όλα τα παραπάνω απορρέουν από έρευνες που έχουν διεξαχθεί από Αμερικανούς ερευνητές στο πεδίο της επικοινωνίας στη διάρκεια της διδακτικής πράξης. (Richmond & McCroskey, 2006 στο Σταμάτης, 2013)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Στην παρούσα έρευνα διερευνήθηκαν οι απόψεις των σπουδαστών για τη σημασία της επικοινωνίας μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενου. Διαμορφώσαμε τρία (03) ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία, σύμφωνα με τον Cresswell, 2016, θα αποτελέσουν την πυξίδα μας, στο δρόμο για την ολοκλήρωσή της. Τα παραπάνω, αναλύονται στα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Η ικανοποίηση των ερωτηθέντων από την εκπαίδευση τους επηρεάζει τις απόψεις τους ως προς τη χρήση διαλογικών πρακτικών και την υποκίνηση του διαλόγου από τον εκπαιδευτή;
2. Η ικανοποίηση των ερωτηθέντων από την εκπαίδευση τους επηρεάζει την ικανοποίησή τους από την προσωπική συνεργασία τους με τον εκπαιδευτή και τη σημαντικότητα που προσδίδουν στην επικοινωνία;
3. Η ικανοποίηση των ερωτηθέντων από την εκπαίδευση τους επηρεάζει τις απόψεις τους αναφορικά με τη χρήση ενεργητικών τεχνικών, την λεκτική ή μη λεκτική έκφραση και τη χρήση παραδοσιακών μορφών διδασκαλίας;

3.2. Επιλογή του θέματος της έρευνας

Οι εξελίξεις που βιώνουμε στην εκπαίδευση καθιστούν το ζήτημα της επικοινωνίας πολύ δηλωτικό. Επηρεάζουν τις διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα στους εκπαιδευτές και τους εκπαιδευόμενους και αρκετές φορές προκαλούν συγκρούσεις, οι οποίες επιδρούν αρνητικά στην καλή έκβαση της εκπαιδευτικής διεργασίας. Καθώς ένα μεγάλο τμήμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας στηρίζεται στην επικοινωνία, η οποία αποτελεί βασικό όρο συντονισμού, οργάνωσης και δημιουργίας θετικού επικοινωνιακού κλίματος μέσα στο χώρο διδασκαλίας, επιλέξαμε να ασχοληθούμε με τη συγκεκριμένη θεματική.

Η διερεύνηση των αντιλήψεων των σπουδαστών του 1^{ου} Δ.Ι.Ε.Κ Λάρισας σχετικά με την επικοινωνία που επιθυμούν να υπάρχει μεταξύ αυτών και των εκπαιδευτών τους, θα μας παρέχει σημαντικές πληροφορίες πάνω στο θέμα μας. Εκτιμούμε ότι θα βοηθήσει να αναδειχθεί από πολλές πλευρές η σημαντικότητα της επικοινωνιακής συμπεριφορά των εκπαιδευτών στη δημιουργία υγιών διαπροσωπικών σχέσεων, που θα διασφαλίζουν την καλή συνεργασία, τόσο

ανάμεσα στους εκπαιδευτές και στους εκπαιδευόμενους, όσο και στους εκπαιδευόμενους μεταξύ τους.

Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας θα μας βοηθήσουν να εξάγουμε συμπεράσματα σχετικά με το μέγεθος της σημαντικότητας της επικοινωνίας, τις προϋποθέσεις που υπάρχουν για τη σωστή μετάδοση και λήψη των επικοινωνιακών μηνυμάτων, το βαθμό που συμβάλλει στη μάθηση και τέλος, αν η παρακίνηση και η ενθάρρυνση βοηθούν στην ανάπτυξη αισθήματος καλής συνεργασίας. Από την έρευνά μας πιστεύουμε να αναδειχθούν ευρήματα που θα είναι επωφελή, στους εκπαιδευτές, και στις εκπαιδευτριες που διδάσκουν σε ηλικιακά ενήλικες σπουδαστές, για τη σημαίνουσα αξία της επικοινωνίας σε ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα, καθώς και να προβληθούν τρόποι που βοηθούν στην ανάπτυξη θετικού επικοινωνιακού κλίματος στο χώρο. Εκτιμούμε, ότι θα ωθήσουμε και άλλους ερευνητές στο μέλλον να ασχοληθούν με το ζήτημα της επικοινωνίας στα εκπαιδευτικά ιδρύματα που εκπαιδεύουν ενήλικες και ειδικότερα, με τις τεχνικές που βοηθούν στη δημιουργία επικοινωνιακών δεξιοτήτων, ώστε να εμπλουτιστούν περισσότερο οι γνώσεις εκπαιδευτών και σπουδαστών πάνω σε θέματα συνεννόησης, σχέσεων και συνεργασίας. Επίσης, στόχος μας είναι, κάποια από τα αποτελέσματα να ληφθούν υπόψη από τους υπεύθυνους εκπαιδευτικών θεμάτων, της Γενικής Γραμματείας Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και δια Βίου Μάθησης και να συμβάλλουν στη δημιουργία σύγχρονων εκπαιδευτικών οδηγιών κατάρτισης και οι κανονισμοί και τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών που συντάσσονται για κάθε ειδικότητα, να είναι πιο φιλικά προς τους σπουδαστές.

3.3. Πληθυσμός - δείγμα έρευνας

Ο πληθυσμός στόχος στη συγκεκριμένη έρευνα είναι σπουδαστές του 1^{ου} Δ.Ι.Ε.Κ. Λάρισας που φοιτούν στο Γ' εξάμηνο διαφόρων ειδικοτήτων κατά το χειμερινό 2020B. Σύμφωνα με τον Cohen & συν., 2008, στοχεύσαμε σε μια «βολική δειγματοληψία» όπως ονομάζεται στη βιβλιογραφία, όπου ο ερευνητής, ή η ερευνήτρια διαλέγει τα άτομα που θα αποτελούν τον πληθυσμό της έρευνάς του και που θα μπορεί εύκολα να τα προσεγγίσει, για να καταφέρει να συγκεντρώσει τον απαιτούμενο αριθμό δείγματος, ώστε να ολοκληρώσει τη μελέτη του. Το δείγμα της έρευνάς μας, έγινε προσπάθεια να είναι όσο πιο αντιπροσωπευτικό γίνεται και καταφέραμε να το πάρουμε από το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού που είχε επιλεγεί για αυτή. Είχε σταλεί στα προσωπικά τους emails και μετά από

κάθε δυνατή προσπάθεια απαντήθηκε από τους περισσότερους σπουδαστές. Ενημερώσαμε στην αρχή, όλους τους εκπαιδευόμενους που καλέσαμε να πάρουν μέρος στην παρούσα έρευνα για τη σημαντικότητα της συμμετοχής τους στη δειγματοληψία μας. Συγκεκριμένα, ειπώθηκε ότι το δείγμα της έρευνας θα βοηθήσει στην εξαγωγή χρήσιμων πληροφοριών που θα βοηθήσουν να απαντηθούν αρκετά ερωτήματα. Δηλώθηκε επίσης, ότι τα αποτελέσματα που θα προκύψουν, θα χρησιμοποιηθούν για επιστημονικό σκοπό μόνο, ότι θα υπάρξει απόλυτος σεβασμός απέναντί τους και δεν πρέπει να υπάρχει ανησυχία δημοσίευσης των προσωπικών τους στοιχείων, καθώς το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο.

Στην ερευνά μας συμμετείχαν συνολικά εκατόν δέκα οχτώ (118) σπουδαστές και σπουδάστριες διαφόρων ειδικοτήτων, τριάντα δύο (32) άνδρες και ογδόντα έξι (86) γυναίκες, οι οποίοι απάντησαν σε ερωτηματολόγιο τριάντα δύο (32) ερωτήσεων.

3.4. Συλλογή δεδομένων

Για τη συλλογή των δεδομένων μας βρέθηκε ο κατάλληλος πληθυσμός-δείγμα εκπαιδευόμενων που θα συμμετείχε στην ερευνά μας, αποτελούμενος από σπουδαστές που φοιτούσαν στο Γ' εξάμηνο, του χειμερινού εξαμήνου 2020B, στο 1ο Δημόσιο Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (Δ.Ι.Ε.Κ.) Λάρισας. Έγινε ενημέρωση των σπουδαστών για το θέμα της ερευνάς μας, το στόχο μας, την αξία συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, καθώς και για τη διατήρηση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων στην έρευνα. Στη πορεία άρχισε η αποστολή του ερωτηματολογίου στο email του κάθε σπουδαστή το οποίο παρέπεμπε στην ιστοσελίδα Google docs, όπου είχε αναρτηθεί το ερωτηματολόγιο: (<https://docs.google.com/forms/d/1wsUhoENbgGqxRz57h5WFLwgtCJAyh5zsgTD TQYy1vyY/edit>) και που ο κάθε σπουδαστής μπορούσε να το συμπληρώσει μέσα σε λίγα λεπτά και να μας το στείλει. Το ερωτηματολόγιο αποτελούσαν τριάντα δύο (32) υποχρεωτικές ερωτήσεις κλειστού τύπου, διότι χρειάζονται λιγότερο χρόνο και κόπο να απαντηθούν και οι συμμετέχοντες είναι περιορισμένοι στο θέμα και δεν ξεφεύγουν από τη δομή του. Η κάθε μια από τις 32 ερωτήσεις είχε τέσσερις έτοιμες απαντήσεις και δινόταν η δυνατότητα στους συμμετέχοντες να επιλέξουν σύμφωνα με τους περιορισμούς της κάθε ερώτησης, υποχρεωτικά μια ή περισσότερες απαντήσεις. Στις ερωτήσεις που δικαιούνταν να επιλέξουν περισσότερες από μια

απαντήσεις, υπήρχε σχετική διευκρίνιση. Στο τέλος του ερωτηματολογίου επιλέγοντας υποβολή έστελναν ανώνυμα τις απαντήσεις τους. Οι απαντήσεις καταχωρούνταν αυτόματα σε πίνακα excel όπου πρόσβαση είχε μόνο η ερευνήτρια μέσω του προσωπικού της email. Το διάστημα συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου διήρκησε από το Δεκέμβριο 2020 έως τον Ιανουάριο 2021.

3.5. Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Σύμφωνα με τον Creswell 2016 κατά τη διεξαγωγή μιας οποιασδήποτε μορφής έρευνας πρέπει να ακολουθούμε κάποια στάδια για τη διαδικασία συγκέντρωσης (πληροφοριών) των δεδομένων και μας βοηθά με τα ερωτήματα που ακολουθούν: Τι θα μελετήσουμε; Τι πληροφορίες θα συγκεντρώσουμε (με οδηγό τα ερευνητικά ερωτήματα); Τι εργαλείο θα χρησιμοποιήσουμε για τη συγκέντρωση των δεδομένων της ερευνάς μας, φροντίζοντας για την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων μας. Ο πληθυσμός στόχος της έρευνας να περιλαμβάνει μια ομάδα ατόμων με κοινά χαρακτηριστικά. (Creswell, 2016).

Η μεθοδολογία που επιλέξαμε για την ερευνά μας είναι η ποσοτική. Στη συγκεκριμένη μεθοδολογία ο ερευνητής συνήθως από την αρχή ξέρει αυτό που μελετήσει και επιλέγει για τη συγκέντρωση των δεδομένων εργαλεία, τα οποία αναλύονται ποσοτικά, χρησιμοποιώντας τη στατιστική. Καθότι στη διάρκεια της μελέτης τα ερευνητικά ερωτήματα και οι υποθέσεις δεν αλλάζουν στην ποσοτική έρευνα, η διεξαγωγή της έρευνας γίνεται με τρόπο αντικειμενικό και αμερόληπτο. (Creswell, 2011). Στην πρωτογενή ποσοτική έρευνά μας το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήσαμε για τη συλλογή δεδομένων ήταν το ερωτηματολόγιο το οποίο είναι ένα ενδεικνύμενο εργαλείο ποσοτικών ερευνών. Λαμβάνοντας υπόψη το στόχο μας, τα ερευνητικά μας ερωτήματα, και τις δυνατότητες που μας παρέχει σε πρακτικό επίπεδο, επιλέξαμε να ακολουθήσουμε τη συγκεκριμένη ερευνητική μέθοδο. Στην επιλογή του ερωτηματολογίου ως εργαλείου μας οδήγησαν ο σκοπός και τα ερευνητικά ερωτήματα. Είναι ένα εργαλείο που μας δίνει τη δυνατότητα να μετατρέπουμε πληροφορίες σε δεδομένα τα οποία αναλύουμε και τέλος να εξάγουμε συμπεράσματα. Είναι μια έρευνα αντικειμενική, γιατί παρέχει αποτελέσματα που εξάγονται από το σύστημα. Με τον τρόπο αυτό, δίνεται η δυνατότητα σε κάθε ερευνητή, ή ερευνήτρια, μετά τη συσχέτιση των μεταβλητών, να κάνουν έλεγχο των υποθέσεών τους και όχι μόνο, μια απλή περιγραφή των ερευνητικών αποτελεσμάτων. Το ερωτηματολόγιο κατασκευάστηκε από την

ερευνήτρια της παρούσας μελέτης, η οποία στηρίχθηκε για την κατασκευή του, τόσο στην ελληνική, όσο και στην ξένη βιβλιογραφία. Δημιουργήθηκε με τις φόρμες Google στο Google drive. Τα ερωτηματολόγιο αναπαράχθηκε σε ηλεκτρονική μορφή και στάλθηκε επίσης ηλεκτρονικά, στους εκπαιδευόμενους που καλέσαμε να συμμετέχουν στην έρευνα. Ένας ακόμη λόγος για την επιλογή του ήταν, ότι παρέχει τη δυνατότητα εξέτασης μεγάλου δείγματος απαντήσεων που λόγω της ανωνυμίας του οι συμμετέχοντες αποφασίζουν εύκολα να το απαντήσουν. Οι απαντήσεις που μας εξασφαλίζει είναι αμερόληπτες και αντικειμενικές, σε σχέση με άλλα ερευνητικά εργαλεία. Για τη συμπλήρωσή του απαιτούνται μερικά λεπτά, καθώς η ηλεκτρονική του συμπλήρωση και η αποστολή στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο του ερευνητή δεν απαιτεί κόπο και χρόνο.

3.6. Η δομή του ερωτηματολογίου.

Ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου έγινε με γνώμονα την προσπάθεια μας, να είναι ισορροπημένο, πυκνό στους στόχους του, με στοχευμένες ερωτήσεις και ευχάριστη συμπλήρωση. Κύρια επιδίωξή μας ήταν η θετική ανταπόκριση των ερωτηθέντων και υλοποιήθηκε με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην τους επηρεάζει αρνητικά. Για τη διαμόρφωση των ερωτήσεων που σχετίζονται με το ρόλο και τις επικοινωνιακές δεξιότητες των εκπαιδευτών στην εκπαιδευτική διαδικασία βασιστήκαμε στο θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας και πορευτήκαμε σύμφωνα με το σκοπό και τα ερευνητικά ερωτήματα. Επίσης οι ερωτήσεις διατυπώθηκαν και με βάση τις θεωρητικές προσεγγίσεις κυρίως των: (Βρεττού, 2002-2003, 2010, 2014), (Βρεττού, I., & Λαζαράκου, Ελ., 2011), (Γιοκαρίνη, 1988), (Κανάκη, 1987), (Κόκκου, Α., 1998, 1999, 2005), (Ματσαγγούρα, 1997), (Παπαδάκη– Μιχαηλίδη, 2008), (Τσιμπουκλή & Φίλιπς, 2010), (Courau 2000), (Douglas, T., 1997), (Jarvis, 2004), (Pease, A., 1991), (Pease, A. & B., 2006), (Rogers, 1999).

Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε μετά την καταγραφή των ερωτημάτων της έρευνας και τον πληροφοριών που στοχεύαμε να συγκεντρώσουμε. Πριν τη διανομή του, στάλθηκε στον επιβλέποντα καθηγητή, με σκοπό να ελεγχθεί εάν ήταν κατανοητό και αν οι ερωτήσεις κάλυπταν το θέμα της έρευνάς μας. Η γνώμη του μας βοήθησε σημαντικά, τόσο στην αναδιατύπωση κάποιων ερωτήσεων, όσο και στην εισαγωγή νέων. Το αρχικό ερωτηματολόγιο περιείχε δέκα οχτώ (18) ερωτήσεις και το τελικό τριάντα δύο (32). Στην τελική μορφή το ερωτηματολόγιο

αποτελούνταν από τέσσερις ενότητες και περιλάμβανε τριάντα δύο (32) ερωτήσεις διαμορφωμένες έτσι, ώστε να καλύπτουν το σκοπό της ερευνάς μας.

- Αρχικά, στην πρώτη ενότητα με τρία (03) ερωτήματα, έγινε ανίχνευση των προσωπικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών του δείγματος όπως, φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, που βοήθησαν στην απεικόνιση των συμμετεχόντων.
- Στη δεύτερη ενότητα, ερευνήθηκαν με τρία (03) ερωτήματα, στοιχεία των συμμετεχόντων, σχετικά με τη φοίτηση. Πιο αναλυτικά, όσον αφορά την ειδικότητα τους, γιατί την έχουν επιλέξει, ποιοι οι στόχοι τους και ποια εμπόδια στην πορεία θα είναι ικανά να την εμποδίσουν.
- Στην Τρίτη ενότητα με οχτώ (08) ερωτήματα, το ερωτηματολόγιο στοχεύει στη διερεύνηση της αντίληψης και στην καταγραφή των απόψεών τους, για τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες κατά την εκπαιδευτική διαδικασία και το βαθμό ικανοποίησή τους.
- Η τέταρτη και η τελευταία ενότητα του ερωτηματολογίου περιλάμβανε δεκαοχτώ (18) ερωτήματα αναφορικά με την επικοινωνία, όπως, επικοινωνιακές δεξιότητες, συμπεριφορές των εκπαιδευτών και πόσο σημαντικό είναι για τους εκπαιδευόμενους το ζήτημα της επικοινωνίας με τους εκπαιδευτές τους.

Το πλήρες ερωτηματολόγιο παρουσιάζεται στο παράρτημα, στο τέλος της μελέτης μας.

3.7. Περιορισμοί-προβλήματα της έρευνας

Το μόνο πρόβλημα που αρχικά συναντήσαμε, ήταν η απροθυμία κάποιων συμμετεχόντων να απαντήσουν εγκαίρως στο ερωτηματολόγιο που τους είχε σταλεί μέσω e-mail. Το γεγονός ότι την περίοδο του Δεκεμβρίου όπου αρχίσαμε να στέλνουμε τα ερωτηματολόγια άρχιζαν οι διακοπές των Χριστουγέννων, το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων σπουδαστών καθυστέρησε αρκετά να το απαντήσει. Το πρόβλημα μας βέβαια, ξεπεράστηκε με την έναρξη των μαθημάτων τον Ιανουάριο, όπου υπήρξε καθολική συμμετοχή των σπουδαστών.

3.8. Προσπάθειες για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της έρευνας

Αρχικά, ο στόχος της έρευνάς μας ήταν να περιέχει έγκυρες και αξιόπιστες πληροφορίες. Κατά τους Ουζούνη & Νανάκη, 2001, σε μια έρευνα πρέπει να

ακολουθούμε προσεχτικά βήματα, που μας οδηγούν σε ασφαλή αποτελέσματα και όποιο εργαλείο μέτρησης χρησιμοποιήσουμε, πρέπει να είναι αξιόπιστο. Για να διασφαλιστούν λοιπόν, η εγκυρότητα και η αξιοπιστία της έρευνάς μας, βασιστήκαμε στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία και όχι σε μη έγκυρες ιστοσελίδες και μη έγκυρα περιοδικά. Προκειμένου να συλλέξουμε αξιόπιστα δεδομένα κατασκευάσαμε το ερωτηματολόγιό μας ακολουθώντας τους κανόνες κατασκευής. Προσπαθήσαμε οι ερωτήσεις που το απαρτίζουν να είναι διατυπωμένες με σαφήνεια, δίνοντας αναλυτικές οδηγίες συμπλήρωσης. Ζητήσαμε επίσης από τους συμμετέχοντες να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή κατά τη συμπλήρωσή του, ώστε να απαντήσουν σωστά και αμερόληπτα. Τα στοιχεία της ποσοτικής μας έρευνά αντλήθηκαν από συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα, σχετικά με την επικοινωνία των εκπαιδευτών και των ενηλίκων εκπαιδευομένων που φοιτούν σε αυτό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 Ανάλυση δεδομένων

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPSS.25 και το πρόγραμμα Microsoft Excel. Πιο συγκεκριμένα, για την ανάλυση των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου έγινε χρήση συχνοτήτων και ποσοστών, ενώ για την κατάλληλη παρουσίαση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκαν πίνακες και γραφήματα.

4.2 Περιγραφική στατιστική

Στην παρούσα έρευνα διερευνήθηκαν οι απόψεις σπουδαστών για τη σημασία της επικοινωνίας μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενου. Για την επίτευξη του σκοπού της μελέτης χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο 4 ενοτήτων, όπου αναλύονται τα προσωπικά στοιχεία των ερωτηθέντων και πληροφορίες σχετικά με την φοίτηση τους, την εκπαίδευση και την κατάρτιση τους και την επικοινωνία με τους εκπαιδευτές.

4.2.1 Προσωπικά στοιχεία

Στην παρούσα ενότητα αναλύονται τα προσωπικά στοιχεία των εκπαιδευόμενων.

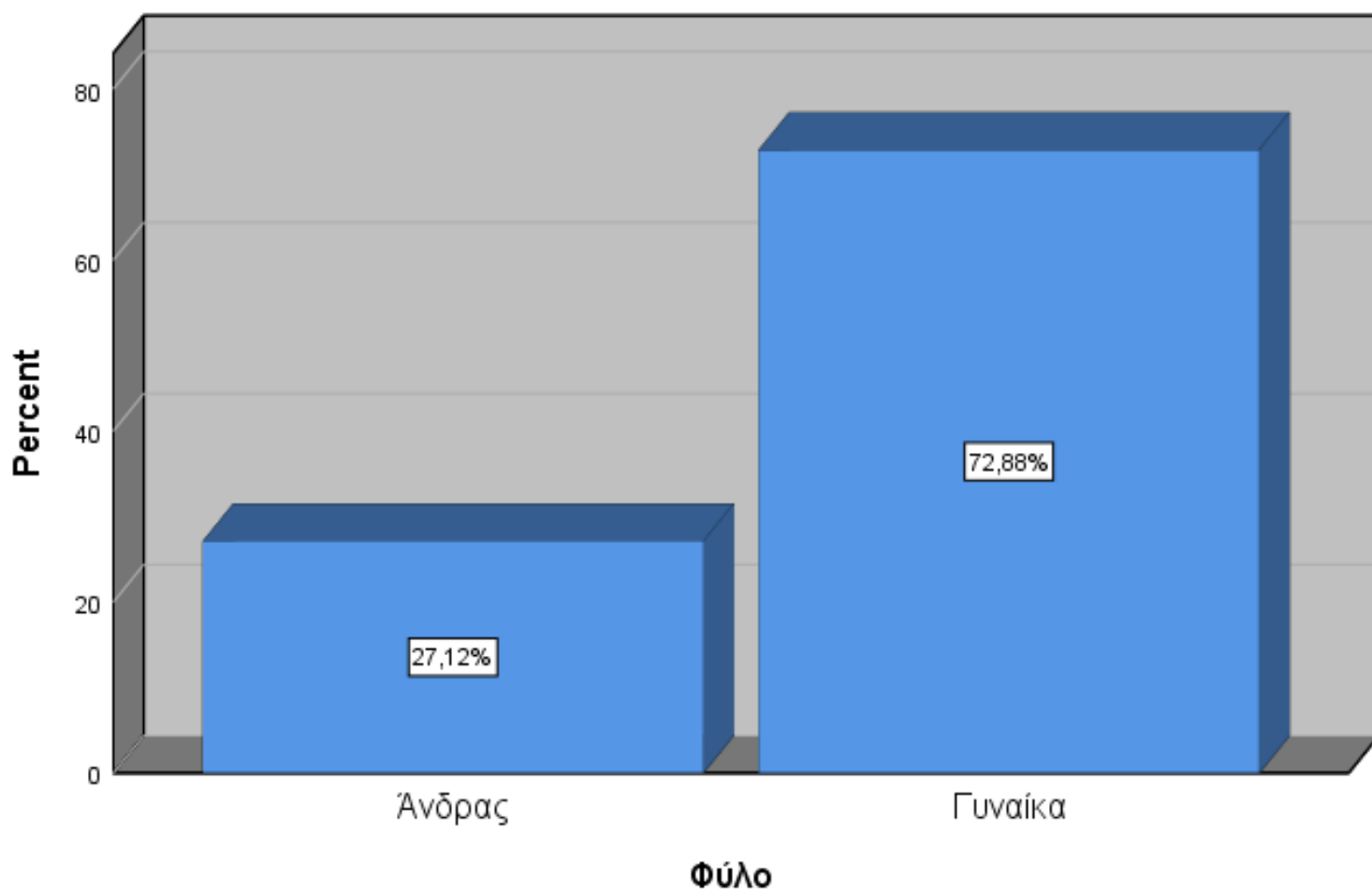
Στον Πίνακα 1 και Γράφημα 1, παρατίθεται το φύλο των εκπαιδευόμενων.

Πιο αναλυτικά, το 72.9% είναι γυναίκες και το 27.1% είναι άνδρες.

Πίνακας 1: Φύλο

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Άνδρας	32	27,1	27,1
	Γυναίκα	86	72,9	100,0
Total		118	100,0	

Γράφημα 1: Φύλο

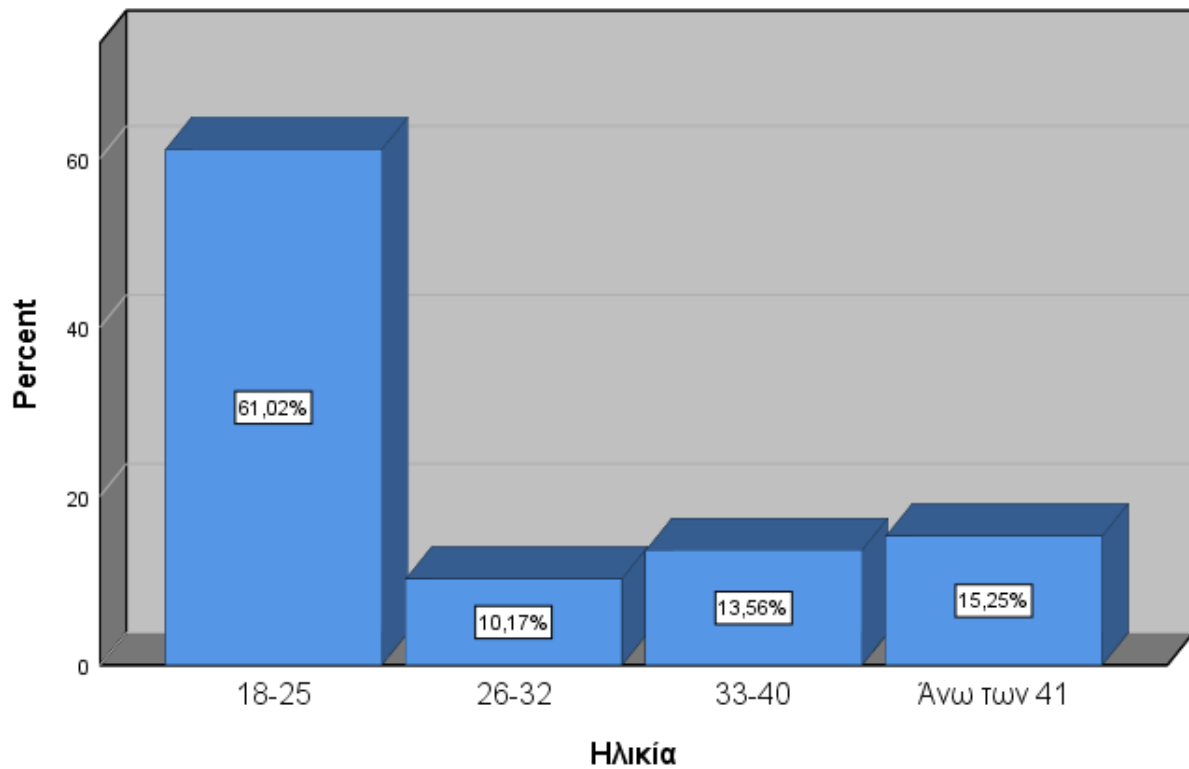

Στον Πίνακα 2 και Γράφημα 2, παρουσιάζεται η ηλικία των ερωτηθέντων. Το 61% είναι από 18 έως 25 ετών και το 15,3% είναι άνω των 41 ετών. Επίσης, το 13,6% των ερωτηθέντων είναι από 33 έως 40 ετών, ενώ το υπόλοιπο 10,2% του δείγματος είναι από 26 έως 32 ετών.

Πίνακας 2: Ηλικία

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18-25	72	61,0	61,0
	26-32	12	10,2	71,2
	33-40	16	13,6	84,7
	Άνω των 41	18	15,3	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 2: Ηλικία

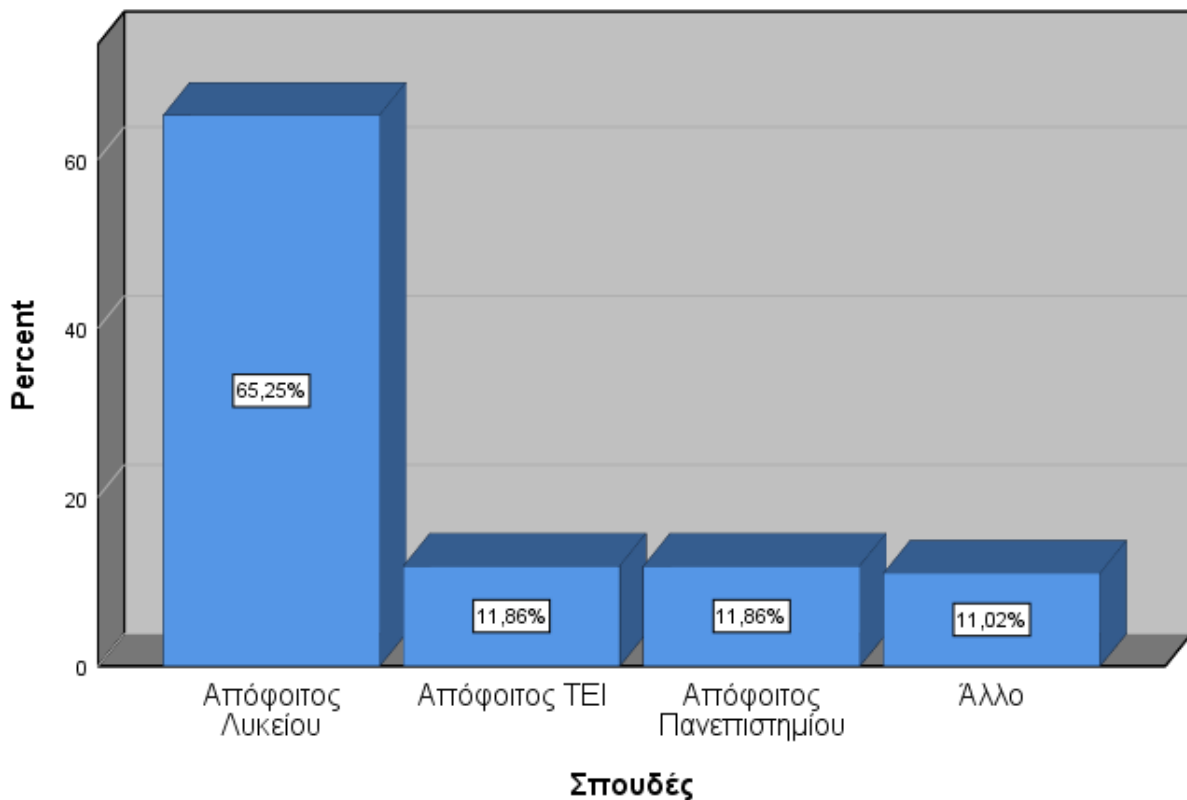

Στον Πίνακα 3 και Γράφημα 3, παρουσιάζονται οι σπουδές των εκπαιδευόμενων. Όπως φαίνεται, το 65.3% των ερωτηθέντων είναι απόφοιτοι Λυκείου, ενώ οι απόφοιτοι ΤΕΙ και Πανεπιστημίου καταλαμβάνουν από 11.9% αντιστοίχως. Επιπλέον, το υπόλοιπο 11% των ερωτηθέντων έχουν άλλες σπουδές.

Πίνακας 3: Σπουδές

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Απόφοιτος Λυκείου	77	65,3	65,3
	Απόφοιτος ΤΕΙ	14	11,9	77,1
	Απόφοιτος Πανεπιστημίου	14	11,9	89,0
	Άλλο	13	11,0	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 3: Σπουδές

4.2.2. Φοίτηση των εκπαιδευόμενων

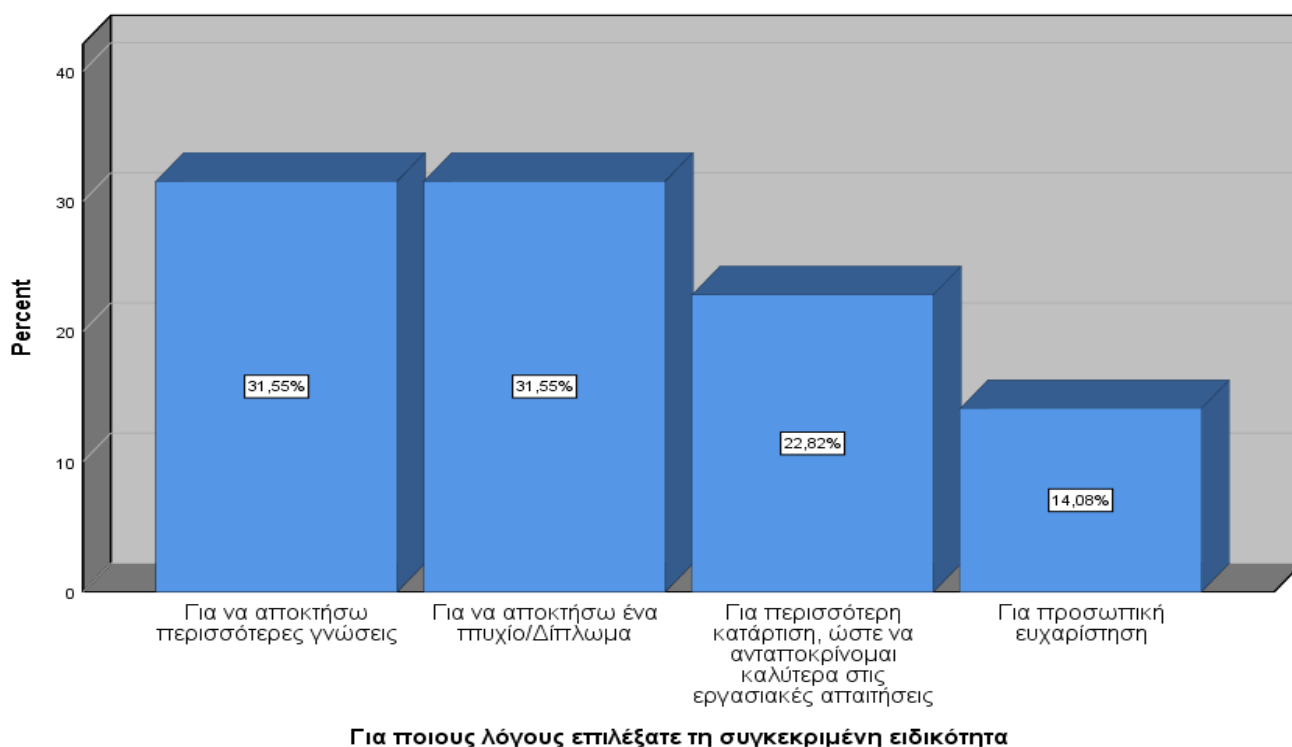
Σε αυτήν την ενότητα αναλύονται και παρουσιάζονται τα δεδομένα σχετικά με την φοίτηση των ερωτηθέντων.

Στον παρακάτω Πίνακα 4 και Γράφημα 4, αναλύονται οι λόγοι που οι εκπαιδευόμενοι επέλεξαν την ειδικότητα τους. Η απόκτηση περισσότερων γνώσεων και η απόκτηση ενός πτυχίου/Δίπλωμα από 31.6% του συνόλου των απαντήσεων αντιστοίχως. Παράλληλα, το 22.8% συνδέεται με την αύξηση της κατάρτισης με σκοπό την ανταπόκριση στις εργασιακές απαιτήσεις και το υπόλοιπο 14.1% του συνόλου των απαντήσεων ανήκει στην προσωπική ευχαρίστηση.

Πίνακας 4: Για ποιους λόγους επιλέξατε τη συγκεκριμένη ειδικότητα

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Για να αποκτήσω περισσότερες γνώσεις	65	31,6	31,6
	Για να αποκτήσω ένα πτυχίο/Δίπλωμα	65	31,6	63,1
	Για περισσότερη κατάρτιση, ώστε να ανταποκρίνομαι καλύτερα στις εργασιακές απαιτήσεις	47	22,8	85,9
	Για προσωπική ευχαρίστηση	29	14,1	100,0

Γράφημα 4: Για ποιους λόγους επιλέξατε τη συγκεκριμένη ειδικότητα

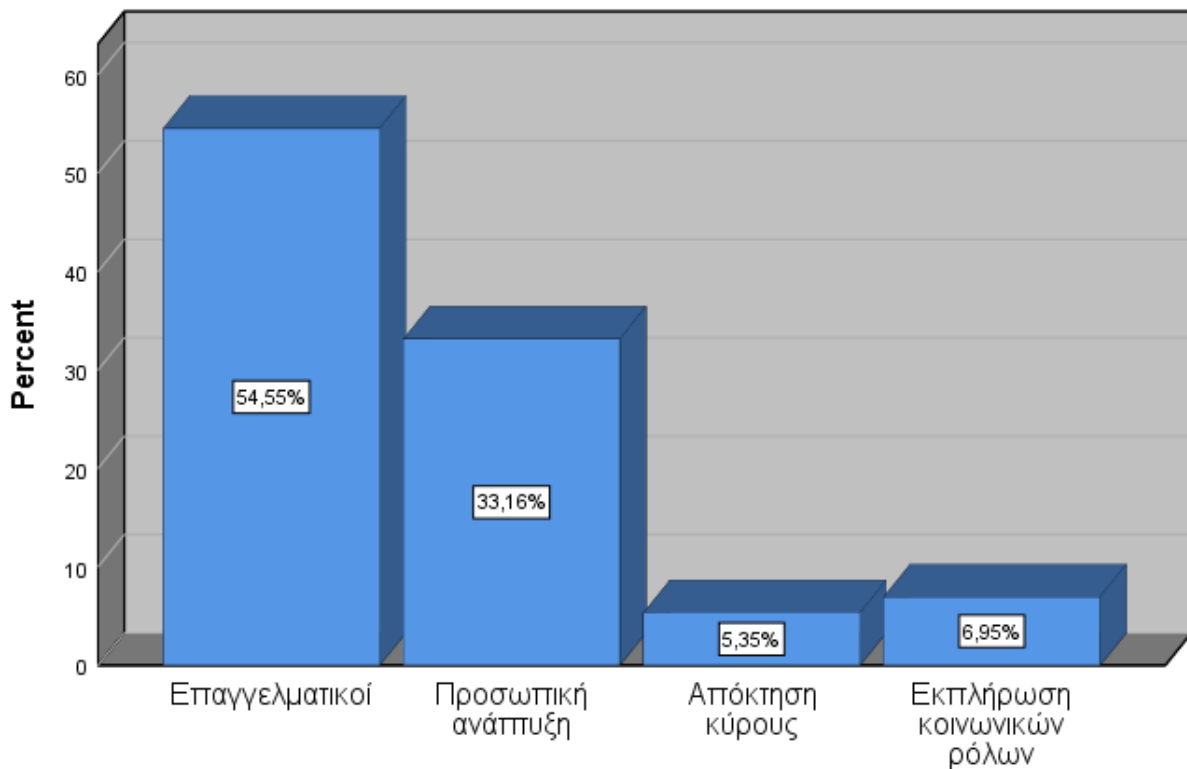

Στον Πίνακα 5 και Γράφημα 5, αναλύονται οι στόχοι των ερωτηθέντων για την εκπαίδευσή τους. Οι επαγγελματικοί στόχοι καλύπτουν το 54.4% των συνολικών απαντήσεων, ενώ η προσωπική ανάπτυξη καταλαμβάνει το 33.2% των απαντήσεων. Ακόμα, το 7% των απαντήσεων αναφέρεται στην εκπλήρωση κοινωνικών ρόλων και το υπόλοιπο 5.3% στην απόκτηση κύρους.

Πίνακας 5: Ποιοι είναι οι στόχοι της εκπαίδευσής σας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Επαγγελματικοί	102	54,5	54,5
	Προσωπική ανάπτυξη	62	33,2	87,7
	Απόκτηση κύρους	10	5,3	93,0
	Εκπλήρωση κοινωνικών ρόλων	13	7,0	100,0

Γράφημα 5: Ποιοι είναι οι στόχοι της εκπαίδευσής σας

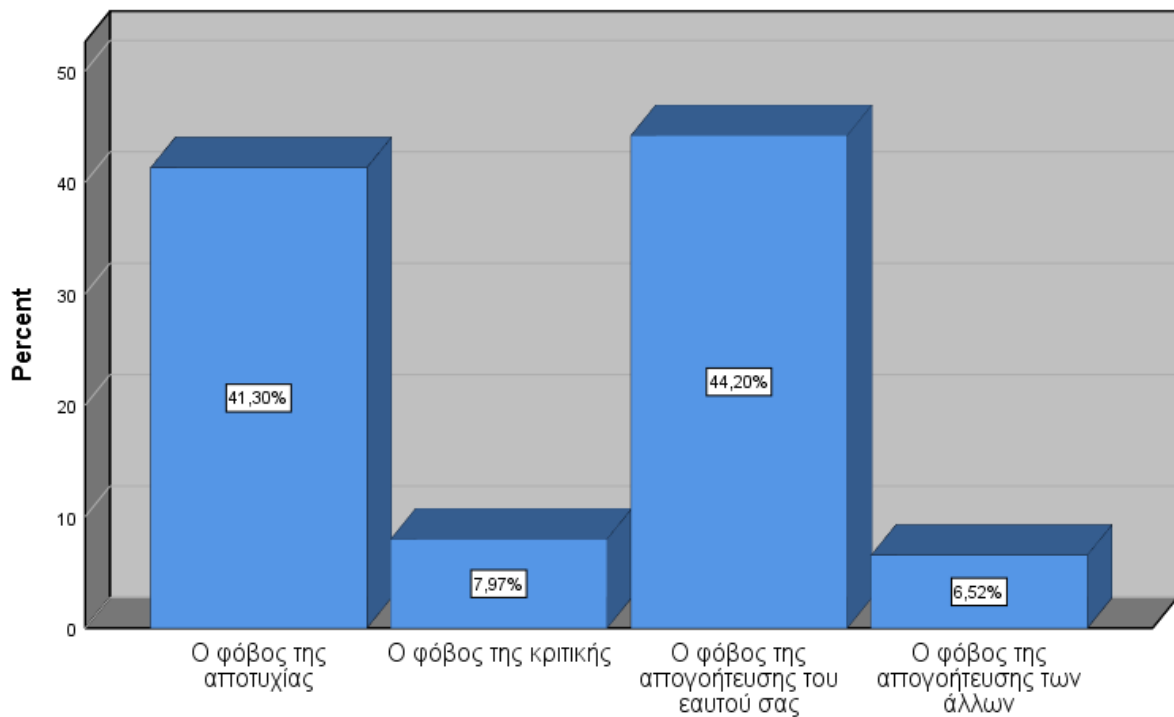
Ποιοι είναι οι στόχοι της εκπαίδευσής σας

Στον Πίνακα 6 και αντίστοιχο Γράφημα 6, αναλύονται τα εμπόδια που μπορούν να αποτελέσουν τροχοπέδη για την φοίτηση των ερωτηθέντων. Το 44.2% των απαντήσεων σχετίζονται με τον φόβο της απογοήτευσης του εαυτού, ενώ το 41.3% αναφέρεται στον φόβο της αποτυχίας. Επίσης, το 8% των συνολικών απαντήσεων καλύπτεται από τον φόβο της κριτικής και το υπόλοιπο 6.5% αναφέρεται στον φόβο απογοήτευσης των άλλων.

Πίνακας 6: Ποια από τα παρακάτω εμπόδια είναι ικανά να εμποδίσουν τη φοίτησή σας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ο φόβος της αποτυχίας	57	41,3	41,3
	Ο φόβος της κριτικής	11	8,0	49,3
	Ο φόβος της απογοήτευσης του εαυτού σας	61	44,2	93,5
	Ο φόβος της απογοήτευσης των άλλων	9	6,5	100,0

Γράφημα 6: Ποια από τα παρακάτω εμπόδια είναι ικανά να εμποδίσουν τη φοίτησή σας

Ποια από τα παρακάτω εμπόδια είναι ικανά να εμποδίσουν τη φοίτησή σας

4.2.3 Εκπαίδευση και κατάρτιση

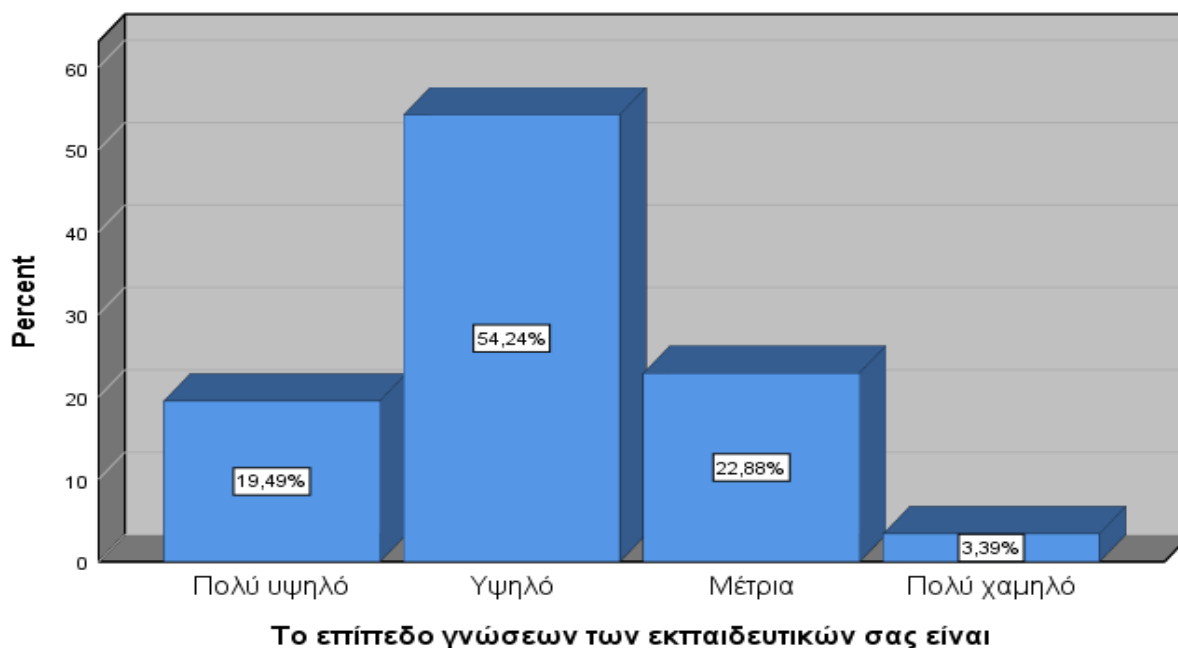
Στην παρακάτω ενότητα αναλύονται οι απόψεις των ερωτηθέντων σχετικά με την εκπαίδευση που δέχονται από τους εκπαιδευτές, καθώς και η εκπαιδευτική κατάρτιση τους.

Στον Πίνακα 7 και Γράφημα 7, παρατίθεται το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτικών. Το 54.2% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι εκπαιδευτικοί τους διαθέτουν υψηλό επίπεδο γνώσεων, ενώ το 22.9% πιστεύει ότι το επίπεδο γνώσεων είναι μέτριο. Ακόμα, το 19.5% του δείγματος θεωρεί ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν πολύ υψηλό επίπεδο γνώσεων και το υπόλοιπο 3.4% πιστεύει ότι το επίπεδο είναι πολύ χαμηλό.

Πίνακας 7: Το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτικών σας είναι

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ υψηλό	23	19,5	19,5
	Υψηλό	64	54,2	73,7
	Μέτρια	27	22,9	96,6
	Πολύ χαμηλό	4	3,4	100,0
Total		118	100,0	

Γράφημα 7: Το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτικών σας είναι

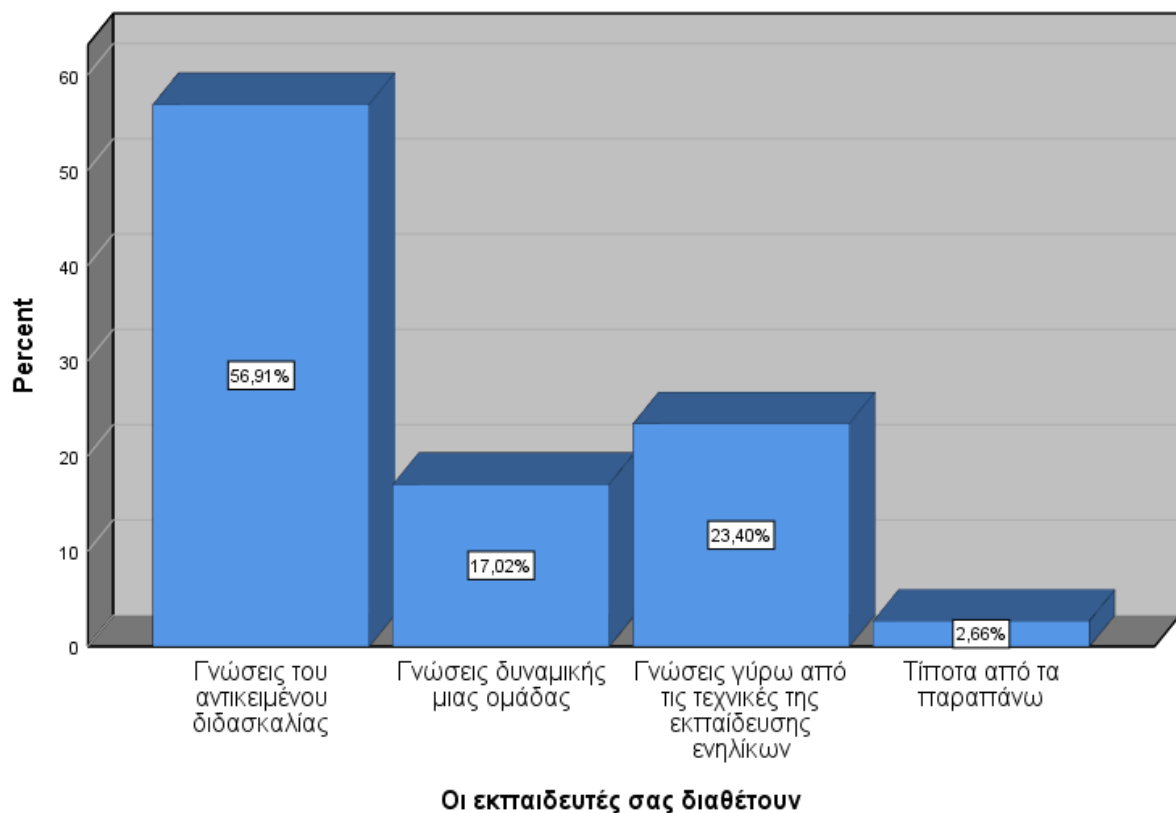

Στον Πίνακα 8 και Γράφημα 8, παρουσιάζονται οι γνώσεις που διαθέτουν οι εκπαιδευτές των ερωτηθέντων. Οι γνώσεις του αντικειμένου διδασκαλίας καταλαμβάνουν το 56.9% των συνολικών απαντήσεων, ενώ το 23.4% απευθύνεται στις γνώσεις γύρω από τις τεχνικές της εκπαίδευσης ενηλίκων. Το 17% των απαντήσεων αναφέρονται στις γνώσεις δυναμικής μιας ομάδας και το υπόλοιπο 2.7% καταλαμβάνεται από την απάντηση «Τίποτα από τα παραπάνω».

Πίνακας 8: Οι εκπαιδευτές σας διαθέτουν

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Γνώσεις του αντικειμένου διδασκαλίας	107	56,9	56,9
	Γνώσεις δυναμικής μιας ομάδας	32	17,0	73,9
	Γνώσεις γύρω από τις τεχνικές της εκπαίδευσης ενηλίκων	44	23,4	97,3
	Τίποτα από τα παραπάνω	5	2,7	100,0

Γράφημα 8: Οι εκπαιδευτές σας διαθέτουν

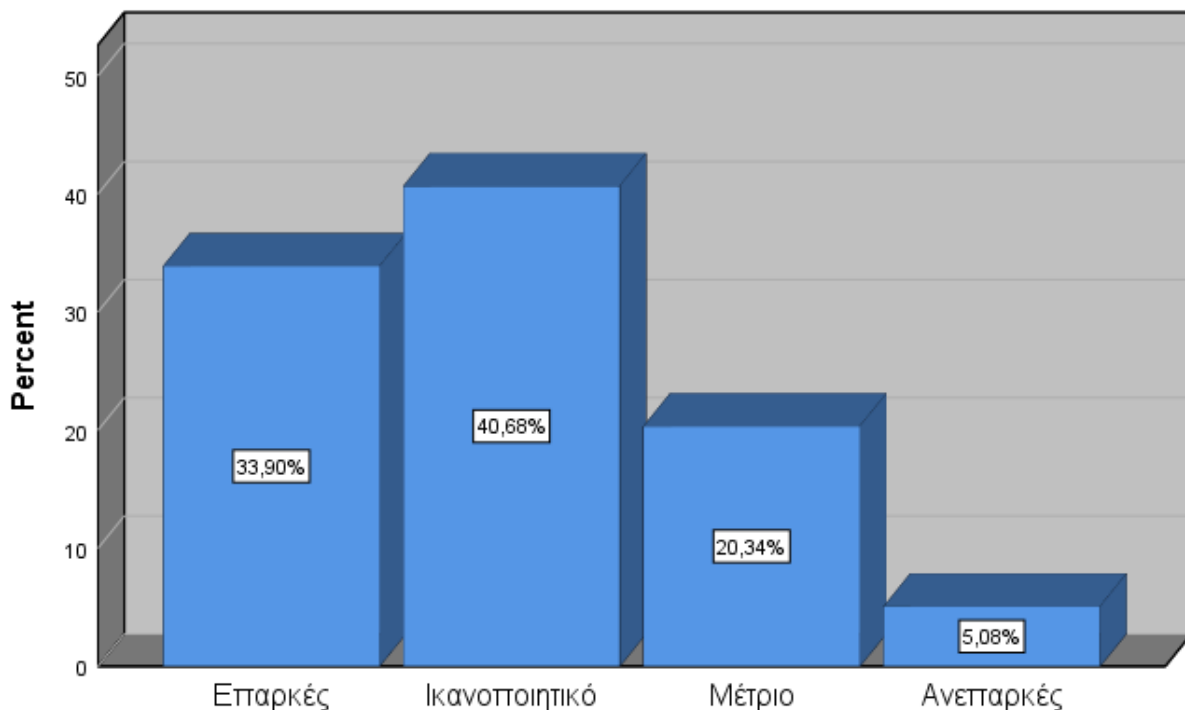

Στον Πίνακα 9 και Γράφημα 9, παρατίθεται η γνώμη των ερωτηθέντων αναφορικά με το υλικό που λαμβάνουν από τους εκπαιδευτές στα πλαίσια του μαθήματος. Όπως φαίνεται, το 40.7% των ερωτηθέντων βρίσκει την ύλη ικανοποιητική και το 33.9% την χαρακτηρίζει επαρκή. Επιπλέον, το 20.3% των εκπαιδευόμενων θεωρούν ότι το διδακτικό υλικό που τους παρέχεται είναι μέτριο, ενώ μόλις το 5.1% θεωρούν την ύλη ανεπαρκής.

Πίνακας 9: Το υλικό που σας δίνουν οι εκπαιδευτές στο πλαίσιο του κάθε μαθήματος είναι κατά τη γνώμη σας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Επαρκές	40	33,9	33,9
	Ικανοποιητικό	48	40,7	74,6
	Μέτριο	24	20,3	94,9
	Ανεπαρκές	6	5,1	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 9: Το υλικό που σας δίνουν οι εκπαιδευτές στο πλαίσιο του κάθε μαθήματος είναι κατά τη γνώμη σας

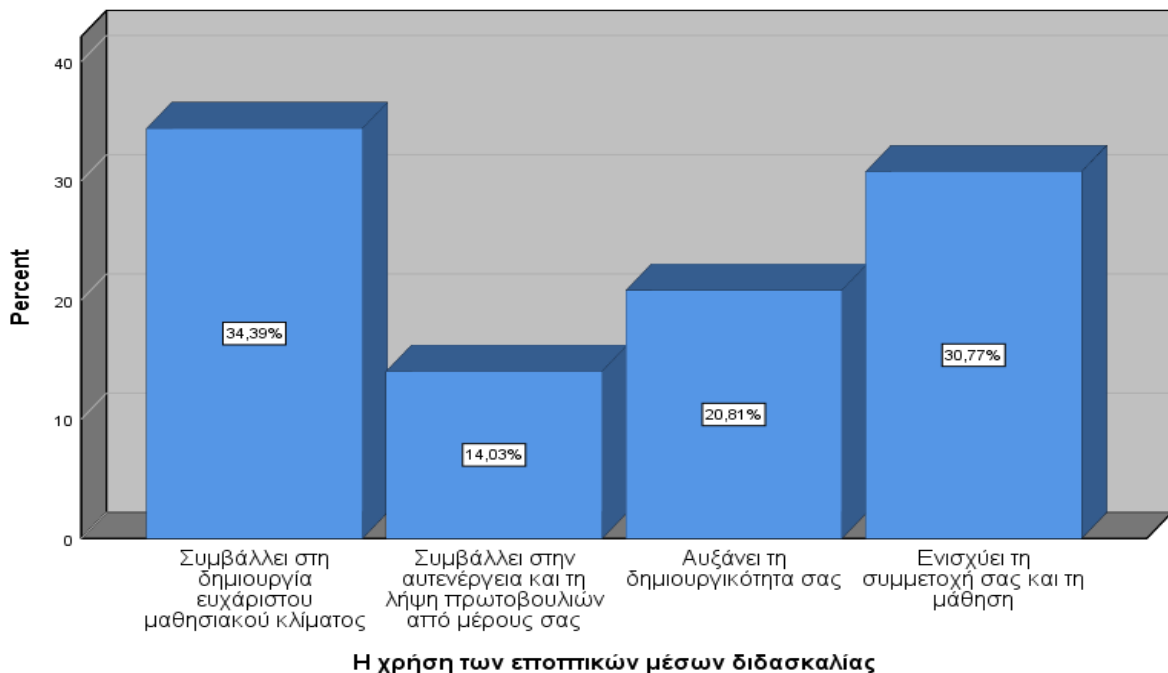
Το υλικό που σας δίνουν οι εκπαιδευτές στο πλαίσιο του κάθε μαθήματος είναι κατά τη γνώμη σας

Στον παρακάτω Πίνακα 10 και Γράφημα 10, παρατίθεται η άποψη των ερωτηθέντων αναφορικά με την χρήση των εποπτικών μέσων διδασκαλίας. Το 34.4% των απαντήσεων αναφέρεται στο ότι η χρήση τους συμβάλλει στη δημιουργία ευχάριστου μαθησιακού κλίματος, ενώ το 30.8% αναφέρεται στην ενίσχυση της συμμετοχής των εκπαιδευόμενων και τη μάθηση. Επίσης, το 20.8% σχετίζεται με το γεγονός ότι αυξάνεται η δημιουργικότητα των εκπαιδευόμενων με τη χρήση των εποπτικών μέσων και το υπόλοιπο 14% σχετίζεται με το ότι η χρήση τους συμβάλλει στην αυτενέργεια και τη λήψη πρωτοβουλιών από μέρους των ερωτηθέντων.

Πίνακας 10: Η χρήση των εποπτικών μέσων διδασκαλίας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συμβάλλει στη δημιουργία ευχάριστου μαθησιακού κλίματος	76	34,4	34,4
	Συμβάλλει στην αυτενέργεια και τη λήψη πρωτοβουλιών από μέρους σας	31	14,0	48,4
	Αυξάνει τη δημιουργικότητα σας	46	20,8	69,2
	Ενισχύει τη συμμετοχή σας και τη μάθηση	68	30,8	100,0

Γράφημα 10: Η χρήση των εποπτικών μέσων διδασκαλίας

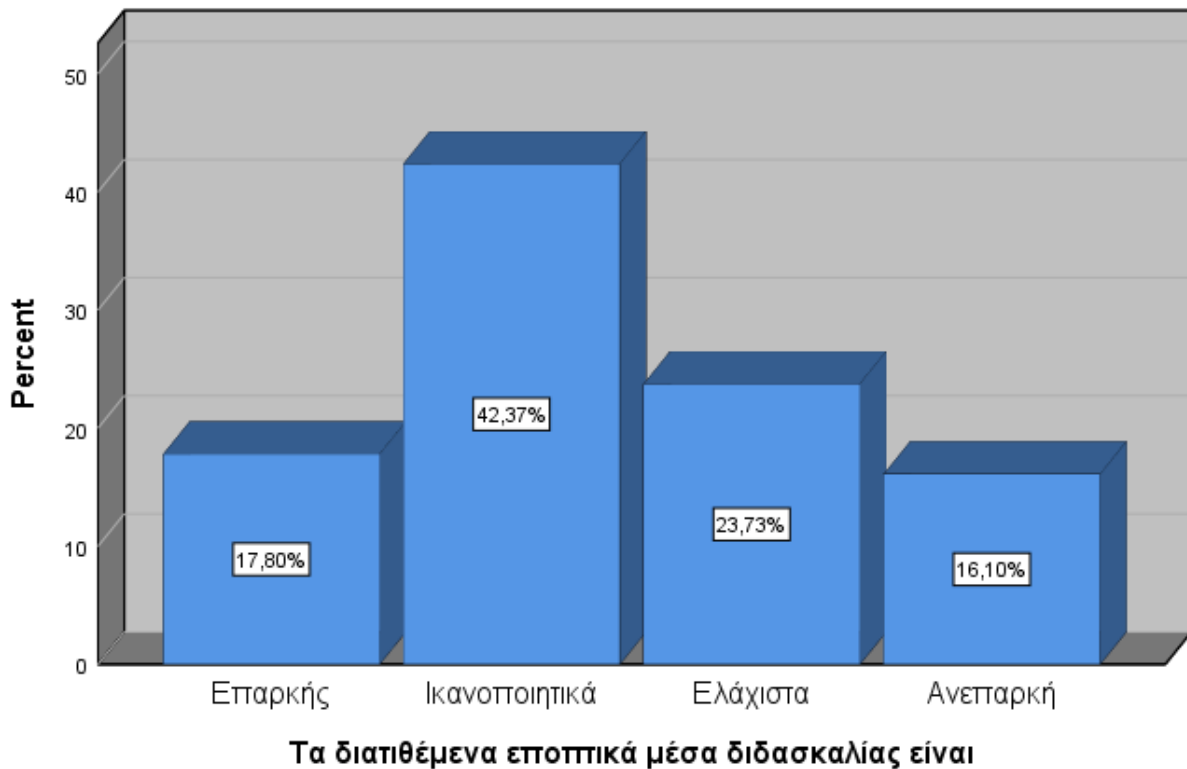

Στον Πίνακα 11 και Γράφημα 11, διερευνάται η γνώμη των ερωτηθέντων αναφορικά με τα διαθέσιμα εποπτικά μέσα διδασκαλίας. Το 42.4% των ερωτηθέντων θεωρούν ότι τα διατιθέμενα εποπτικά μέσα διδασκαλίας είναι ικανοποιητικά, ενώ το 23.7% πιστεύει ότι είναι ελάχιστα ικανοποιητικά. Ακόμα, το 17.8% του δείγματος πιστεύει ότι τα διατιθέμενα εποπτικά μέσα είναι επαρκή, ενώ το 16.1% θεωρεί ότι είναι ανεπαρκή.

Πίνακας 11: Τα διατιθέμενα εποπτικά μέσα διδασκαλίας είναι

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Επαρκής	21	17,8	17,8
	Ικανοποιητικά	50	42,4	60,2
	Ελάχιστα	28	23,7	83,9
	Ανεπαρκή	19	16,1	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 11: Τα διατιθέμενα εποπτικά μέσα διδασκαλίας είναι

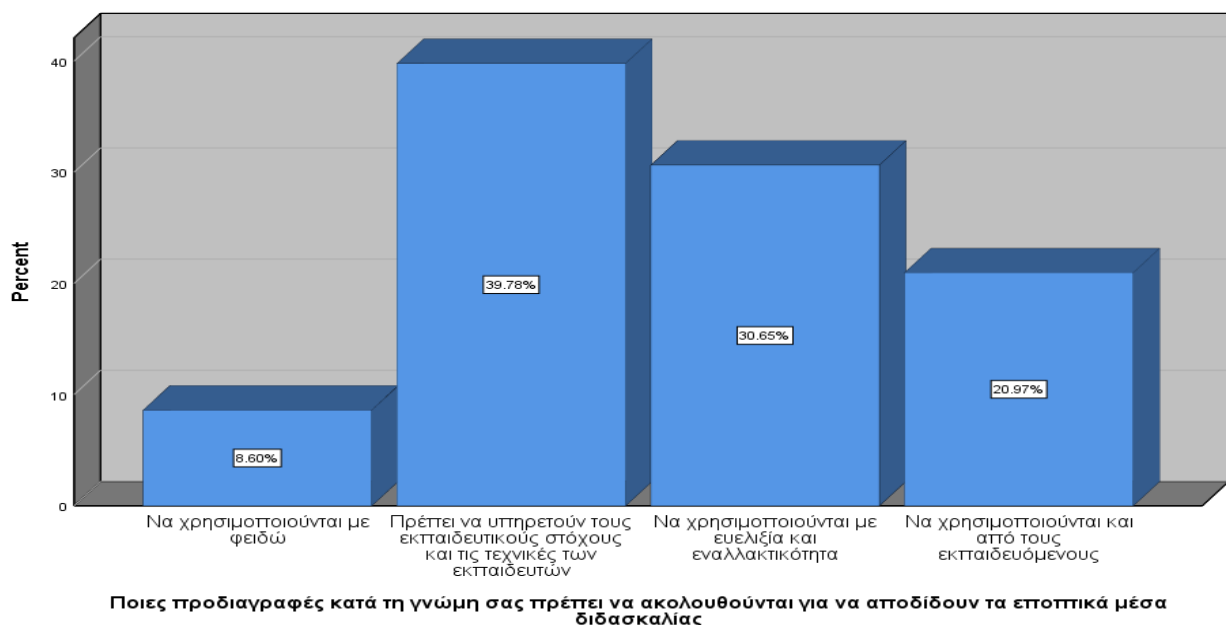

Συνεχίζοντας, στον Πίνακα 12 και Γράφημα 12, παρουσιάζονται οι προδιαγραφές που πρέπει να ακολουθούν τα εποπτικά μέσα διδασκαλίας για να είναι αποδοτικά. Το 39.8% των απαντήσεων καταλαμβάνει η αναγκαιότητα των εποπτικών μέσων να υπηρετούν τους εκπαιδευτικούς στόχους και τις τεχνικές των εκπαιδευτών, ενώ το 30.6% καταλαμβάνει η χρήση των εποπτικών μέσων με ευελιξία και εναλλακτικότητα. Επιπλέον, η χρήση των εποπτικών μέσων από τους εκπαιδευόμενους καταλαμβάνει το 21% των συνολικών απαντήσεων, καθώς το υπόλοιπο 8.6% αναφέρεται στην χρήση τους με φειδώ.

Πίνακας 12: Ποιες προδιαγραφές κατά τη γνώμη σας πρέπει να ακολουθούνται για να αποδίδουν τα εποπτικά μέσα διδασκαλίας

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid			
Να χρησιμοποιούνται με φειδώ	16	8,6	8,6
Πρέπει να υπηρετούν τους εκπαιδευτικούς στόχους και τις τεχνικές των εκπαιδευτών	74	39,8	48,4
Να χρησιμοποιούνται με ευελιξία και εναλλακτικότητα	57	30,6	79,0
Να χρησιμοποιούνται και από τους εκπαιδευόμενους	39	21,0	100,0

Γράφημα 12: Ποιες προδιαγραφές κατά τη γνώμη σας πρέπει να ακολουθούνται για να αποδίδουν τα εποπτικά μέσα διδασκαλίας

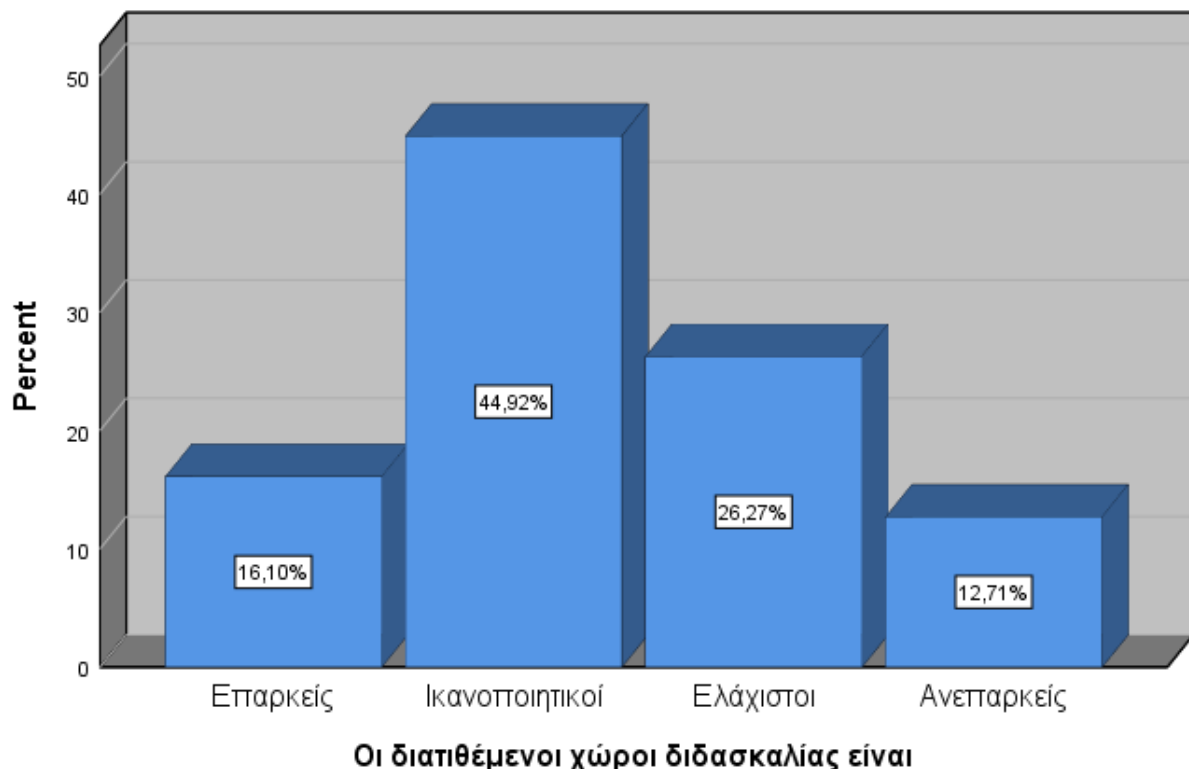

Στον Πίνακα 13 και Γράφημα 13, παρουσιάζεται η άποψη των εκπαιδευόμενων σχετικά με τους διατιθέμενους χώρους διδασκαλίας. Όπως φαίνεται, το 44.9% θεωρεί ότι οι διατιθέμενοι χώροι διδασκαλίας είναι ικανοποιητικοί, ενώ το 26.3% των ερωτηθέντων πιστεύουν ότι οι χώροι είναι ελάχιστοι. Ακόμα, το 16.1% των ερωτηθέντων θεωρεί τους διαθέσιμους χώρους διδασκαλίας επαρκείς, ενώ το υπόλοιπο 12.7% του δείγματος τους θεωρεί ανεπαρκείς.

Πίνακας 13: Οι διατιθέμενοι χώροι διδασκαλίας είναι

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Επαρκείς	19	16,1	16,1
	Ικανοποιητικοί	53	44,9	61,0
	Ελάχιστοι	31	26,3	87,3
	Ανεπαρκείς	15	12,7	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 13: Οι διατιθέμενοι χώροι διδασκαλίας είναι

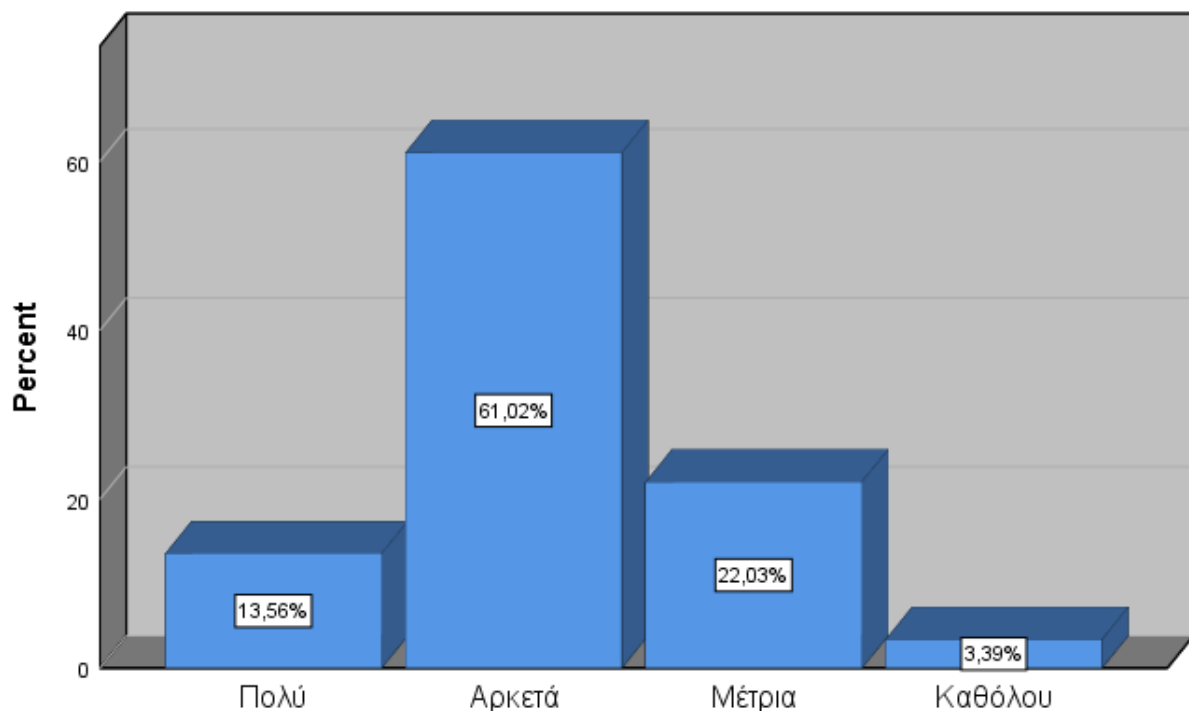

Στον Πίνακα 14 και Γράφημα 14, παρατίθεται η ικανοποίηση των εκπαιδευόμενων σχετικά με τις προσδοκίες και την συμμετοχή τους μετά το πέρας κάθε μαθήματος. Το 64% των ερωτηθέντων είναι αρκετά ικανοποιημένο στο τέλος κάθε μαθήματος, ενώ το 22% νιώθει μέτρια ικανοποίηση. Επίσης, το 13.6% του δείγματος νιώθει πολύ ικανοποίηση, ενώ το υπόλοιπο 3.4% δεν είναι ικανοποιημένο με τις προσδοκίες και την συμμετοχή του στο τέλος κάθε μαθήματος.

Πίνακας 14: Στο τέλος κάθε μαθήματος είστε ικανοποιημένος/η από τις προσδοκίες σας και τη συμμετοχή σας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	16	13,6	13,6
	Αρκετά	72	61,0	74,6
	Μέτρια	26	22,0	96,6
	Καθόλου	4	3,4	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 14: Στο τέλος κάθε μαθήματος είστε ικανοποιημένος/η από τις προσδοκίες σας και τη συμμετοχή σας

Στο τέλος κάθε μαθήματος είστε ικανοποιημένος/η από τις προσδοκίες σας και τη συμμετοχή σας

4.2.4. Επικοινωνία με τους εκπαιδευτές

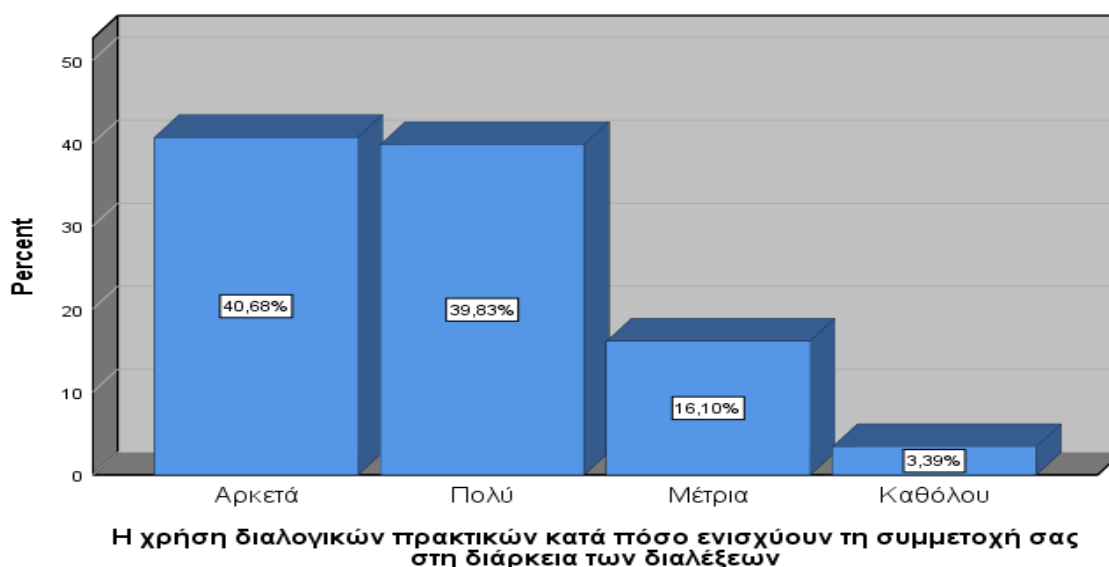
Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι δεξιότητες επικοινωνίας των εκπαιδευτικών, πως αυτές επηρεάζουν τους εκπαιδευόμενους, καθώς και οι δεξιότητες που επιθυμούν οι εκπαιδευόμενοι να διαθέτουν οι εκπαιδευτές τους.

Στον Πίνακα 15 και Γράφημα 15, παρατίθεται το κατά πόσο η χρήση διαλογικών πρακτικών ενισχύει την συμμετοχή των ερωτηθέντων στο μάθημα. Το 40.7% των ερωτηθέντων θεωρεί πως οι διαλογικές πρακτικές ενισχύουν αρκετά την συμμετοχή τους, ενώ το 39.8% πιστεύει ότι η συμμετοχή τους ενισχύεται πολύ από την χρήση τους. Ακόμα, το 16.1% του δείγματος θεωρεί την ενίσχυση της συμμετοχής τους με την χρήση διαλογικών πρακτικών μέτρια και το υπόλοιπο 3.4% θεωρεί ότι δεν υπάρχει ενίσχυση.

Πίνακας 15: Η χρήση διαλογικών πρακτικών κατά πόσο ενισχύουν τη συμμετοχή σας στη διάρκεια των διαλέξεων

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αρκετά	48	40,7	40,7
	Πολύ	47	39,8	80,5
	Μέτρια	19	16,1	96,6
	Καθόλου	4	3,4	100,0
Total		118	100,0	

Γράφημα 15: Η χρήση διαλογικών πρακτικών κατά πόσο ενισχύουν τη συμμετοχή σας στη διάρκεια των διαλέξεων

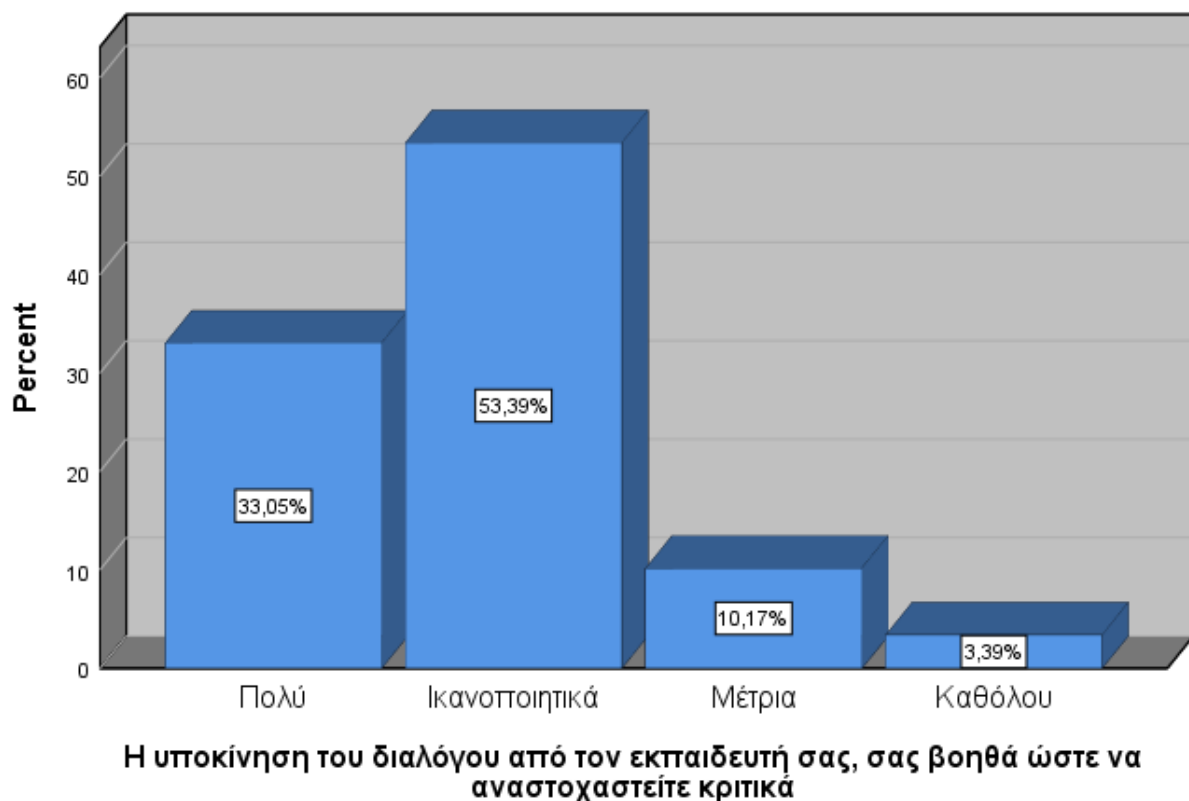

Στον Πίνακα 16 και Γράφημα 16, φαίνεται ότι το 53.4% των εκπαιδευόμενων πιστεύει ότι η υποκίνηση του διαλόγου από τους εκπαιδευτικούς τους βοηθάει ικανοποιητικά ώστε να αναστοχαστούν κριτικά. Επιπλέον, το 33.1% του δείγματος θεωρεί πως η βοήθεια είναι πολύ μεγάλου επιπέδου, ενώ το 10.2% πιστεύει ότι η υποκίνηση του διαλόγου από τους εκπαιδευτικούς είναι μέτρια βοήθεια ώστε να αναστοχαστούν και το 3.4% πιστεύει ότι δεν βοηθάει καθόλου.

Πίνακας 16: Η υποκίνηση του διαλόγου από τον εκπαιδευτή σας, σας βοηθά ώστε να αναστοχαστείτε κριτικά

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	39	33,1	33,1
	Ικανοποιητικά	63	53,4	86,4
	Μέτρια	12	10,2	96,6
	Καθόλου	4	3,4	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 16: Η υποκίνηση του διαλόγου από τον εκπαιδευτή σας, σας βοηθά ώστε να αναστοχαστείτε κριτικά

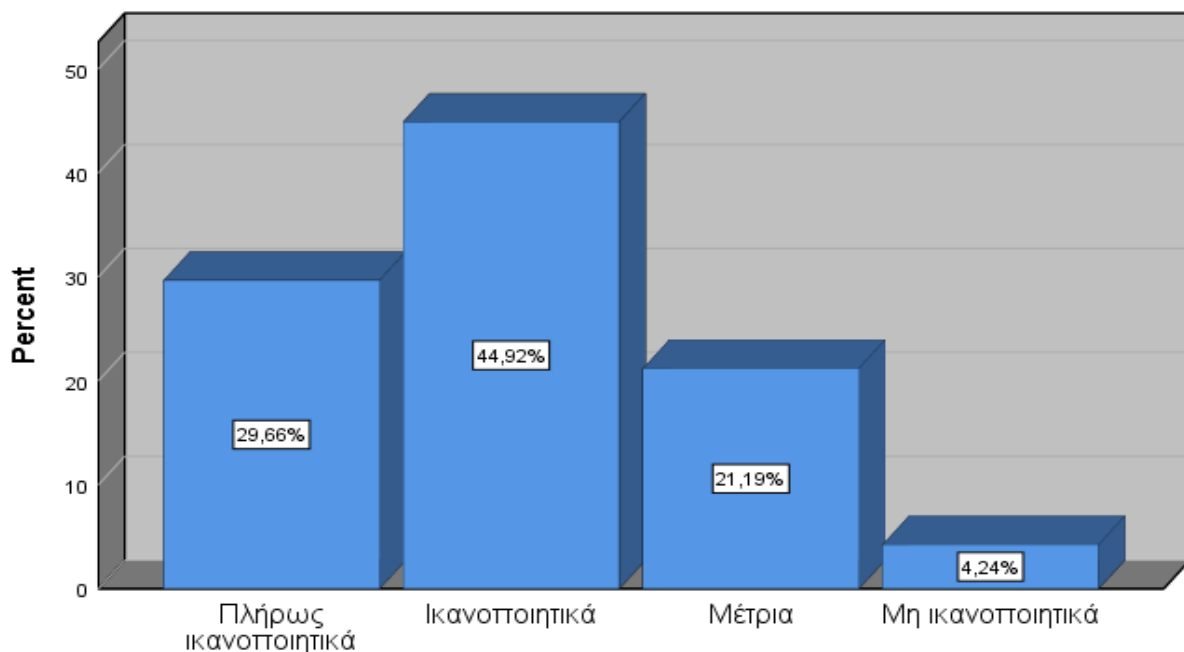

Στον Πίνακα 17 και Γράφημα 17, παρατίθεται το κατά πόσο παρέχει ο εκπαιδευτής των ερωτηθέντων την απαιτούμενη ενθάρρυνση και εμπύχωση, ώστε να καταστεί μια δυναμική ομάδα. Το 44.9% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι εκπαιδευτικοί παρέχουν ικανοποιητική ενθάρρυνση και εμπύχωση, ενώ το 29.7% βρίσκει την ενθάρρυνση πλήρως ικανοποιητική. Ακόμα, το 21.2% του δείγματος θεωρεί ότι οι εκπαιδευτικοί παρέχουν μέτρια ενθάρρυνση και εμπύχωση, ενώ μόλις το 4.2% θεωρεί ότι είναι μη ικανοποιητική.

Πίνακας 17: Παρέχει ο εκπαιδευτής σας την απαιτούμενη ενθάρρυνση και εμπύχωση στην ομάδα σας, ώστε να καταστεί δυναμική

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πλήρως ικανοποιητικά	35	29,7	29,7
	Ικανοποιητικά	53	44,9	74,6
	Μέτρια	25	21,2	95,8
	Μη ικανοποιητικά	5	4,2	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 17: Παρέχει ο εκπαιδευτής σας την απαιτούμενη ενθάρρυνση και εμπύχωση στην ομάδα σας, ώστε να καταστεί δυναμική

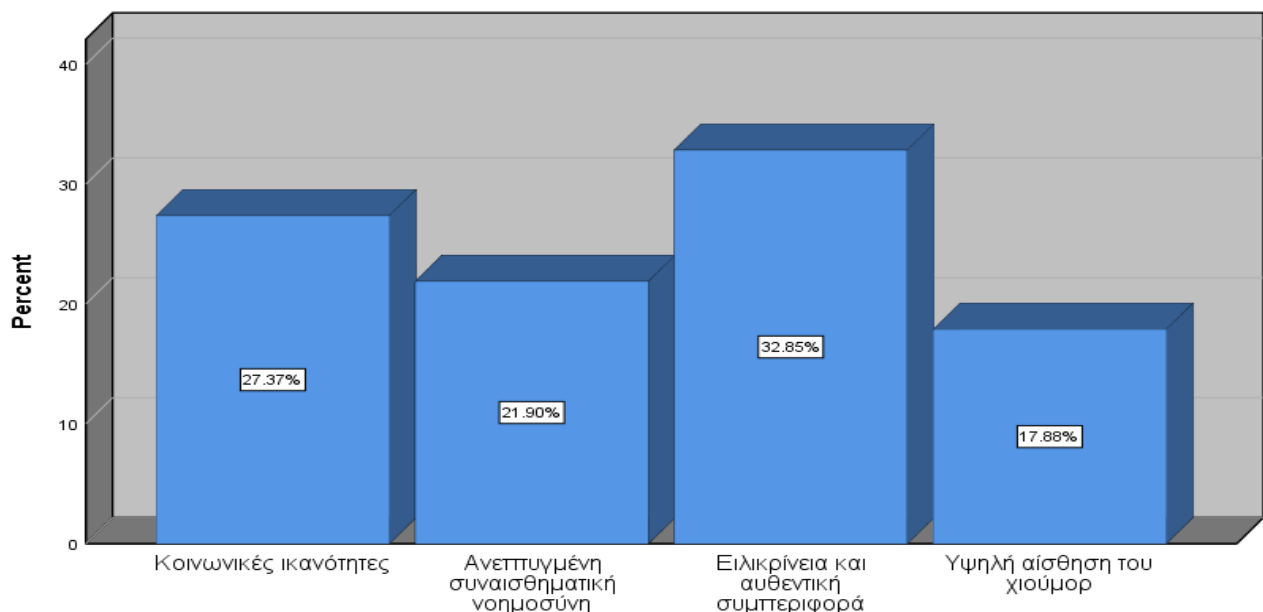
Παρέχει ο εκπαιδευτής σας την απαιτούμενη ενθάρρυνση και εμπύχωση στην ομάδα σας, ώστε να καταστεί δυναμική

Στον Πίνακα 18 και Γράφημα 18, παρουσιάζονται οι ικανότητες που χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτικός, ώστε να παρέχει υποστήριξη στην ομάδα του. Η ειλικρίνεια και η αυθεντική συμπεριφορά και οι κοινωνικές ικανότητες καταλαμβάνουν το 32.8% και το 27.4% των συνολικών απαντήσεων αντιστοίχως. Επιπλέον, το 21.9% των απαντήσεων αναφέρονται στην ανεπτυγμένη συναισθηματική νοημοσύνη και το 17.9% στην υψηλή αίσθηση του χιούμορ.

Πίνακας 18: Ποιες ικανότητες κρίνετε ότι πρέπει να έχει ανεπτυγμένες ο εκπαιδευτής σας, ώστε να μπορεί να παρέχει υποστήριξη στην ομάδα σας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Κοινωνικές ικανότητες	75	27,4	27,4
	Ανεπτυγμένη συναισθηματική νοημοσύνη	60	21,9	49,3
	Ειλικρίνεια και αυθεντική συμπεριφορά	90	32,8	82,1
	Υψηλή αίσθηση του χιούμορ	49	17,9	100,0

Γράφημα 18: Ποιες ικανότητες κρίνετε ότι πρέπει να έχει ανεπτυγμένες ο εκπαιδευτής σας, ώστε να μπορεί να παρέχει υποστήριξη στην ομάδα σας

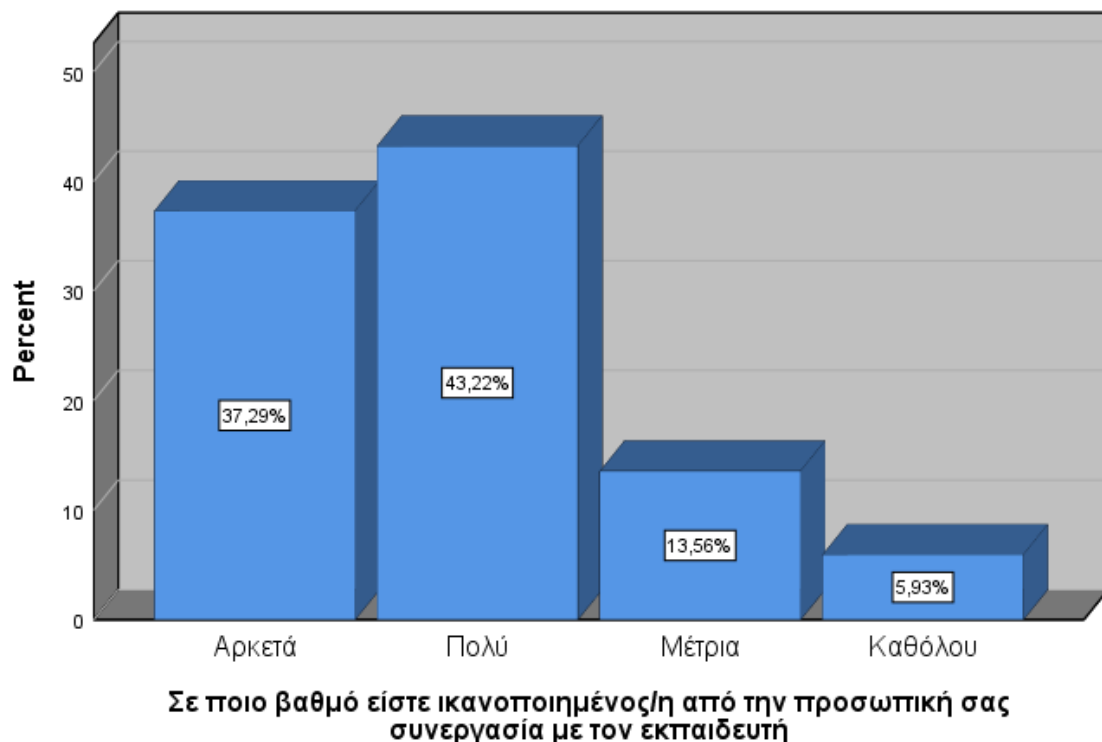
Ποιες ικανότητες κρίνετε ότι πρέπει να έχει ανεπτυγμένες ο εκπαιδευτής σας, ώστε να μπορεί να παρέχει υποστήριξη στην ομάδα σας

Στον παρακάτω Πίνακα 19 και Γράφημα 19, παρατίθεται η ικανοποίηση των εκπαιδευόμενων αναφορικά με την προσωπική τους συνεργασία με τον εκπαιδευτή. Όπως φαίνεται, το 43.2% των ερωτηθέντων είναι πολύ ικανοποιημένοι από την συνεργασία τους με τους εκπαιδευτές, ενώ το 37.3% είναι αρκετά ικανοποιημένοι. Ακόμα, το 13.6% του δείγματος είναι μέτρια ικανοποιημένο από την συνεργασία και το υπόλοιπο 5.9% δεν είναι ικανοποιημένο.

Πίνακας 19: Σε ποιο βαθμό είστε ικανοποιημένος/η από την προσωπική σας συνεργασία με τον εκπαιδευτή

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αρκετά	44	37,3	37,3
	Πολύ	51	43,2	80,5
	Μέτρια	16	13,6	94,1
	Καθόλου	7	5,9	100,0
Total		118	100,0	

Γράφημα 19: Σε ποιο βαθμό είστε ικανοποιημένος/η από την προσωπική σας συνεργασία με τον εκπαιδευτή

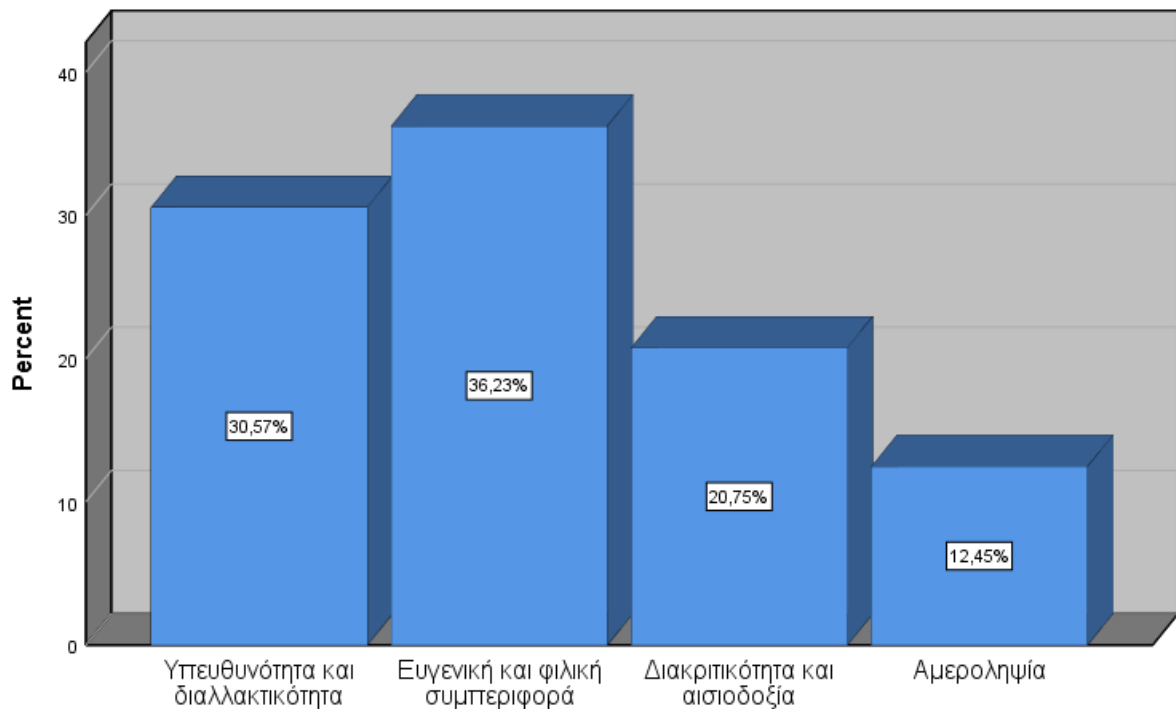

Στον Πίνακα 20 και Γράφημα 20, παρουσιάζονται τα προσόντα που οι ερωτηθέντες επιθυμούν να διαθέτουν οι εκπαιδευτές τους. Η ευγενική και φιλική συμπεριφορά καταλαμβάνει το 36.2% των συνολικών απαντήσεων, ενώ η υπευθυνότητα και η διαλλακτικότητα καταλαμβάνουν το 30.6%. Επιπλέον, η διακριτικότητα και η αισιοδοξία, καθώς και η αμεροληψία καταλαμβάνουν αντιστοίχως το 20.8% και 12.5% των απαντήσεων.

Πίνακας 20: Ποια ουσιαστικά προσόντα επιθυμείτε να διαθέτει ο εκπαιδευτής, που θα βοηθήσουν περισσότερο στη συνεργασία σας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Υπευθυνότητα και διαλλακτικότητα	81	30,6	30,6
	Ευγενική και φιλική συμπεριφορά	96	36,2	66,8
	Διακριτικότητα και αισιοδοξία	55	20,8	87,5
	Αμεροληψία	33	12,5	100,0

Γράφημα 20: Ποια ουσιαστικά προσόντα επιθυμείτε να διαθέτει ο εκπαιδευτής, που θα βοηθήσουν περισσότερο στη συνεργασία σας

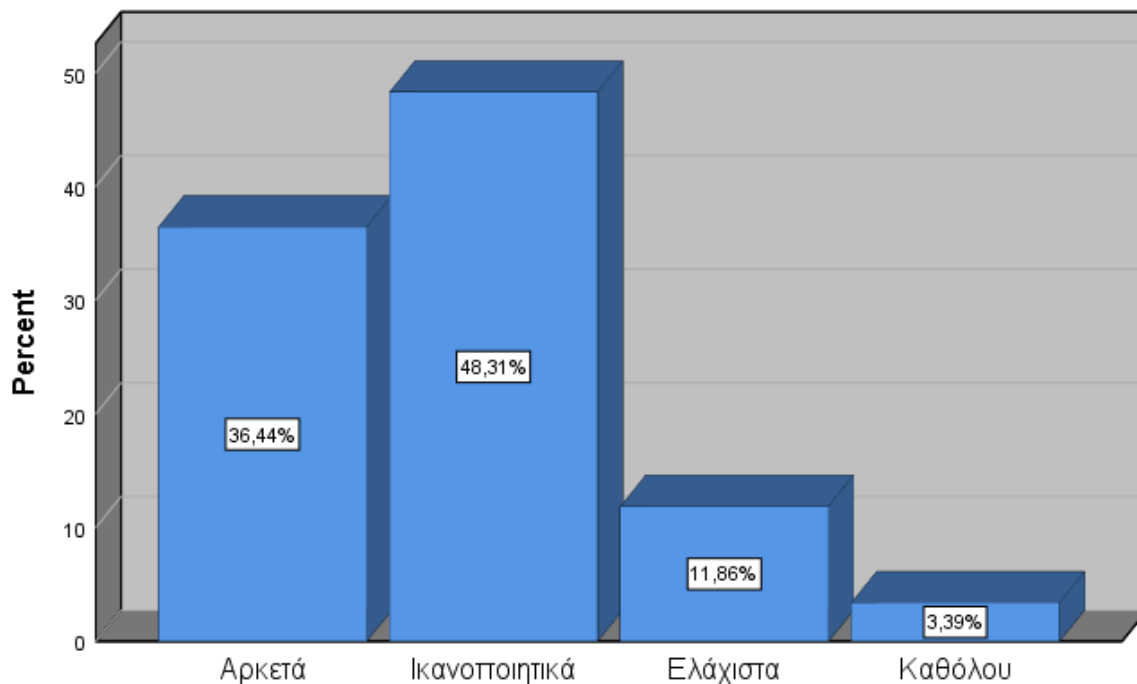
Ποια ουσιαστικά προσόντα επιθυμείτε να διαθέτει ο εκπαιδευτής, που θα βοηθήσουν περισσότερο στη συνεργασία σας

Στον Πίνακα 21 και Γράφημα 21, παρατίθεται η επιρροή που έχει η λεκτική και μη λεκτική συμπεριφορά του εκπαιδευτή στην σχέση του με τον εκπαιδευόμενο. Το 48.3% των ερωτηθέντων θεωρούν ότι η λεκτική και μη λεκτική συμπεριφορά του εκπαιδευτή επηρεάζει ικανοποιητικά την μεταξύ τους σχέση, ενώ το 36.4% θεωρεί ότι η επιρροή είναι αρκετά σημαντική. Ακόμα, το 11.9% του δείγματος πιστεύει ότι η επιρροή από την συμπεριφορά του εκπαιδευτικού στην μεταξύ τους σχέση είναι ελάχιστη, ενώ μόλις το 3.4% θεωρεί ότι δεν υπάρχει καμία επιρροή.

Πίνακας 21: Ο εκπαιδευτής σας, μέσω της λεκτικής έκφρασης και της μη λεκτικής συμπεριφοράς, σε πιο βαθμό επηρεάζει τη σχέση σας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αρκετά	43	36,4	36,4
	Ικανοποιητικά	57	48,3	84,7
	Ελάχιστα	14	11,9	96,6
	Καθόλου	4	3,4	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 21: Ο εκπαιδευτής σας, μέσω της λεκτικής έκφρασης και της μη λεκτικής συμπεριφοράς, σε πιο βαθμό επηρεάζει τη σχέση σας

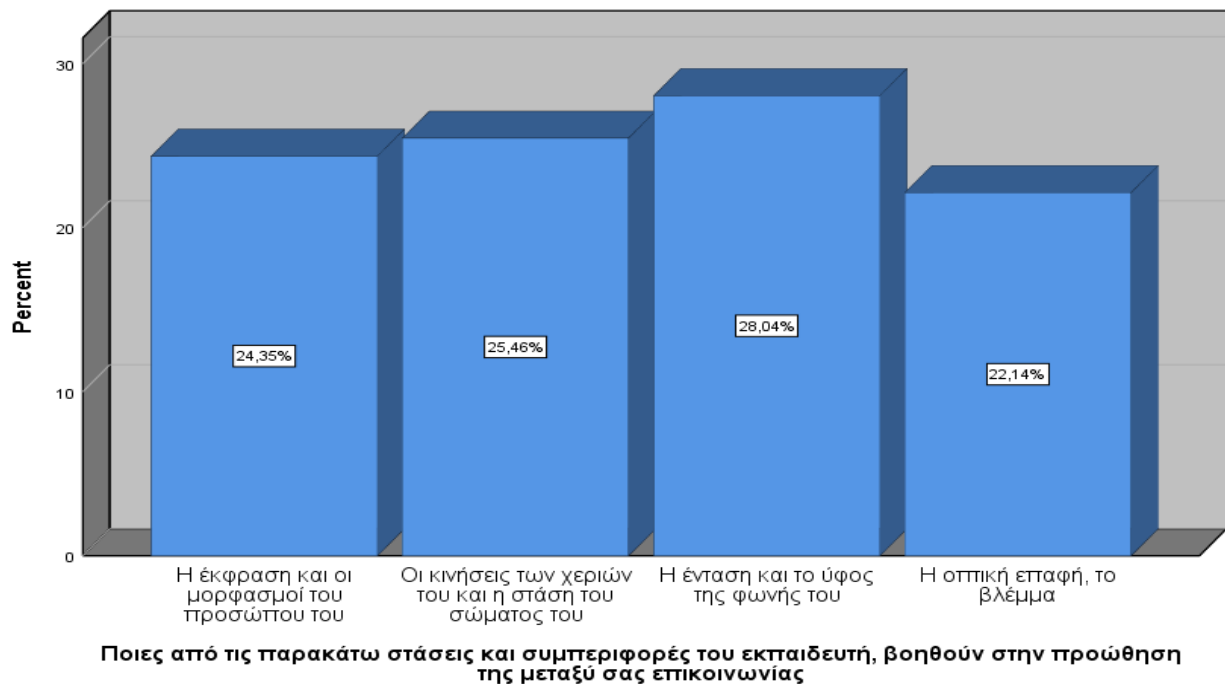
Ο εκπαιδευτής σας, μέσω της λεκτικής έκφρασης και της μη λεκτικής συμπεριφοράς, σε πιο βαθμό επηρεάζει τη σχέση σας

Παρακάτω, στον Πίνακα 22 και Γράφημα 22, παρουσιάζονται οι στάσεις και οι συμπεριφορές του εκπαιδευτικού που μπορούν να βοηθήσουν στην επικοινωνία μεταξύ εκπαιδευόμενου – εκπαιδευτικού. Η ένταση και το ύφος της φωνής καταλαμβάνουν το 28% των συνολικών απαντήσεων, ενώ οι κινήσεις των χεριών και η στάση του σώματος του εκπαιδευτικού καταλαμβάνουν το 25.5%. Ακόμα, η έκφραση και οι μορφασμοί του προσώπου, καθώς και η οπτική επαφή και το βλέμμα καλύπτουν αντιστοίχως το 24.4% και 22.1% των συνολικών απαντήσεων.

Πίνακας 22: Ποιες από τις παρακάτω στάσεις και συμπεριφορές του εκπαιδευτή, βοηθούν στην προώθηση της μεταξύ σας επικοινωνίας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Η έκφραση και οι μορφασμοί του προσώπου του	66	24,4	24,4
	Οι κινήσεις των χεριών του και η στάση του σώματος του	69	25,5	49,8
	Η ένταση και το ύφος της φωνής του	76	28,0	77,9
	Η οπτική επαφή, το βλέμμα	60	22,1	100,0

Γράφημα 22: Ποιες από τις παρακάτω στάσεις και συμπεριφορές του εκπαιδευτή, βοηθούν στην προώθηση της μεταξύ σας επικοινωνίας

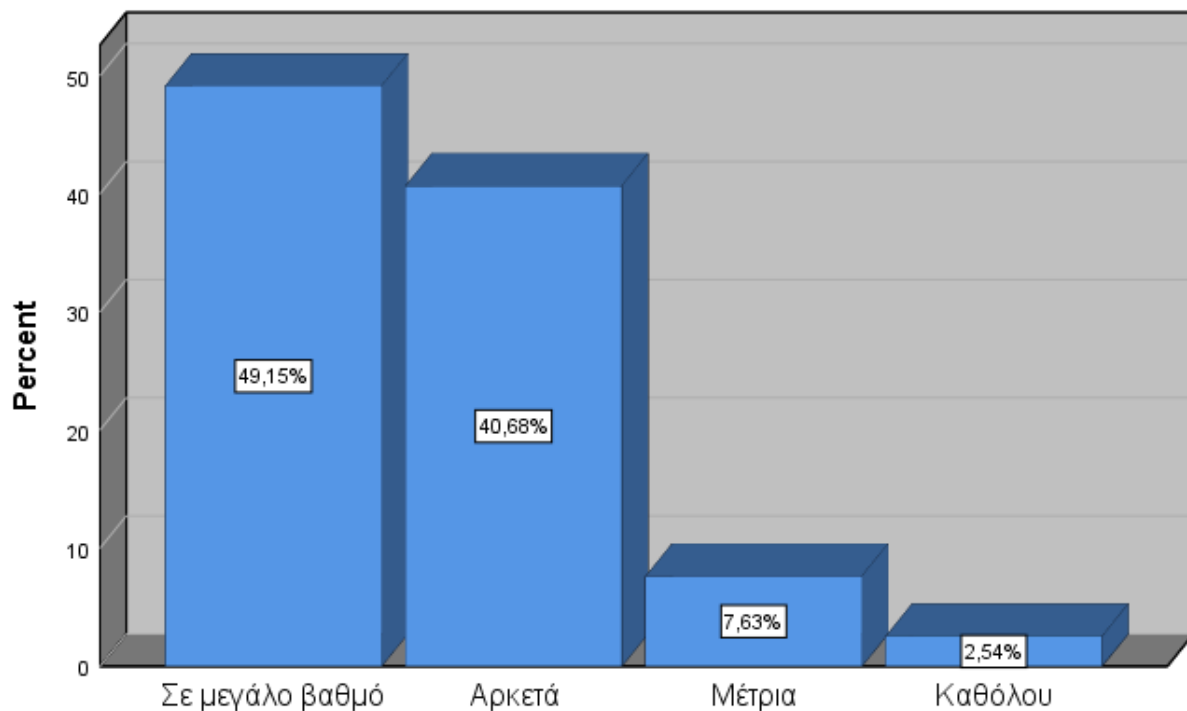

Στον Πίνακα 23 και Γράφημα 23, παρατίθεται το κατά πόσο η χρήση ενεργητικών τεχνικών από τους εκπαιδευτές ενισχύει την ενεργό συμμετοχή των εκπαιδευόμενων. Το 49.2% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η χρήση ενεργητικών τεχνικών ενισχύουν σε μεγάλο βαθμό την ενεργό συμμετοχή τους και το 40.7% πιστεύει ότι την ενισχύει αρκετά. Επιπλέον, το 7.6% του δείγματός πιστεύει ότι οι ενεργητικές τεχνικές ενισχύουν μέτρια την ενεργό συμμετοχή τους, ενώ μόλις το 2.5% δεν πιστεύει ότι οι τεχνικές αυτές βοηθούν.

Πίνακας 23: Η χρήση ενεργητικών τεχνικών από τη μεριά των εκπαιδευτών, όπως ομάδες εργασία, σε τι βαθμό ενισχύουν την ενεργή συμμετοχή σας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Σε μεγάλο βαθμό	58	49,2	49,2
	Αρκετά	48	40,7	89,8
	Μέτρια	9	7,6	97,5
	Καθόλου	3	2,5	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 23: Η χρήση ενεργητικών τεχνικών από τη μεριά των εκπαιδευτών, όπως ομάδες εργασίας, σε τι βαθμό ενισχύουν την ενεργή συμμετοχή σας

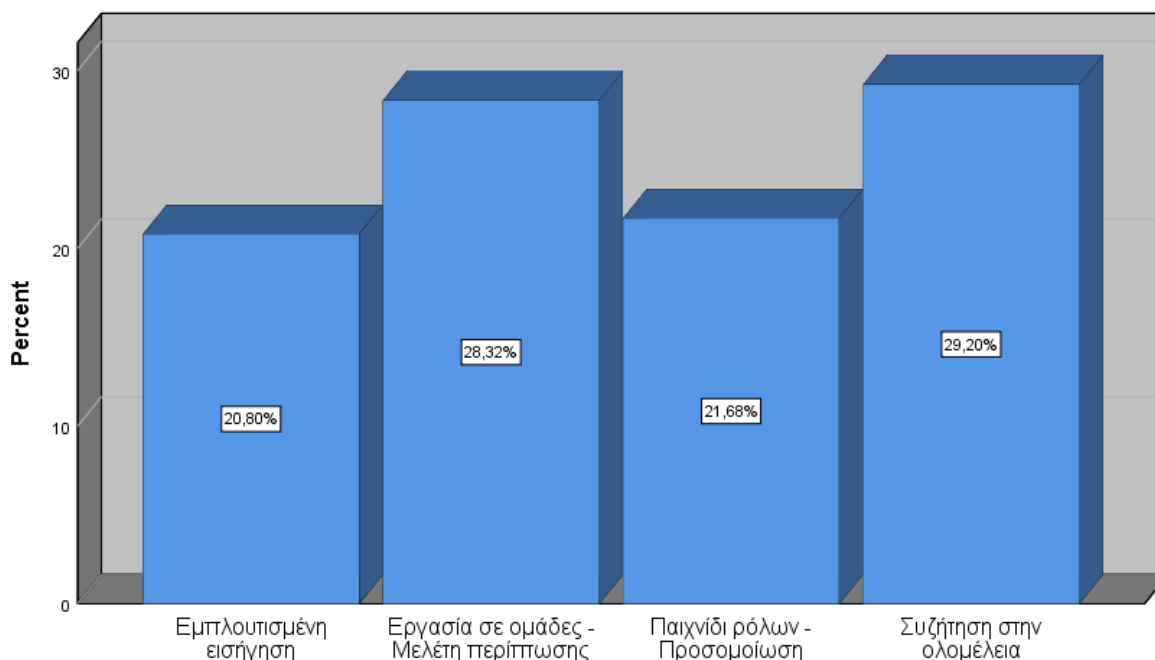
Η χρήση ενεργητικών τεχνικών από τη μεριά των εκπαιδευτών, όπως ομάδες εργασία, σε τι βαθμό ενισχύουν την ενεργή συμμετοχή σας

Στον Πίνακα 24 και Γράφημα 24, παρουσιάζονται οι εκπαιδευτικές τεχνικές που μπορούν να βοηθήσουν στην ενεργοποίηση και την συμμετοχή των εκπαιδευόμενων. Η συζήτηση στην ολομέλεια και η εργασία σε ομάδες καταλαμβάνουν το 29.2% και 28.3% αντιστοίχως, του συνόλου των απαντήσεων. Ακόμα, το παιχνίδι ρόλων και η προσομοίωση καταλαμβάνουν το 21.7% των απαντήσεων, ενώ το υπόλοιπο 20.8% ανήκει στην εμπλουτισμένη εισήγηση.

Πίνακας 24: Ποιες από τις παρακάτω εκπαιδευτικές τεχνικές βοηθούν στην ενεργοποίηση και τη συμμετοχή σας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Εμπλουτισμένη εισήγηση	47	20,8	20,8
	Εργασία σε ομάδες - Μελέτη περίπτωσης	64	28,3	49,1
	Παιχνίδια ρόλων - Προσομοίωση	49	21,7	70,8
	Συζήτηση στην ολομέλεια	66	29,2	100,0

Γράφημα 24: Ποιες από τις παρακάτω εκπαιδευτικές τεχνικές βοηθούν στην ενεργοποίηση και τη συμμετοχή σας

Ποιες από τις παρακάτω εκπαιδευτικές τεχνικές βοηθούν στην ενεργοποίηση και τη συμμετοχή σας

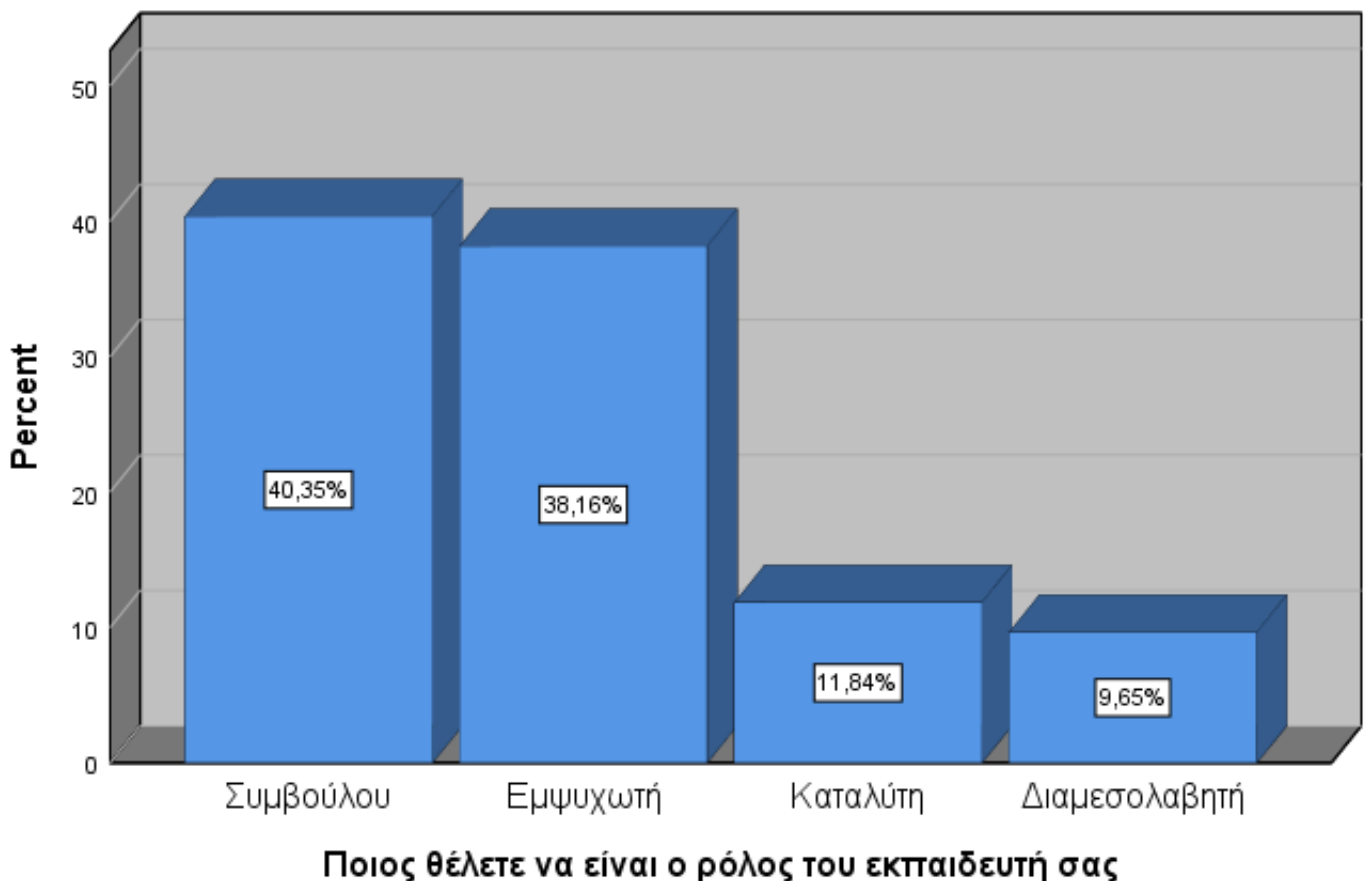

Στον παρακάτω Πίνακα 25 και Γράφημα 25, παρατίθεται ο ρόλος που επιθυμούν οι ερωτηθέντες να έχει ο εκπαιδευτικός τους. Ο συμβουλευτικός και ο εμπυχωτικός ρόλος καταλαμβάνουν αντιστοίχως το 40.4% και 38.2% των απαντήσεων, ενώ ο ρόλος του καταλύτη καλύπτει το 11.8% του συνόλου των απαντήσεων. Ακόμα, ο ρόλος του διαμεσολαβητή καταλαμβάνει μόλις το 9.6%.

Πίνακας 25: Ποιος θέλετε να είναι ο ρόλος του εκπαιδευτή σας

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συμβούλου	92	40,4	40,4
	Εμπυχωτή	87	38,2	78,5
	Καταλύτη	27	11,8	90,4
	Διαμεσολαβητή	22	9,6	100,0

Γράφημα 25: Ποιος θέλετε να είναι ο ρόλος του εκπαιδευτή σας

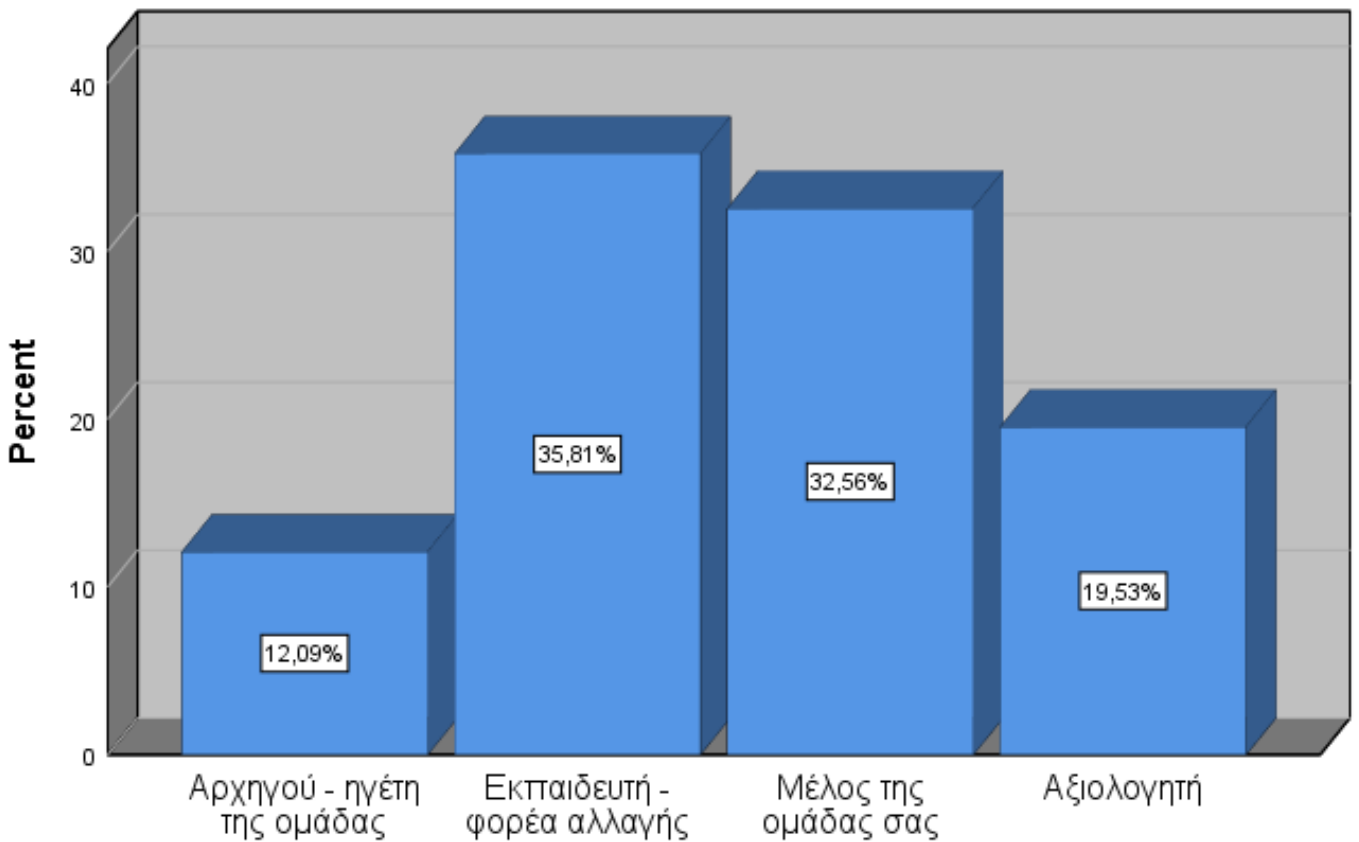

Στον Πίνακα 26 και Γράφημα 26, παρατίθεται ο ρόλος που επιθυμούν οι εκπαιδευόμενοι να έχει ο εκπαιδευτικός στην μαθησιακή ομάδα. Ο ρόλος του εκπαιδευτή – φορέα αλλαγής καταλαμβάνει το 35.8% των απαντήσεων, ενώ ο ρόλος του μέλους της ομάδας καλύπτει το 32.6%. Παράλληλα, ο ρόλος του αξιολογητή και του αρχηγού – ηγέτη της ομάδας αποτελούν το 19.5% και 12.1% των απαντήσεων, αντιστοίχως.

Πίνακας 26: Στη μαθησιακή ομάδα ο εκπαιδευτής σας θέλετε να έχει ρόλο

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αρχηγού - ηγέτη της ομάδας	26	12,1	12,1
	Εκπαιδευτή - φορέα αλλαγής	77	35,8	47,9
	Μέλος της ομάδας σας	70	32,6	80,5
	Αξιολογητή	42	19,5	100,0

Γράφημα 26: Στη μαθησιακή ομάδα ο εκπαιδευτής σας θέλετε να έχει ρόλο

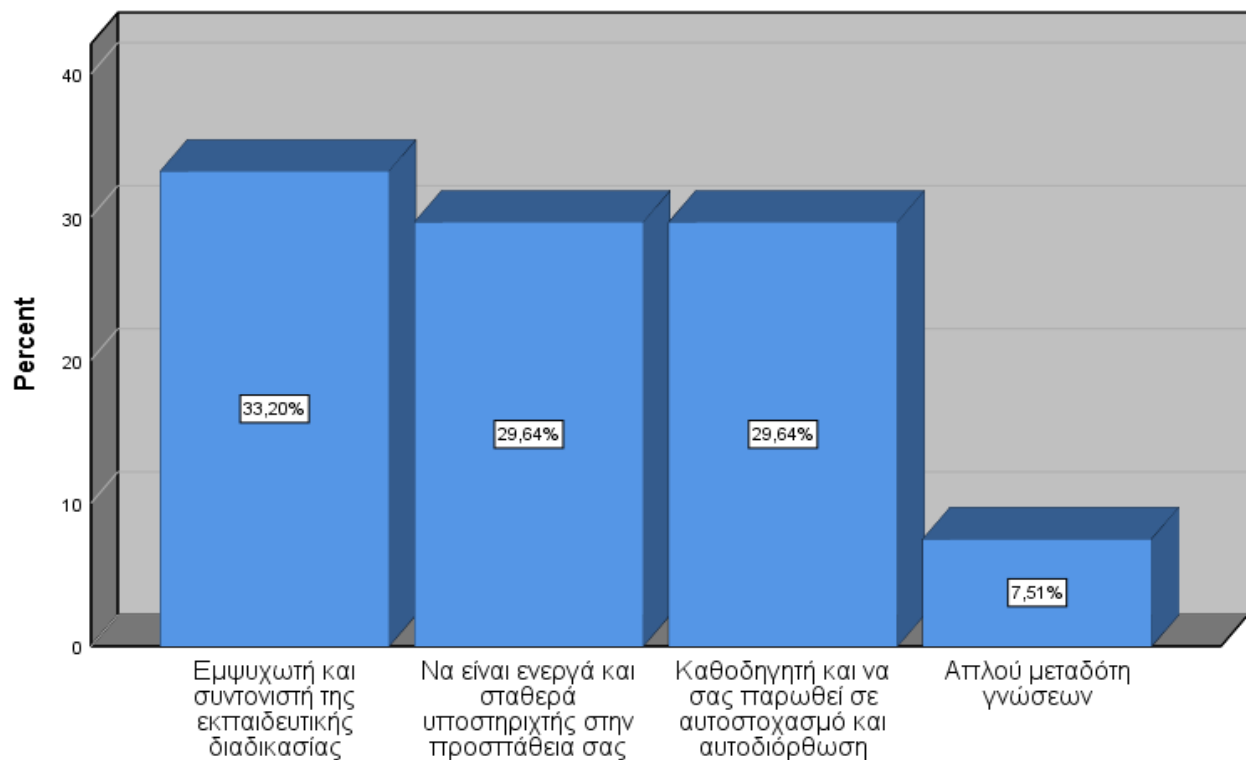
Στη μαθησιακή ομάδα ο εκπαιδευτής σας θέλετε να έχει ρόλο

Στον Πίνακα 27 και Γράφημα 27, παρατίθεται ο ρόλος που επιθυμούν οι ερωτηθέντες να έχει ο εκπαιδευτικός κατά της εκπαιδευτική διαδικασία. Ο ρόλος του εμπυχωτή και συντονιστή της εκπαιδευτικής διαδικασίας καταλαμβάνει το 33.2% των απαντήσεων, ενώ ο ρόλος του ενεργά και σταθερά υποστηρικτή στην προσπάθεια των εκπαιδευόμενων, όπως και του καθοδηγητή καλύπτει το καθένα από 29.6% των απαντήσεων. Ακόμα, το 7.5% αναφέρεται στον ρόλο του απλού μεταδότη γνώσεων.

Πίνακας 27: Στην εκπαιδευτική διαδικασία ο εκπαιδευτής θέλετε να έχει ρόλο

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Εμπυχωτή και συντονιστή της εκπαιδευτικής διαδικασίας	84	33,2	33,2
	Να είναι ενεργά και σταθερά υποστηρικτής στην προσπάθεια σας	75	29,6	62,8
	Καθοδηγητή και να σας παρωθεί σε αυτοστοχασμό και αυτοδιόρθωση	75	29,6	92,5
	Απλού μεταδότη γνώσεων	19	7,5	100,0

Γράφημα 27: Στην εκπαιδευτική διαδικασία ο εκπαιδευτής θέλετε να έχει ρόλο

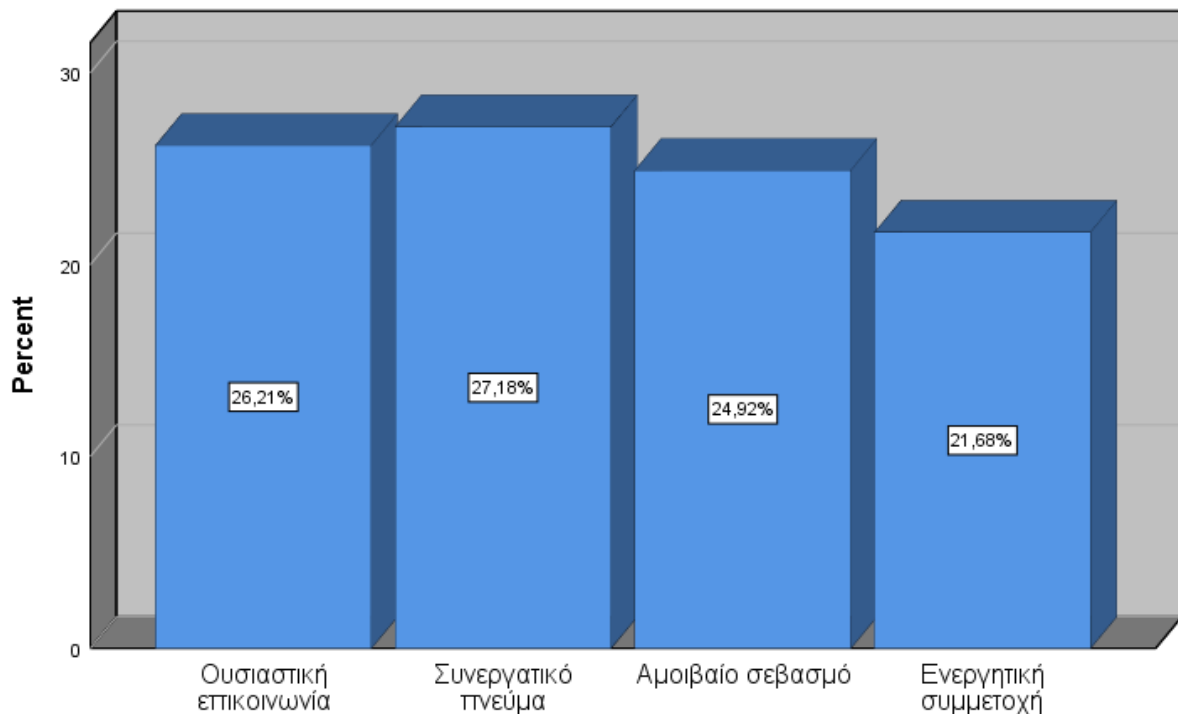
Στην εκπαιδευτική διαδικασία ο εκπαιδευτής θέλετε να έχει ρόλο

Στον Πίνακα 28 και Γράφημα 28, παρουσιάζεται ο χαρακτηρισμός του περιβάλλοντος μάθησης που δημιουργείται μέσω των προαναφερόμενων μεθοδολογιών εκπαιδευτικής προσέγγισης. Ο χαρακτηρισμός του συνεργατικού πνεύματος καλύπτει το 27.2% των απαντήσεων, ενώ η ουσιαστική επικοινωνία καταλαμβάνει το 26.2%. Ακόμα, οι χαρακτηρισμοί του αμοιβαίου σεβασμού και της ενεργητικής συμμετοχής καταλαμβάνουν αντιστοίχως το 24.9% και 21.7% του συνόλου των απαντήσεων.

Πίνακας 28: Οι προαναφερόμενες μεθοδολογίες εκπαιδευτικής προσέγγισης συντελούν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος μάθησης που χαρακτηρίζεται από

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ουσιαστική επικοινωνία	81	26,2	26,2
	Συνεργατικό πνεύμα	84	27,2	53,4
	Αμοιβαίο σεβασμό	77	24,9	78,3
	Ενεργητική συμμετοχή	67	21,7	100,0

Γράφημα 28: Οι προαναφερόμενες μεθοδολογίες εκπαιδευτικής προσέγγισης συντελούν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος μάθησης που χαρακτηρίζεται από

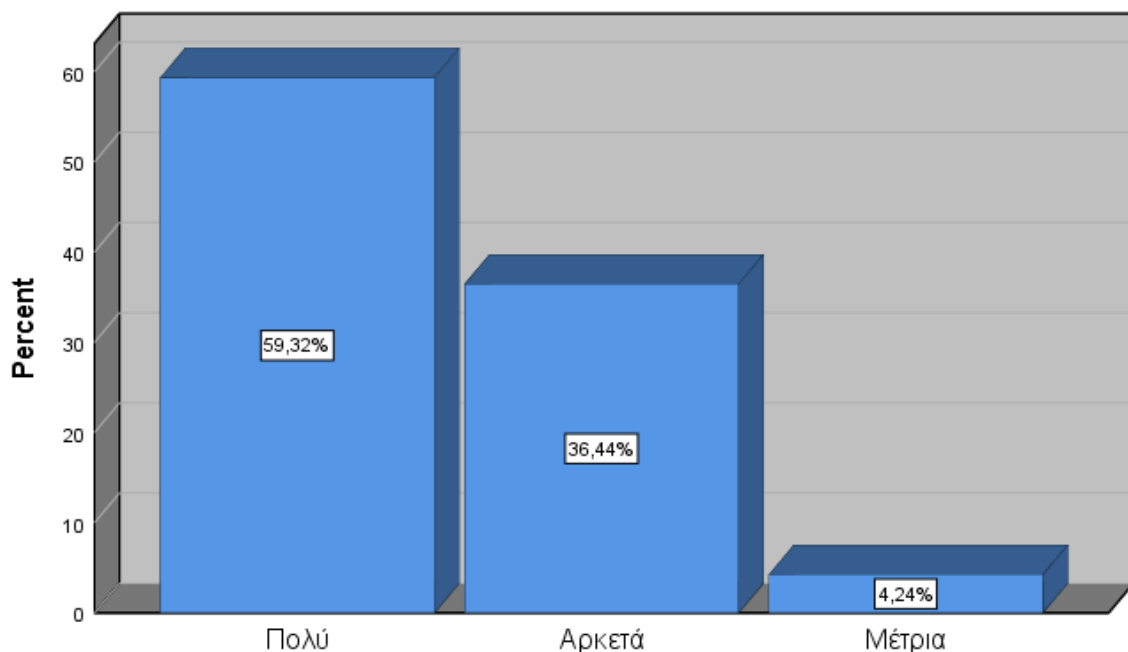
Οι προαναφερόμενες μεθοδολογίες εκπαιδευτικής προσέγγισης συντελούν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος μάθησης που χαρακτηρίζεται από

Στον παρακάτω Πίνακα 29 και το αντίστοιχο Γράφημα 29, παρατίθεται η ικανοποίηση των ερωτηθέντων αναφορικά με τους εκπαιδευτικούς τους, εάν διέθεταν τα χαρακτηριστικά που επιθυμούν. Το 59.3% των ερωτηθέντων θεωρούν ότι θα ήταν πολύ ικανοποιημένοι εάν οι εκπαιδευτικοί τους είχαν τα χαρακτηριστικά που επιθυμούν και το 36.4% θα ένιωθε αρκετή ικανοποίηση. Επίσης, μόλις το 4.2% του δείγματος θα ένιωθε μέτρια ικανοποίηση στην περίπτωση που οι εκπαιδευτές τους είχαν τα χαρακτηριστικά που επιθυμούν.

Πίνακας 29: Πόσο ικανοποιημένος/η θα είστε από τους εκπαιδευτές σας, αν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας έχουν τα χαρακτηριστικά που έχετε επιλέξει

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	70	59,3	59,3
	Αρκετά	43	36,4	95,8
	Μέτρια	5	4,2	100,0
	Total	118	100,0	

Γράφημα 29: Πόσο ικανοποιημένος/η θα είστε από τους εκπαιδευτές σας, αν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας έχουν τα χαρακτηριστικά που έχετε επιλέξει

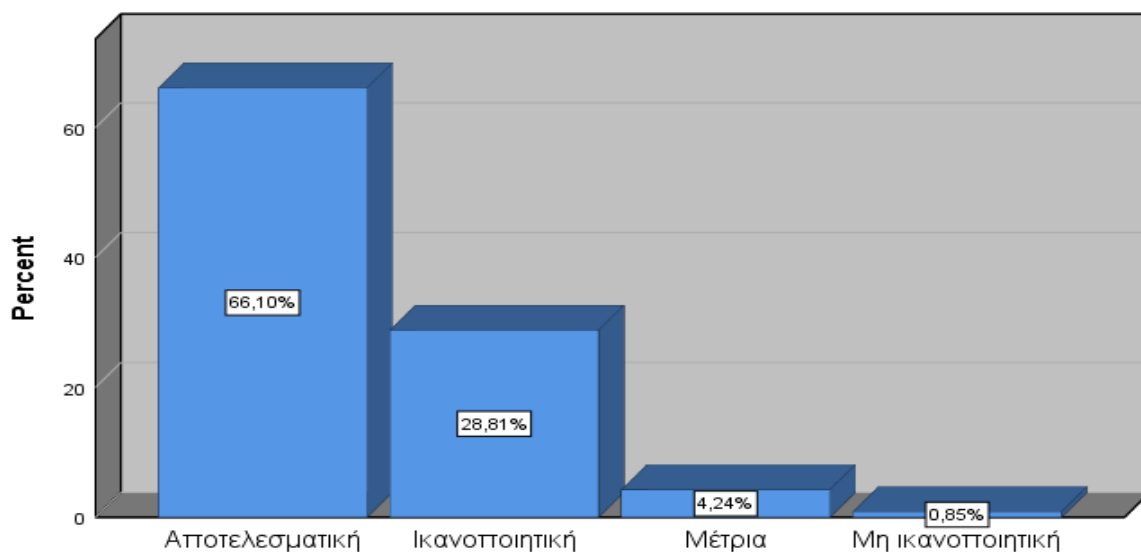
Πόσο ικανοποιημένος/η θα είστε από τους εκπαιδευτές σας, αν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας έχουν τα χαρακτηριστικά που έχετε επιλέξει

Στον Πίνακα 30 και Γράφημα 30, παρατίθεται η επικοινωνία που θα υπήρχε με τον εκπαιδευτή των ερωτηθέντων αν κατά την διάρκεια της εκπαιδευτικής διδασκαλίας επικρατούσε ένα κλίμα συνεργασίας και αμοιβαίου σεβασμού. Το 66.1% των ερωτηθέντων θεωρούν ότι στις προαναφερόμενες συνθήκες η επικοινωνία τους με τους εκπαιδευτικούς θα ήταν αποτελεσματική και το 28.8% πιστεύει πως θα ήταν ικανοποιητική. Επίσης, το 4.2% του δείγματος πιστεύει ότι η επικοινωνία θα ήταν μέτρια, ενώ μόλις το 0.8% θεωρεί ότι θα είχε μη ικανοποιητική επικοινωνία.

Πίνακας 30: Αν στην διάρκεια της διδασκαλίας επικρατεί ένα κλίμα συνεργασίας και αμοιβαίου σεβασμού, η επικοινωνία με τον εκπαιδευτικό θα είναι

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αποτελεσματική	78	66,1	66,1
	Ικανοποιητική	34	28,8	94,9
	Μέτρια	5	4,2	99,2
	Μη ικανοποιητική	1	,8	100,0
Total		118	100,0	

Γράφημα 30: Αν στην διάρκεια της διδασκαλίας επικρατεί ένα κλίμα συνεργασίας και αμοιβαίου σεβασμού, η επικοινωνία με τον εκπαιδευτικό θα είναι

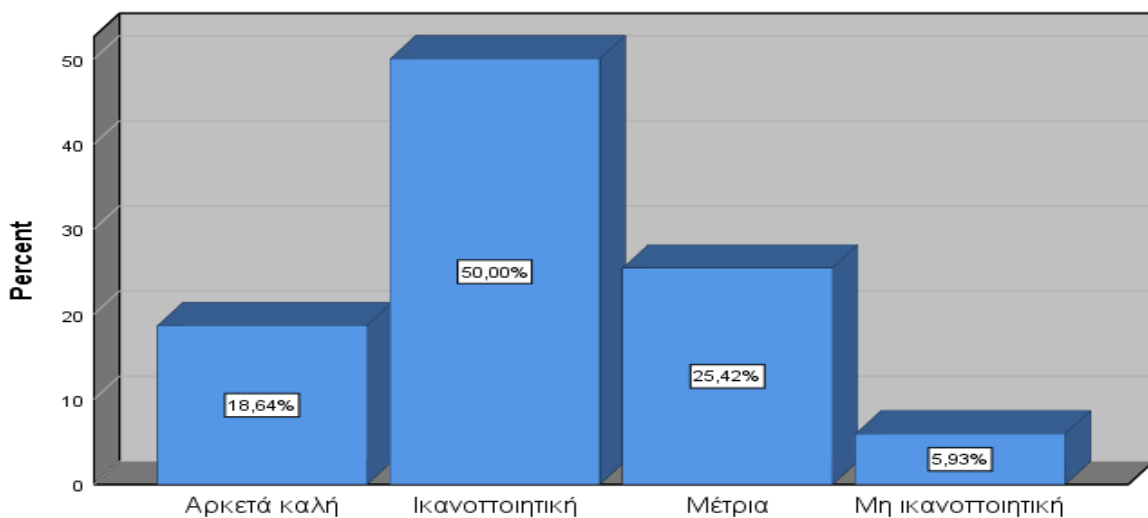
Αν στην διάρκεια της διδασκαλίας επικρατεί ένα κλίμα συνεργασίας και αμοιβαίου σεβασμού, η επικοινωνία με τον εκπαιδευτικό θα είναι

Στον Πίνακα 31 και Γράφημα 31, παρουσιάζεται η επικοινωνία που θα υπήρχε με τον εκπαιδευτή των ερωτηθέντων αν κατά την διάρκεια της εκπαιδευτικής διδασκαλίας εφαρμόζονταν οι παραδοσιακές μορφές διδασκαλίας. Το 50% των εκπαιδευόμενων πιστεύει ότι κάτω από αυτές τις συνθήκες η επικοινωνία τους με τους εκπαιδευτικούς θα ήταν ικανοποιητική, ενώ το 25.4% θεωρεί ότι θα ήταν μια μέτριου επιπέδου επικοινωνία. Επίσης, το 18.6% του δείγματος πιστεύει ότι με την εφαρμογή των παραδοσιακών μορφών διδασκαλίας η επικοινωνία τους με τους εκπαιδευτικούς θα ήταν αρκετά καλή και το υπόλοιπο 5.9% θεωρεί ότι θα είχε μια μη ικανοποιητική επικοινωνία.

Πίνακας 31: Αν στην διάρκεια της διδασκαλίας εφαρμόζονται οι παραδοσιακές μορφές διδασκαλίας, η επικοινωνία με τους εκπαιδευτές θα είναι

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αρκετά καλή	22	18,6	18,6
	Ικανοποιητική	59	50,0	68,6
	Μέτρια	30	25,4	94,1
	Μη ικανοποιητική	7	5,9	100,0
Total		118	100,0	

Γράφημα 31: Αν στην διάρκεια της διδασκαλίας εφαρμόζονται οι παραδοσιακές μορφές διδασκαλίας, η επικοινωνία με τους εκπαιδευτές θα είναι

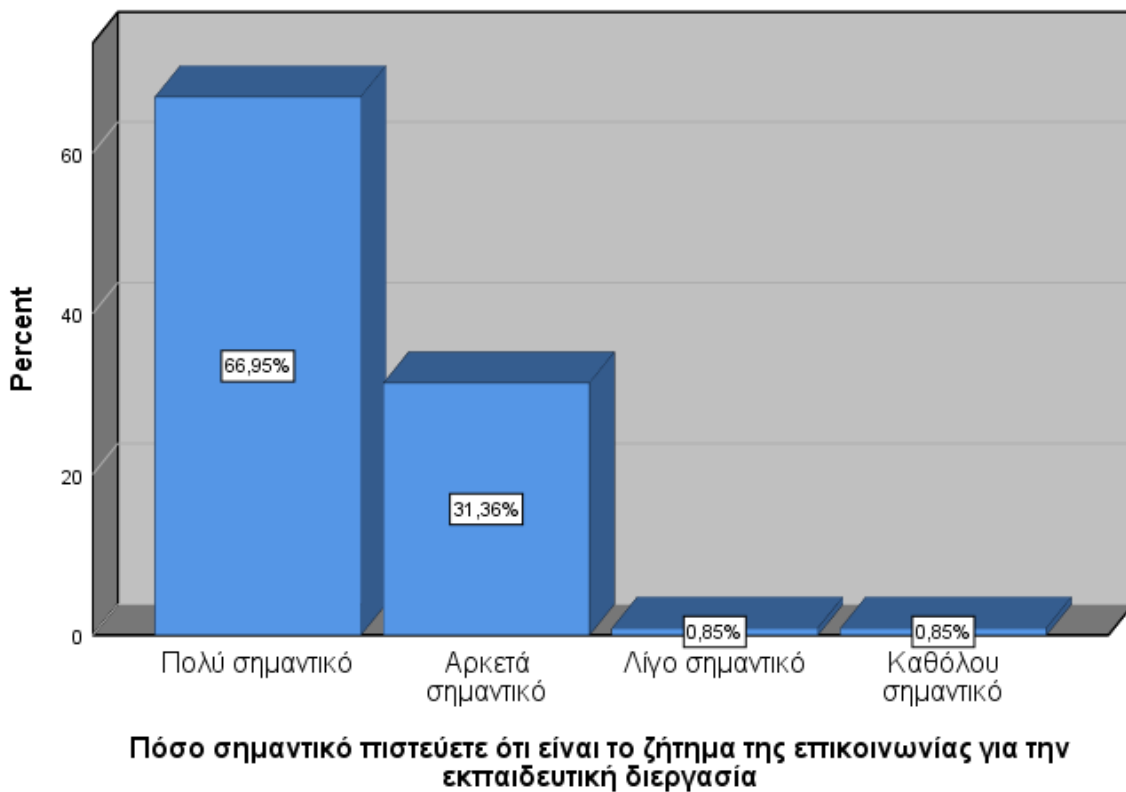
Αν στην διάρκεια της διδασκαλίας εφαρμόζονται οι παραδοσιακές μορφές διδασκαλίας, η επικοινωνία με τους εκπαιδευτές θα είναι

Ολοκληρώνοντας, στον Πίνακα 32 και Γράφημα 32, παρατίθεται η σημαντικότητα της επικοινωνίας στην εκπαιδευτική διεργασία, σύμφωνα με την άποψη των ερωτηθέντων. Όπως φαίνεται, το 66.9% αυτών θεωρεί ότι η επικοινωνία είναι πολύ σημαντικό ζήτημα στην εκπαιδευτική διεργασία και το 31.4% πιστεύει ότι είναι αρκετά σημαντική. Παράλληλα, οι ερωτηθέντες που θεωρούν την επικοινωνία λίγο και καθόλου σημαντική καταλαμβάνουν μόλις από 0.8% έκαστος.

Πίνακας 32: Πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι το ζήτημα της επικοινωνίας για την εκπαιδευτική διεργασία

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ σημαντικό	79	66,9	66,9
	Αρκετά σημαντικό	37	31,4	98,3
	Λίγο σημαντικό	1	,8	99,2
	Καθόλου σημαντικό	1	,8	100,0
Total		118	100,0	

Γράφημα 32: Πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι το ζήτημα της επικοινωνίας για την εκπαιδευτική διεργασία

4.4. Επαγωγική στατιστική

Στην παρούσα ενότητα έγινε μια προσπάθεια ώστε να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία είναι τα εξής:

- Η ικανοποίηση των ερωτηθέντων από την εκπαίδευση τους επηρεάζει τις απόψεις τους ως προς τη χρήση διαλογικών πρακτικών και την υποκίνηση του διαλόγου από τον εκπαιδευτή;
- Η ικανοποίηση των ερωτηθέντων από την εκπαίδευση τους επηρεάζει την ικανοποίησή τους από την προσωπική συνεργασία τους με τον εκπαιδευτή και τη σημαντικότητα που προσδίδουν στην επικοινωνία;
- Η ικανοποίηση των ερωτηθέντων από την εκπαίδευση τους επηρεάζει τις απόψεις τους αναφορικά με τη χρήση ενεργητικών τεχνικών, την λεκτική ή μη λεκτική έκφραση και τη χρήση παραδοσιακών μορφών διδασκαλίας;

Για την απάντηση όλων των παραπάνω, χρησιμοποιήθηκε ο γραμμικός συντελεστής συσχέτισης Pearson. Το συγκεκριμένο μαθηματικό εργαλείο, δέχεται τιμές από το -1 έως το 1, ενώ όσο πλησιάζει κατ' απόλυτη τιμή τη μονάδα τόσο πιο ισχυρή θεωρείται η συσχέτιση μεταξύ των δύο υπό μελέτη μεταβλητών.

1^ο ερευνητικό ερώτημα

Στον Πίνακα 33, παρουσιάζονται οι τιμές των συντελεστών συσχέτισης, από τις οποίες αναδείχθηκαν 8 στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις. Αναλυτικότερα, όσο περισσότερο οι ερωτηθέντες συμφωνούν πως η χρήση διαλογικών πρακτικών ενισχύει τη συμμετοχή τους στις διαλέξεις και όσο πιο θετικοί είναι ως προς το ότι η υποκίνηση διαλόγου από τον εκπαιδευτή συμβάλλει στον κριτικό αναστοχασμό τους, τόσο πιο ικανοποιημένοι είναι από το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτικών, το υλικό διδασκαλίας, τα εποπτικά μέσα και τις προσδοκίες και τη συμμετοχή τους. Οι παραπάνω συσχετίσεις δέχονται τιμές από το 0.196 έως το 0.481, επομένως είναι μικρής έως μέτριας έντασης, και είναι στατιστικά σημαντικές σε 95% ή 99% επίπεδο εμπιστοσύνης.

Πίνακας 33: Συσχετίσεις ως προς τη χρήση διαλογικών πρακτικών και την υποκίνηση διαλόγου

	Η χρήση διαλογικών πρακτικών κατά πόσο ενισχύουν τη συμμετοχή σας στη διάρκεια των διαλέξεων	Η υποκίνηση του διαλόγου από τον εκπαιδευτή σας, σας βοηθά ώστε να αναστοχαστείτε κριτικά
Το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτικών σας είναι	.281**	.481**
Το υλικό που σας δίνουν οι εκπαιδευτές στο πλαίσιο του κάθε μαθήματος είναι κατά τη γνώμη σας	.219*	.445**
Τα διατιθέμενα εποπτικά μέσα διδασκαλίας είναι	.249**	.196*
Οι διατιθέμενοι χώροι διδασκαλίας είναι	0.052	0.177
Στο τέλος κάθε μαθήματος είστε ικανοποιημένος/η από τις προσδοκίες σας και τη συμμετοχή σας	.351**	.419**
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).		
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).		

2^ο ερευνητικό ερώτημα

Για την απάντηση του δεύτερου ερευνητικού ερωτήματος, χρησιμοποιήθηκε για άλλη μια φορά ο συντελεστής συσχέτισης Pearson. Στον Πίνακα 34, παρατίθενται οι τιμές των συντελεστών συσχέτισης, οι οποίες ανέδειξαν 7 στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις. Πιο συγκεκριμένα, όσο περισσότερο ικανοποιημένοι είναι οι εκπαιδευόμενοι από την προσωπική τους συνεργασία με τον εκπαιδευτή, τόσο υψηλότερο είναι το επίπεδο ικανοποίησης τους από όλους τους τομείς της

εκπαίδευσής τους. Ταυτόχρονα, η αύξηση της σημαντικότητας της επικοινωνίας για την εκπαιδευτική διεργασία, ταυτίζεται με την αύξηση της ικανοποίησης των ερωτηθέντων από το διατεθειμένο υλικό και τις προσδοκίες και τη συμμετοχή τους. Οι συσχετίσεις αυτές κυμαίνονται από 0.206 έως 0.523, άρα είναι μικρής έως μέτριας έντασης. Επιπλέον, είναι στατιστικά σημαντικές είτε σε 95% είτε σε 99% επίπεδο εμπιστοσύνης.

Πίνακας 34: Συσχετίσεις ως προς την ικανοποίηση από τη συνεργασία με τον εκπαιδευτή και τη σημαντικότητα της επικοινωνίας για την εκπαιδευτική διεργασία

	Σε ποιο βαθμό είστε ικανοποιημένος/η από την προσωπική σας συνεργασία με τον εκπαιδευτή	Πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι το ζήτημα της επικοινωνίας για την εκπαιδευτική διεργασία
Το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτικών σας είναι	.434**	0.120
Το υλικό που σας δίνουν οι εκπαιδευτές στο πλαίσιο του κάθε μαθήματος είναι κατά τη γνώμη σας	.454**	.206*
Τα διατιθέμενα εποπτικά μέσα διδασκαλίας είναι	.335**	0.049
Οι διατιθέμενοι χώροι διδασκαλίας είναι	.254**	0.122
Στο τέλος κάθε μαθήματος είστε ικανοποιημένος/η από τις προσδοκίες σας και τη συμμετοχή σας	.523**	.218*
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).		
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).		

3^ο ερευνητικό ερώτημα

Ολοκληρώνοντας, στον Πίνακα 35, παρατίθενται οι τιμές των συντελεστών συσχέτισης, από τις οποίες αναδείχθηκαν 8 στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις. Όπως φαίνεται, όσο περισσότερο οι ερωτηθέντες συμφωνούν πως η χρήση ενεργητικών τεχνικών από τη μεριά των εκπαιδευτικών ενισχύουν την ενεργή συμμετοχή, τόσο πιο ικανοποιημένοι είναι από τις προσδοκίες και τη συμμετοχή τους σε κάθε μάθημα. Επιπλέον, όσο περισσότερο οι εκπαιδευόμενοι συμφωνούν πως ο εκπαιδευτής μέσω της λεκτικής και μη λεκτικής έκφρασης επηρεάζει τη σχέση τους, τόσο πιο ικανοποιημένοι είναι από το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτικών και τις προσδοκίες και τη συμμετοχή τους στο μάθημα. Ακόμη, η αύξηση της συμφωνίας των ερωτηθέντων ως προς την αποτελεσματική επικοινωνία με τους εκπαιδευτικούς σε περίπτωση χρήσης παραδοσιακών μορφών διδασκαλίας,

ταυτίζεται με αύξηση της ικανοποίησης τους από όλους τους τομείς της εκπαίδευσής τους. Οι παραπάνω συσχετίσεις δέχονται τιμές από το 0.228 έως το 0.343, επομένως είναι μικρής έντασης. Επιπλέον, είναι στατιστικά σημαντικές σε 95% ή 99% επίπεδο εμπιστοσύνης.

Πίνακας 35: Συσχετίσεις ως προς τη χρήση ενεργητικών τεχνικών, την λεκτική και μη λεκτική έκφραση και τη χρήση παραδοσιακών μορφών διδασκαλίας

	Η χρήση ενεργητικών τεχνικών από τη μεριά των εκπαιδευτών, όπως ομάδες εργασίας, σε τι βαθμό ενισχύουν την ενεργή συμμετοχή σας	Ο εκπαιδευτής σας, μέσω της λεκτικής έκφρασης και της μη λεκτικής συμπεριφοράς, σε πιο βαθμό επηρεάζει τη σχέση σας	Αν στην διάρκεια της διδασκαλίας εφαρμόζονται οι παραδοσιακές μορφές διδασκαλίας, η επικοινωνία με τους εκπαιδευτές θα είναι
Το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτικών σας είναι	0.146	.301**	.239**
Το υλικό που σας δίνουν οι εκπαιδευτές στο πλαίσιο του κάθε μαθήματος είναι κατά τη γνώμη σας	0.074	0.145	.303**
Τα διατιθέμενα εποπτικά μέσα διδασκαλίας είναι	0.005	0.046	.228*
Οι διατιθέμενοι χώροι διδασκαλίας είναι	-0.009	0.055	.343**
Στο τέλος κάθε μαθήματος είστε ικανοποιημένος/η από τις προσδοκίες σας και τη συμμετοχή σας	.246**	.278**	.242**
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).			
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).			

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Βασικό σκοπό της παρούσας μελέτης, αποτέλεσε η διερεύνηση της επικοινωνίας μεταξύ εκπαιδευτών και ενηλίκων εκπαιδευόμενων. Πιο συγκεκριμένα, στην μελέτη συμμετείχαν 118 εκπαιδευόμενοι, κυρίως γυναίκες ηλικίας από 18 έως 25 ετών με απολυτήριο Λυκείου.

Αναφορικά με την φοίτηση των ερωτηθέντων παρατηρήθηκε πως ο κύριος λόγος επιλογής της ειδικότητας που ακολουθούν οι εκπαιδευόμενοι αποτελεί η απόκτηση περισσότερων γνώσεων και οι στόχοι της εκπαίδευσης τους είναι κατά βάση επαγγελματικοί. Όμως, θεωρούν ότι ο φόβος της απογοήτευσης του εαυτού τους, όπως και ο φόβος της αποτυχίας μπορούν να τους εμποδίσουν στην εκπλήρωση της φοίτησης τους.

Συνεχίζοντας την ανάλυση των αποτελεσμάτων της μελέτης, διαπιστώθηκε πως οι ερωτηθέντες θεωρούν ότι οι εκπαιδευτές τους διαθέτουν υψηλό επίπεδο γνώσεων και τις απαραίτητες γνώσεις του αντικειμένου διδασκαλίας τους. Επίσης, φαίνεται ότι το υλικό που παρέχεται στους εκπαιδευόμενους στα πλαίσια του μαθήματος είναι αρκετά ικανοποιητικό. Ακόμα, οι ερωτηθέντες πιστεύουν πως η χρήση των εποπτικών μέσων διδασκαλίας συμβάλλει στην δημιουργία ενός ευχάριστου μαθησιακού κλίματος και τα διατιθέμενα εποπτικά μέσα διδασκαλίας είναι ικανοποιητικά. Όμως, για να είναι τα εποπτικά μέσα διδασκαλίας αποδοτικά θα πρέπει να υπηρετούν τους εκπαιδευτικούς στόχους και τις τεχνικές των εκπαιδευτών. Επιπλέον, παρατηρήθηκε πως οι διατιθέμενοι χώροι για διδασκαλία είναι ικανοποιητικοί, ενώ φαίνεται ότι η πλειοψηφία των εκπαιδευόμενων είναι αρκετά ικανοποιημένη σχετικά με τις προσδοκίες τους και την συμμετοχή τους στο μάθημα.

Ακόμα, όσον αφορά τις επικοινωνιακές δεξιότητες των εκπαιδευτών, φαίνεται ότι η χρήση διαλογικών πρακτικών από τους εκπαιδευτές βοηθούν αρκετά τους ερωτηθέντες να συμμετάσχουν κατά την διάρκεια των διαλέξεων, καθώς και να αναστοχαστούν κριτικά. Επίσης, οι εκπαιδευτές προσπαθούν να παρέχουν ικανοποιητική ενθάρρυνση και εμπύχωση στους εκπαιδευόμενους, ώστε η ομάδα να θεωρείται δυναμική, όμως ο εκπαιδευτής για να μπορεί να υποστηρίξει την ομάδα των εκπαιδευόμενων θα πρέπει να έχει μια ειλικρινή και αυθεντική συμπεριφορά. Επιπλέον, οι ερωτηθέντες φαίνεται να είναι πολύ ικανοποιημένοι με την προσωπική τους συνεργασία με τους εκπαιδευτές, όμως θεωρούν ότι μια ευγενική και φιλική συμπεριφορά θα μπορούσε να βοηθήσει περισσότερο την μεταξύ τους συνεργασία.

Επίσης, παρατηρείται πως η σχέση των εκπαιδευόμενων και των εκπαιδευτικών επηρεάζεται ικανοποιητικά μέσω της λεκτικής έκφρασης και μη λεκτικής συμπεριφοράς των εκπαιδευτικών, ενώ η επικοινωνία μεταξύ τους μπορεί να βοηθηθεί από την ένταση και το ύφος της φωνής του εκπαιδευτή.

Στη συνέχεια παρατηρήθηκε ότι οι ενεργητικές τεχνικές μπορούν να βοηθήσουν σε μεγάλο βαθμό την ενεργό συμμετοχή των εκπαιδευόμενων, όπως και η συζήτηση στην ολομέλεια. Αναφορικά με τον ρόλο που επιθυμούν οι εκπαιδευόμενοι να έχουν οι εκπαιδευτές, φαίνεται ότι προτιμούν γενικά τον συμβουλευτικό ρόλο. Πιο συγκεκριμένα, στην μαθησιακή τους ομάδα προτιμούν ο εκπαιδευτής να έχει ρόλο του φορέα της αλλαγής, ενώ στην εκπαιδευτική διαδικασία να έχει τον ρόλο του καθοδηγητή, να τους ωθεί σε αυτοστοχασμό και αυτοδιόρθωση, καθώς και να υποστηρίζει τις προσπάθειες των εκπαιδευόμενων ενεργά και σταθερά. Επίσης, η υλοποίηση των χαρακτηριστικών που επιθυμούν οι ερωτηθέντες να διαθέτουν οι εκπαιδευτές θα τους δημιουργούσε μια μεγάλη ικανοποίηση. Επομένως, όλες οι προαναφερόμενες μεθοδολογίες εκπαιδευτικής προσέγγισης συντελούν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος μάθησης που χαρακτηρίζεται από συνεργατικό πνεύμα και ουσιαστική επικοινωνία, με αποτέλεσμα να αναπτυχτεί μια αποτελεσματική επικοινωνία ανάμεσα στους εκπαιδευόμενους και τους εκπαιδευτές. Παράλληλα, όμως φαίνεται πως μια ικανοποιητική επικοινωνία μεταξύ εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων θα υπήρχε και κατά την διάρκεια εφαρμογής των παραδοσιακών μορφών διδασκαλίας. Ολοκληρώνοντας την μελέτη, διαμορφώθηκε έντονα η άποψη ότι η επικοινωνία αποτελεί πολύ σημαντικό ζήτημα για την εκπαιδευτική διεργασία.

- Μέσω του πρώτου ερευνητικού ερωτήματος αναδείχθηκε πως όσο πιο θετικοί είναι οι ερωτηθέντες ως προς το ότι τη χρήση διαλογικών πρακτικών ενισχύει τη συμμετοχή τους στις διαλέξεις και ως προς το ότι η υποκίνηση διαλόγου από τον εκπαιδευτή συμβάλλει στον κριτικό αναστοχασμό τους, τόσο υψηλότερη ικανοποίηση εμφανίζουν από το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτών, το υλικό διδασκαλίας, τα εποπτικά μέσα και τις προσδοκίες και τη συμμετοχή τους σε κάθε μάθημα.
- Στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα έγινε σαφές πως όσο υψηλότερη είναι η ικανοποίηση των εκπαιδευόμενων από την προσωπική τους συνεργασία με τον εκπαιδευτή, τόσο υψηλότερο είναι το επίπεδο ικανοποίησής τους από όλους τους τομείς της εκπαίδευσής τους. Ωστόσο, όσο πιο σημαντική θεωρούν την επικοινωνία για την εκπαιδευτική διεργασία, τόσο αυξάνεται η

ικανοποίηση τους από το διατεθειμένο υλικό και τις προσδοκίες και τη συμμετοχή τους.

- Στο τρίτο και τελευταίο ερευνητικό ερώτημα, παρατηρείται πως όσο περισσότερο οι ερωτηθέντες συμφωνούν πως η χρήση ενεργητικών τεχνικών από τη μεριά των εκπαιδευτών ενισχύουν την ενεργή συμμετοχή, τόσο πιο ικανοποιημένοι είναι από τις προσδοκίες και τη συμμετοχή τους σε κάθε μάθημα. Συνεχίζοντας, όσο υψηλότερη είναι η συμφωνία των εκπαιδευόμενων ως προς το ότι ο εκπαιδευτής μέσω της λεκτικής και μη λεκτικής έκφρασης επηρεάζει τη σχέση τους, τόσο υψηλότερη είναι η ικανοποίηση τους από το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτών και τις προσδοκίες και τη συμμετοχή τους στο μάθημα. Τέλος, η αύξηση της συμφωνίας των ερωτηθέντων ως προς την αποτελεσματική επικοινωνία με τους εκπαιδευτές σε περίπτωση χρήσης παραδοσιακών μορφών διδασκαλίας, ταυτίζεται με αύξηση της ικανοποίησης τους από όλους τους τομείς της εκπαίδευσής τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ελληνική

- Αναγνωστοπούλου, Μ. (2005). *Οι διαπροσωπικές σχέσεις εκπαιδευτικών και μαθητών στη σχολική τάξη*. Θεωρητική ανάλυση και εμπειρική προσέγγιση. Αθήνα: Αδελφών Κυριακίδη
- Αθανασίου Λ., (2000), *Αξιολόγηση της επίδοσης του μαθητή στο σχολείο και του διδακτικού έργου*, Ιωάννινα
- Βεργίδης, Δ. & Καραλής, Θ. (2004), *Τυπολογίες και Στρατηγικές στην Εκπαίδευση Ενηλίκων*, Εκπαίδευση Ενηλίκων, 2.
- Δ. Βεργίδης, & Α.Κόκκος (Επιμ.), (2014), *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βρεττός, Γ. Ε., (1994), *Μη λεκτική συμπεριφορά και επικοινωνία στη σχολική τάξη: άσκηση με μικροδιδασκαλία.*, Θεσσαλονίκη: Art of Text
- Βρεττός, Ι. (1996). "Αποκωδικοποίηση της μη λεκτικής συμπεριφοράς εκπαιδευτικού από μαθητές δημοτικού σχολείου.", Αθήνα: Παιδαγωγική Επιθεώρηση, τεύχος 24.
- Βρεττός, Ι. (2002), "Μη λεκτική επικοινωνία: Σύγχρονες και ερευνητικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα.", Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Βρεττός, Ι. (2003), "Μη Λεκτική Συμπεριφορά Εκπαιδευτικού-Μαθητή: άσκηση με μικροδιδασκαλία.", Αθήνα: Ατραπός
- Βρεττός, Ι. (2010). *Μη λεκτική συμπεριφορά εκπαιδευτή-εκπαιδευμένου-άσκηση με μικροδιδασκαλία.*, Αθήνα: Γρηγόρης
- Βρεττός, Ι., (2014), *Μη Λεκτική Συμπεριφορά και Ελκυστικότητα του Περιεχομένου Διδασκαλίας στην Εκπαίδευση Ενηλίκων: Η συμβολή της μικροδιδασκαλίας*, στο: Αν.Κοντάκος, & Παν. Σταμάτης, (επιμ.) *Μη λεκτική επικοινωνία στην εκπαίδευση: Θεωρία και πράξη*, Αθήνα: Διάδραση
- Γιοκαρίνης, Κ. Ν., (1988), *Η τεχνική των ερωτήσεων στη διδακτική πράξη και την αξιολόγηση*. Δράμα, χ.ε. Θεοφιλίδης, Χ. (1984). *Η τέχνη των ερωτήσεων*. β' έκδ.Λευκωσία
- Γκότοβος, Α. (1997), *Παιδαγωγική Αλληλεπίδραση-Επικοινωνία και κοινωνική μάθηση στο σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δημητρόπουλος, Ε., Γ., 1998, *Εκπαιδευτική αξιολόγηση, Μέρος β, Η αξιολόγηση του μαθητή, Θεωρία, Πράξη, Προβλήματα*, 5^η έκδοση, Γρηγόρη
- Δημητρόπουλος, Ε. & Καλούρη-Αντωνοπούλου Ο., (2003), *Παιδαγωγική Ψυχολογία. Από τη θεωρία της Μάθησης στην Εκπαίδευση Νέων και Ενηλίκων*, Αθήνα: ΕΛΛΗΝ
- Δημοπούλου – Λαγωνίκα, Μ. (2011). *Μεθοδολογία κοινωνικής εργασίας, Μοντέλα παρέμβασης*, Από την ατομική στη γενική – ολιστική προσέγγιση, Αθήνα: Εκδ. Τόπος.
- Ευσταθίου-Καραγεωργάκη, Μ., (1985)., *Λεκτική επικοινωνία στη σχολική τάξη: Θεωρία του συστήματος Ν. Α. Flanders και δοκιμαστική εφαρμογή του στην ελληνική εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης
- Θεοφιλίδης, Χ., 1988, *Η τέχνη των ερωτήσεων*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα
- Κανάκης, Ι. (1987), *Η οργάνωση της διδασκαλίας-μάθησης με ομάδες εργασίας Θεωρητική θεμελίωση και πρακτική εφαρμογή*). Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κανάκης, Ι. (1989)., *Διδασκαλία και μάθηση με σύγχρονα μέσα επικοινωνίας. Από την έκφραση του προσώπου ως τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Καυάλης, Α., & Βρεττός Ι., (2010), *Μικροδιδασκαλία και άσκηση διδακτικών δεξιοτήτων*, Αθήνα
- Κόκκος, Α., (1998)., *Στοιχεία επικοινωνίας*. Στο Α. Κόκκος & Α. Λιοναράκης, *Ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Σχέσεις διδασκόντων- διδασκομένων*. (Τόμος Β'). Πάτρα: εκδ. ΕΑΠ

- Κόκκος, Α., (1999), Εκπαίδευση ενηλίκων. Το πεδίο, οι αρχές μάθησης, οι συντελεστές.(Τομος Α'), Πάτρα: εκδ. ΕΑΠ
- Κόκκος, Α., (2005)., *Εκπαιδευτικές Μέθοδοι*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κόκκος, Α., (2005)., *Μεθοδολογία Εκπαίδευσης Ενηλίκων*, (Τόμ. Εκπαιδευτικοί Μέθοδοι). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Κόκκος, Α., (χ.χ3), Πανεπιστημιακές Σημειώσεις από το Κεφάλαιο 1, *Σχεδιασμός Προγραμμάτων Εκπαίδευσης Ενηλίκων*
- Κοντάκος, Α., & Πολεμικός, Ν., (2000)., *Η μη λεκτική επικοινωνία στο νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουτούζης, Μ., (1999)., *Γενικές Αρχές Μάνατζμεντ, Τουριστική Νομοθεσία και Οργάνωση Εργοδοτικών και Συλλογικών Φορέων: Γενικές Αρχές Μάνατζμεντ*. (Τόμος Α'). Πάτρα: Εκδόσεις ΕΑΠ
- Ματσαγγούρας, Η., (1997). *Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας, Στρατηγικές Διδασκαλίας, Από την Πληροφόρηση στην Κριτική Σκέψη*, τομ. Β'. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Η., (1985). *Αξιολογική ανάλυση γλωσσικής επικοινωνίας κατά τη διδασκαλία: ένα προτεινόμενο μοντέλο*. Στο: *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 22
- Μαυρογιώργος, Γ., (1984), *Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών : Οι μορφές της και το κοινωνικοπολιτικό τους πλαίσιο*, στο Θ. Γκότοβος, κ.ά. *Κριτική παιδαγωγική και εκπαιδευτική πράξη*, Ιωάννινα, Σύγχρονη Εκπαίδευση.
- Μπακιρτζής, Ν.Κ., (2002). *Επικοινωνία και Αγωγή*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ξωγέλλης Π., (1989), *Εκπαίδευση και εκπαιδευτικός σήμερα*, Θεσσαλονίκη, Αφοι Κυριακίδη,
- Ξωγέλλης, Π., (1991), *Βασική εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα. Διαπιστώσεις και προτάσεις*, *Φιλολόγος* τ. 64,
- Ουζούνη, Χ., Νακάκης, Κ. (2011), *Η Αξιοπιστία και η Εγκυρότητα των Εργαλείων Μέτρησης σε Ποσοτικές Μελέτες*, *ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ*, 50
- Παπαδάκη-Μιχαηλίδη, Ε. (1995). *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων. Η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- Παπαδάκη-Μιχαηλίδη, Ε. (2002). *Το άγγιγμα δίνει ζωή*. Στο: Ν. Πολεμικός & Α.Κοντάκος (επιμ.). *Μη λεκτική επικοινωνία. Σύγχρονες θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα,
- Παπαδάκη, Ε., & Μιχαηλίδη. (2008). *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων. Η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Παπαδάκη-Μιχαηλίδη, Ε. (2012). *"Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων. Η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις."* Αθήνα: Πεδίο.
- Παπαναούμ, Ζ., (2003), *Το επάγγελμα του εκπαιδευτικού*, τυπωθήτω - Δαρδανός, Αθήνα.
- Πασιαρδής, Π., (2004)., *Εκπαιδευτική ηγεσία. Από την περίοδο της ευμενούς αδιαφορίας στη σύγχρονη εποχή*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Παυλάκης, Μ., (2013)., *Επικοινωνία και δυναμική της Ομάδας*. (Ε. Κωσταρά, Επιμ.) Εκδόσεις Γενικής Γραμματείας Δια Βίου Μάθησης.
- Πολεμικός, Ν. & Α., Κοντάκος, (επιμ.). (2002). *Μη λεκτική επικοινωνία. Σύγχρονες θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- Προκοπάκη, Π. (1990). *Η γλώσσα του σώματος*. Στο: *Η Ψυχολογία Σήμερα*.
- Σαϊτής, Χ. , 2007, *Οργάνωση και Λειτουργία των Σχολικών Μονάδων*. Αθήνα : αυτοέκδοση.
- Σαμαράκη, Χρ., (2008)., *Πώς να κατακτήσεις την γλώσσα του σώματος*. Αθήνα: Ψυχογιός
- Σταμάτης, Π., (2005), *"Παιδαγωγική Μη Λεκτική Επικοινωνία"*, Αθήνα: Ατραπός
- Σταμάτης, Π.Ι., (2005)., *Η συμβολή της όσφρησης στην πραγμάτωση της μη λεκτικής επικοινωνίας*, στο: Παπαηλιού, Χ. Φ., Ξανθάκου, Γ., & Χατζηρηχρήστου Σ. (επιμ.). *Εκπαιδευτική Σχολική Ψυχολογία*. Αθήνα, Ατραπος

- Σταμάτης, Π., (2011)., «Εισαγωγή: έννοια και μορφές της επικοινωνίας». Στο Φ.Καλαβάσης, Α. Κοντάκος (επιμ.), *Θέματα εκπαιδευτή σχεδιασμού 4. Επικοινωνία και Διακυβέρνηση Εκπαιδευτικών συστημάτων*. Αθήνα: Διάδραση.
- Σταμάτης, Π.Ι.,(2013)., *Επικοινωνία στην εκπαίδευση*. Αθήνα. Διάδραση

2. Ελληνόγλωσση μεταφρασμένη & Ξενόγλωσση

- Bigge, M., (1999)., *Θεωρίες Μάθησης*. Αθήνα: Πατάκης
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Courau, S., (2000)., *Τα βασικά «εργαλεία» του εκπαιδευτή ενηλίκων*. Μτφρ. Ε. Μουτσοπούλου. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Creswell, J., (2016)., *Η έρευνα στην εκπαίδευση – σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας* (μτφ. Ν. Κουβαράκου). Αθήνα: Ιων. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2015)
- Dubrin, A.J., (1998), *Βασικές Αρχές Μάνατζμεντ*, επιμ. Σαρρής Νίκος, Αθήνα: ΕΛΛΗΝ
- Freire, P. (1974). Η αγωγή του καταπιεζόμενου, μετ. Γ. Κρητικός. Αθήνα: Ράππα
- Freire, P., (1977)., *Πολιτιστική δράση για την κατάκτηση της ελευθερίας*. Μτφρ. Σ.Τσάμης. Αθήνα: Καστανιώτης
- Freire, P. (2006). Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν. (επιμ.) Τ. Λιάμπας. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο
- Freire, P., & Shor, I. (2011). *Απελευθερωτική παιδαγωγική. Διάλογοι για τη μετασχηματιστική εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Hargie, O. & Marshall, P. (1995). *Διαπροσωπική επικοινωνία: ένα θεωρητικό πλαίσιο*. Στο: Hargie, O. (Επιμ.), *Δεξιότητες επικοινωνίας*, (Ι. Τζιβάνη Μεταφρ), Αθήνα: Sextant.
- Jarvis, P. (2004). *Το νόημα της ισόβιας μάθησης για τη δια βίου εκπαίδευση*. Στο: Εκπαίδευση Ενηλίκων
- Jarvis, P., (2005)., *Συνέντευξη στον Γ. Κουλαουζίδη. Στο Α. Κόκκος. Μεθοδολογία Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Θεωρητικό πλαίσιο και προϋποθέσεις μάθησης* (Τόμος Α΄). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- King, E. (1999), *Education Revised for a World in Transformation, Comparative Education*
- Lasswell, Harold, 1949., Bryson, L. (επιμ.). *Η δομή και η λειτουργία της επικοινωνίας στην κοινωνία. Η ανακάλυψη των ιδεών. Νέα Υόρκη: Ινστιτούτο Θρησκευτικών και Κοινωνικών Σπουδών.*
- Mezirow, J., (2007), *Μαθαίνοντας να σκεφτόμαστε όπως ένας ενήλικος. Κεντρικές έννοιες της θεωρίας του μετασχηματισμού*. Στο J. Mezirow και Συνεργάτες, *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση* Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Mezirow, J., & Συνεργάτες, (2007)., *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση*. Μτφρ. Γ.Καλαουζίδης, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Pease, A., (1991)., *Η γλώσσα του σώματος*. Μτφρ. Δ. Ευαγγελόπουλος. Αθήνα, Έσοπτρον
- Pease, A., (1991)., *Η γλώσσα του σώματος. Πώς να διαβάσετε τη σκέψη των άλλων από την κίνηση και τη στάση του σώματος*. (Δ. Ευαγγελόπουλος Μεταφρ.), Αθήνα: Έσοπτρον.
- Pease, A., & B., (2006)., *Το απόλυτο βιβλίο για την γλώσσα του σώματος*. Μτφρ. Θ.Μαστακούρης. Αθήνα: Έσοπτρον
- Rogers, A., (1999)., *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων*. Μτφρ. Μ Παπαδοπούλου & Μ. Τόμπρου. Αθήνα: Μεταίχμιο

- Rozelle, R, Druckman, D & Baxter, J. (1995). *Μη λεκτική επικοινωνία*. Στο: Hargie, O.(Επιμ.), *Δεξιότητες επικοινωνίας*, Μτφρ. Ι. Τζιβάνη, Αθήνα: Sextant
- Smith, V., (1995). *Ακρόαση*. Στο: Hargie, O. (Επιμ.), *Δεξιότητες Επικοινωνίας*. (Λ. Καλοβυρνάς Μεταφ.), Αθήνα: Sextant
- Verderber F. Rudolph (1998). *Η τέχνη της επικοινωνίας*.(Ν.Σαρρής, μεταφρ).Αθήνα: Έλλην (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1996)
- Verderber F.Rudolph, Verderber S. Kathleen,(2006) *Δεξιότητες Διαπροσωπικής Επικοινωνίας*, Επιμέλεια :Ανδρέας Ν. Ζεργιώτης,Αθήνα: Έλλην
- Jarvis, P., (1983), *Professional Education*, London, Croom Helm,
- Jarvis, P. (1987). *Adult learning in the social contest*. London: Croom Helm
- Knowles, M., Holton, E., & Swanson, R. (1998). *The Adult Learner*. Houston:Gulf Publishing Company
- Naylor J.,(1999), *Management*. London: Pitman Publishines
- Taylor W., (1980), *Professional development or personal development?* Στο E Hoyle J. Megarry (eds), *Professional development of teachers*, World Yearbook of Education 980, London, Kogan Page

3. Διαδίκτυο

[https://www.academia.edu/15082577/ The teaching communication skills of Greek teachers](https://www.academia.edu/15082577/The_teaching_communication_skills_of_Greek_teachers)

https://scholar.google.gr/scholar?q=darling+lhammond+%26+mclaughlin+1996&hl=el&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar

<https://drum.lib.umd.edu/handle/1903/2879>

UNESCO (2002), *ICTs in Teacher Education. A planning Guide*, UNESCO (<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001295/129533e.pdf>). S. 618

Schratz, M (2005): “What is a ‘European Teacher’? A Discussion Paper”, (<http://www.pafeldkirch.ac.at/entep/>)

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/eu-benchmarks>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ ΚΑΙ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΩΝ

Αγαπητέ σπουδαστή, αγαπητή σπουδάστρια, σας καλώ να πάρετε μέρος στην παρούσα έρευνα συμπληρώνοντας το παρακάτω ερωτηματολόγιο, που διερευνά την επικοινωνία εκπαιδευτών και ενηλίκων εκπαιδευομένων. Σκοπός της έρευνας είναι, αφού μελετηθούν οι απαντήσεις σας, τα αποτελέσματά της να χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο, για επιστημονικό σκοπό. Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο. Ο χρόνος συμπλήρωσής του, δεν αναμένεται να ξεπερνά τα 05-10 λεπτά. Η προσωπική σας άποψη θα βοηθήσει στη διεξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων. Παρακαλώ, διαβάστε το με προσοχή και επιλέξτε ελεύθερα τις απαντήσεις σας.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συνεργασία σας.

Καλλιόπη Καβαλάρη

Α. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. ΦΥΛΟ *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- ΑΝΔΡΑΣ
- ΓΥΝΑΙΚΑ

2. ΗΛΙΚΙΑ *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- 18-25
- 26-32
- 33-40
- 41+

3. ΣΠΟΥΔΕΣ *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Απόφοιτος Λυκείου
- Απόφοιτος ΤΕΙ
- Απόφοιτος Πανεπιστημίου
- Άλλο

B. ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΦΟΙΤΗΣΗ ΣΑΣ

4. Για ποιους λόγους επιλέξατε τη συγκεκριμένη ειδικότητά; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις) *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Για να αποκτήσω περισσότερες γνώσεις
- Για να αποκτήσω ένα πτυχίο/Δίπλωμα
- Για περισσότερη κατάρτιση, ώστε να ανταποκρίνομαι καλύτερα στις εργασιακές απαιτήσεις
- Για προσωπική ευχαρίστηση

5. Ποιοι είναι οι στόχοι της εκπαίδευσής σας; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις) *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Επαγγελματικοί
- Προσωπική ανάπτυξη
- Απόκτηση κύρους
- Εκπλήρωση κοινωνικών ρόλων

6. Ποια από τα παρακάτω εμπόδια είναι ικανά να εμποδίσουν τη φοίτησή σας; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις) *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Ο φόβος της αποτυχίας
- Ο φόβος της κριτικής
- Ο φόβος της απογοήτευσης του εαυτού σας
- Ο φόβος της απογοήτευσης των άλλων

Γ. ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΣΑΣ

7. Το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτών σας είναι *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Πολύ υψηλό
- Υψηλό
- Μέτριο
- Πολύ χαμηλό

8. Οι εκπαιδευτές σας διαθέτουν *

(Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις)

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Γνώσεις του αντικειμένου διδασκαλίας
- Γνώσεις δυναμικής μιας ομάδας
- Γνώσεις γύρω από τις τεχνικές της εκπαίδευσης ενηλίκων
- Τίποτα από τα παραπάνω

9. Το υλικό που σας δίνουν οι εκπαιδευτές στο πλαίσιο του κάθε μαθήματος, (σημειώσεις, παρουσιάσεις, κ.ά.) είναι κατά τη γνώμη σας *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Επαρκές
- Ικανοποιητικό
- Μέτριο
- Ανεπαρκές

10. Η χρήση των εποπτικών μέσων διδασκαλίας *

(Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις)

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Συμβάλλει στη δημιουργία ευχάριστου μαθησιακού κλίματος
- Συμβάλλει στην αυτενέργεια και τη λήψη πρωτοβουλιών από μέρος σας
- Αυξάνει τη δημιουργικότητά σας
- Ενισχύει τη συμμετοχή σας και τη μάθηση

11. Τα διατιθέμενα εποπτικά μέσα διδασκαλίας είναι *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Επαρκή
- Ικανοποιητικά
- Ελάχιστα
- Ανεπαρκή

12. Προκειμένου να αποδίδουν τα εποπτικά μέσα διδασκαλίας κατά τη χρήση τους, ποιες από τις παρακάτω προδιαγραφές κατά τη γνώμη σας, πρέπει να ακολουθούνται *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Να χρησιμοποιούνται με φειδώ
- Πρέπει να υπηρετούν τους εκπαιδευτικούς στόχους και τις τεχνικές των εκπαιδευτών
- Να χρησιμοποιούνται με ευελιξία και εναλλακτικότητα
- Να χρησιμοποιούνται και από τους εκπαιδευόμενους

13. Οι διατιθέμενοι χώροι διδασκαλίας είναι *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Επαρκείς
- Ικανοποιητικοί
- Ελάχιστοι
- Ανεπαρκείς

14. Στο τέλος κάθε μαθήματος είστε ικανοποιημένος/η από τις προσδοκίες σας και τη συμμετοχή σας; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Πολύ
- Αρκετά
- Μέτρια
- Καθόλου

Δ. Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΕΣ ΣΑΣ

15. Η χρήση διαλογικών πρακτικών κατά πόσο ενισχύουν τη συμμετοχή σας στη διάρκεια των διαλέξεων; *

- Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*
- Αρκετά
- Πολύ
- Μέτρια
- Καθόλου

16. Η υποκίνηση του διαλόγου από τον εκπαιδευτή σας, σας βοηθά ώστε να αναστοχαστείτε κριτικά; *

- Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*
- Πολύ
- Ικανοποιητικά
- Μέτρια
- Καθόλου

17. Παρέχει ο εκπαιδευτής σας την απαιτούμενη ενθάρρυνση και εμπύχωση στην ομάδα σας, ώστε να καταστεί δυναμική; *

- Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.*
- Πλήρως ικανοποιητικά
- Ικανοποιητικά
- Μέτρια
- Μη ικανοποιητικά

18. Ποιες ικανότητες κρίνετε ότι πρέπει να έχει ανεπτυγμένες ο εκπαιδευτής σας, ώστε να μπορεί να παρέχει υποστήριξη στην ομάδα σας; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις) *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Κοινωνικές ικανότητες
- Ανεπτυγμένη συναισθηματική νοημοσύνη
- Ειλικρίνεια και αυθεντική συμπεριφορά
- Υψηλή αίσθηση του χιούμορ

19. Σε ποιο βαθμό είστε ικανοποιημένος/η από την προσωπική σας συνεργασία με τον εκπαιδευτή; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Αρκετά
- Πολύ
- Μέτρια
- Καθόλου

20. Ποια ουσιαστικά προσόντα επιθυμείτε να διαθέτει ο εκπαιδευτής, που θα βοηθήσουν περισσότερο στη συνεργασία σας (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις) *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Υπευθυνότητα και διαλλακτικότητα
- Ευγενική και φιλική συμπεριφορά
- Διακριτικότητα και αισιοδοξία
- Αμεροληψία

21. Ο εκπαιδευτής σας, μέσω της λεκτικής έκφρασης και της μη λεκτικής συμπεριφοράς, σε πιο βαθμό επηρεάζει τη σχέση σας, τόσο με το αντικείμενο διδασκαλίας, όσο και με τον ίδιο; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Αρκετά
- Ικανοποιητικά
- Ελάχιστα
- Καθόλου

22. Ποιες από τις παρακάτω στάσεις και συμπεριφορές (λεκτικές και μη λεκτικές) του εκπαιδευτή, βοηθούν στην προώθηση της μεταξύ σας επικοινωνίας; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις) *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Η έκφραση και οι μορφασμοί του προσώπου του
- Οι κινήσεις των χεριών του και η στάση του σώματός του
- Η ένταση και το ύφος της φωνής του
- Η οπτική επαφή, το βλέμμα

23. Η χρήση ενεργητικών τεχνικών από τη μεριά των εκπαιδευτών, όπως παιχνίδι ρόλων, ομάδες εργασία και καταιγισμό ιδεών, σε τι βαθμό ενισχύουν την ενεργή συμμετοχή σας;*

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Σε μεγάλο βαθμό
- Αρκετά
- Μέτρια
- Καθόλου

24. Ποιες από τις παρακάτω εκπαιδευτικές τεχνικές βοηθούν στην ενεργοποίηση και τη συμμετοχή σας; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις)

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Εμπλουτισμένη εισήγηση
- Εργασία σε ομάδες - Μελέτη περίπτωσης
- Παιχνίδι ρόλων - Προσομοίωση
- Συζήτηση στην ολομέλεια

25. Ποιος θέλετε να είναι ο ρόλος του εκπαιδευτή σας; *
- (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις)

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Συμβούλου
- Εμψυχωτή
- Καταλύτη
- Διαμεσολαβητή

26. Στη μαθησιακή ομάδα ο εκπαιδευτής σας θέλετε να έχει ρόλο (Μπορείτε

να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις) *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Αρχηγού - ηγέτη της ομάδας
- Εκπαιδευτή - φορέα αλλαγής
- Μέλος της ομάδας σας
- Αξιολογητή

27. Στην εκπαιδευτική διαδικασία ο εκπαιδευτής θέλετε να έχει ρόλο (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις) *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Εμπυχωτή και συντονιστή της εκπαιδευτικής διαδικασίας
- Να είναι ενεργά και σταθερά υποστηρικτής στην προσπάθειά σας
- Καθοδηγητή και να σας παρωθεί σε αυτοστοχασμό και αυτοδιόρθωση
- Απλού μεταδότη γνώσεων

28. Οι προαναφερόμενες μεθοδολογίες εκπαιδευτικής προσέγγισης, κρίνεται ότι συντελούν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος μάθησης, που θα χαρακτηρίζεται από: (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις) *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Ουσιαστική επικοινωνία
- Συνεργατικό πνεύμα
- Αμοιβαίο σεβασμό
- Ενεργητική συμμετοχή

29. Πόσο ικανοποιημένος/η θα είστε από τους εκπαιδευτές σας, αν κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας έχουν τους παραπάνω ρόλους, στάσεις, συμπεριφορές και τεχνικές που έχετε επιλέξει; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Πολύ
- Αρκετά
- Μέτρια
- Καθόλου

30. Αν κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας επικρατεί ένα μαθησιακό κλίμα που χαρακτηρίζεται από συνεργατικό πνεύμα και αμοιβαίο σεβασμό, η επικοινωνία με τον εκπαιδευτή σας θα είναι: *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Αποτελεσματική
- Ικανοποιητική
- Μέτρια
- Μη Ικανοποιητική

31. Αν κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας εφαρμόζονται οι παραδοσιακές διδακτικές μορφές διδασκαλίας, η επικοινωνία με τους εκπαιδευτές σας θα είναι: *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Αρκετά καλή
- Ικανοποιητική
- Μέτρια
- Μη ικανοποιητική

32. Πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι το ζήτημα της επικοινωνίας για την εκπαιδευτική διεργασία *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Πολύ σημαντικό
- Αρκετά σημαντικό
- Λίγο σημαντικό
- Καθόλου σημαντικό

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ΠΟΛΥ!